

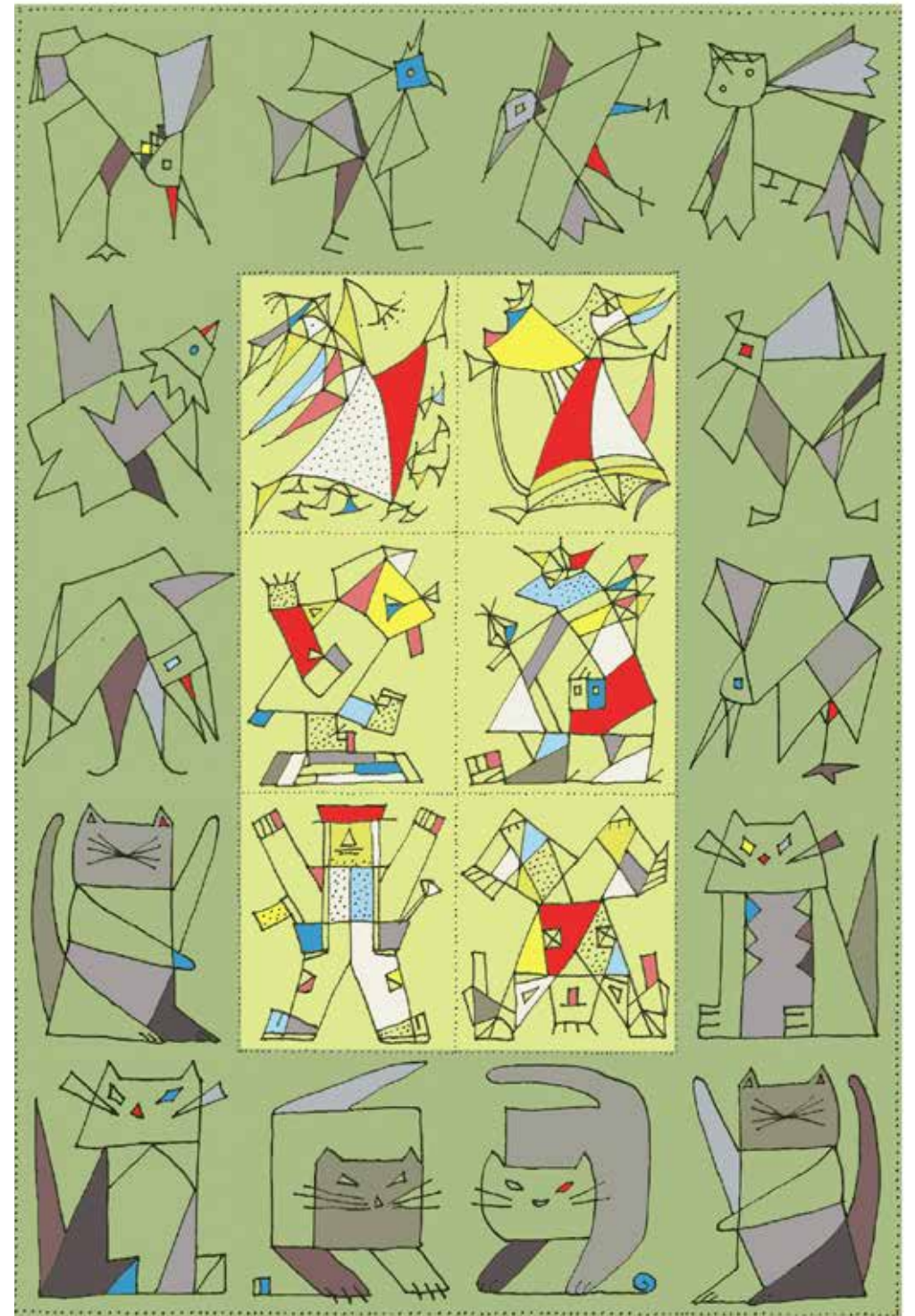

Ára: 400 Ft

nka
Nemzeti
Kulturális Alap

Beretvás Csanád: Töredék

Csontos Katalin: Madarak, macskák

VÁR UCCA MŰHELY
irodalmi és művészeti lap

XXIV. évfolyam, 81. szám
2023/3

Főszerkesztő:
Fenyvesi Ottó

Szerkesztő:
Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza,
Veszprém, Vár utca 17.

Telefon:
+36-88-425-204

Drótposta:
varuccamuhely@gmail.com

Borítóterv:
Ábrány Gábor

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza!

A kiadásáért felel:
Grászli Bernadett,
a Művészetek Háza Veszprém
igazgatója

Nyomdai munkálatok:
OOK-Press Kft., Veszprém

Tördelés:
Dénes Tamás

ISSN 1586-7838

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap

Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Művészetek Háza Veszprém

Tartalom

Nagy Gábor: Körséta	3
Korpa Tamás: Notebook, Berlin	5
Fekete Richárd: Álomgyakorlatok	6
Juhász Tibor: Sok kicsi szívroham	8
Mohai V. Lajos: A Hádesz-szín	14
Szauer Ágoston versei	18

Jacques Ellul: A nonszensz birodalma: A művészet és a technikai társadalom	20
Vilém Flusser: Utótörténetek (játékok)	36
Losoncz Alpár: Tudják-e? (Bosnyák Istvánról)	41

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Hózsa Éva: Bácskai mediterrán (Virág Zoltán)	49
Mosonyi Kata: Útban a szakrális szabadság felé (Visky András)	51
Hörcher Eszter írása Jász Attiláról	58
Bence Erika: Cyrano csúf álarcában (Nomád Földi László)	64
Szemes Péter: Utak a szabadsághoz (Csengey Dénes)	66
Péntek Imre: Mi is történik „kicsiben”? (Gellén-Miklós Gábor)	72
Ács Anna: Élet és irodalom a fekete szárnyak kísértésében	75

Németh István Péter: Anno domini 1976	85
Röhrig Eszter: Jövőre Jeruzsálemben	92
Déri Anna versei	98
Szabó Elvira: Adóstarsak	100
Papp-Sebők Attila versei	108
Koch Imre versei	110
Hajdú Levente versei	112
Kiszely Márk: Pampers	114
Janáky Marianna: Imbecillis szerelem	117
Rév Tamás: Brie	125
Télffy Ármin verse	127

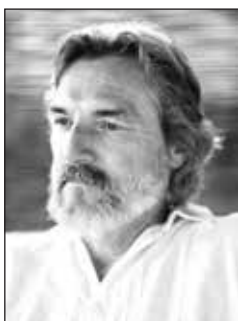
**Számunkban a Veszprémi Művész Céh alkotásai
szerepelnek.**

A borító Boda Balázs Gábor festménye alapján készült.

Beretvás Csanád
(1973, Budapest)

Boda Balázs Gábor
(1954, Devecser)

Csontos Katalin
(1951, Kiskunmajsa)

Fábián László
(1951, Balatonszemes)

Farkas István László
(1955, Nádasdladány)

Jáger István
(1955, Veszprém)

Kulcsár Ágnes
(1953, Veszprém)

Szabó László Zoltán
(1951, Győr)

Zongor Gábor
(1953, Mosonmagyaróvár)

NAGY GÁBOR

Körséta

A Várkertben egykor a Batthyány grófék lovagoltak,
most csak kutyások, elvétele egy-egy babakocsi
ha szembejön, súlyos batyu a hátamon,
kamasz lányom közönyös replikája: inkább

megölöm magam, egyedüli példány, mint
az ágkőzökben eltűnő mokus, papa
a botjával mutatja, de csak a szűrt fény
lengését látom, óarany ingát,

mintha bújócskázna az Isten,
papa súlyos nagyothalló, de kiszúrja
a morzsát a szőnyegen, egy sosemvolt
században született, ezernyolcszázkilencvenkilencben,

kétezer-kettőben a lányom, én kilenc
éves vagyok, sajgó térdű nagyapámhoz
igazítom lépteimet, két világháborúhoz
a grófok telepítette erdős ligetben,

a tavaszeli kopárságában
könnyen bejárhatóvá zsugorodott,
mindenhonnan az obeliszk tűnik elé, én,
úttörő-vetélkedők rajt-cél-pontja,

a legenda szerint innen visz alagút
Güssingbe, a Batthyány család
Németújvárába, az úttörők műveltségi
tesztje ezt a körülményt elhanyagolta,

anyám ennek ellenére megcélózta
56 novemberében az osztrák határt,
rokonok fordították vissza, tizenkét
éves, biciklizne az újvári piacra,

ahogy a Sigray gróféknál szobalány
nagyanyám, alig harminc kilométer,
Iváncról gyalog járt ki, még nem volt háború,
az alagút azóta beomlasztva,

elővigyázatosságból, vagy a természet éppoly
közönyösen kíméletlen, ahogy a nyilasok
pofozták ki az országból a Sigrayakat,
mit neki egy földbe omló Batthyány-menedék,

természetes erózió, ahogy nagyapám után X-es
lett édesanyám, hogy is mehetne egyetemre,
Horthy-katonatiszt apja se lehetett hentes,
minden egyedüli példány: ivadék,

a kidőlt korhadékok közt botladozva
ős juharfák tartanak fölém esernyőt,
a Holt-Rába mind gyorsabb vízipók-keringőt
kottáz, valaki sír, egyre sűrűbben esik.

Kulcsár Ágnes: Flóra

KORPA TAMÁS

Notebook, Berlin

1#

egyidős parkok között, tömören, mint egy kapu, amit befalaztak émelyítő kezek s már kerítés rég, valami odacsípve, lapul – és nem a régi funkció. nem a tandem, amit hajtunk a Spree-parton. egyidős parkok fölött zajtalan légifolyosó, puha menetrenddel. a kontextust utcák és sétányok sora, mint egy ágrajz, benőtte. de csitt! a Spree hidraulikus karja odanyúl és elvesz, ha hátrahagyja a medrét. majd napokig csorog, mint az ásítás, vissza minden. komolyzene, tapsvihar! privát táncórák a téren. jönnek a kötött formák! Rúzs és Púder heraldikája. karnyújtásnyira a karhatalom. zajosan, akár a hirtelen támadt megértés utáni bánat. vagy ahogyan az és kinyílik a szájból átírja magát a könnyűvérű vagy. túl gyorsan! és a mondatvégi traffipax tűzpiros pontja kigyúl – nem hamvad el örökké.

2#

hűvös dióbél. étcsokoládé, vasízű meggyek ragyognak a pulton. négy-éves bácsikája vacsorázni hívja. s ő, a kleptomániás, gyanúba keveredik, ahogy lép a fahídon, mint egy aluljáróban. napokon át hallom lépni – az érkezést megelőző renitens szagban. kockahasú puttók, koedukált ingatlanok közt lép, lépeget a koraérett gyermek. küllemét remélve. stílusosan, mert némán. akár egy kerti bútorban telelő hangyafarm: egyszer ellepi a garázst, s onnantól a hálósobára is igényt tart.

3#

kopognak a lépcsőház keramitkockáin a szavak. idős vagy, kérdezi a száj és sztreccesen rándul, lebukik az arccal a körbeárkolt, szokatlan vízben. az ajak bordó facér köpenye a szájnak, a nyelv maszkja, tenyéryn timeren konokul siklik az íz a nyelven, az erek fekete rácsán, nyálunk veszi körbe, és pajzsra emelve kérdi tőle, idős vagy? nem idős az íz a habkönyű nyelven. a nyelv masszázsa a testnek, komplett wellness, fűzőld szaua egy kalinka-fehér liget szélén. a sötétedés lerövidíti a táplálékláncot, tudja az íz. egy liget íze sok mindent tud az anyagról. idős vagy? kérdezi a szem, és könnyörtelenül pislog. az arc éjszakáját zivatar mossa fel.

4#

a hajnali szoba, aprólékos szeretkezés a fénnel.

FEKETE RICHÁRD

Álomgyakorlatok

Az alvás erszényébe bújtak, és
a szorosra húzott madzag
biztonságában várták
a gazdagabb
életet.
A sötétség
satujába szorult testek
apró súrlódásai nem szikráztak
fel, és nem indult el a varasodás.

Amikor jóllaktak a keselyűk,
és a riadt szemekben feloldódott a fény,
vajon milyen színűnek látták a felhők
gyűrött mellkasára tetovált nevet
és a megalázottak glóriáját?

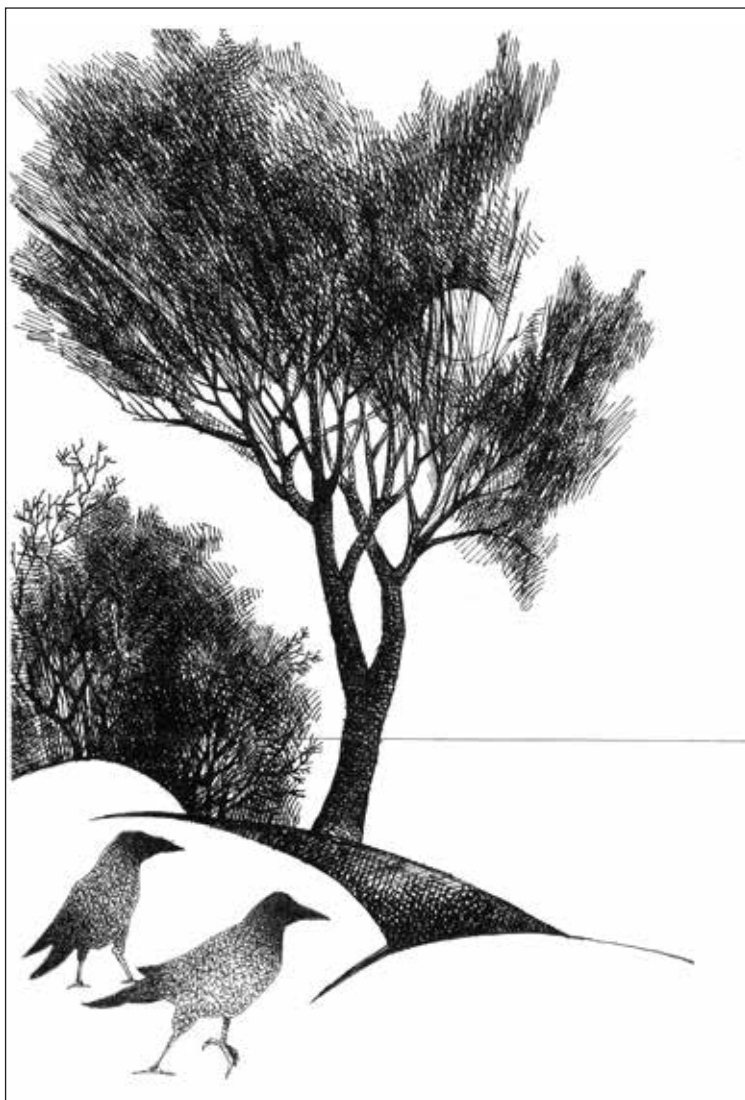
*

Az ébredés térkövein járnak,
és minden lépéssel egyre több sötétség
szökik ki a talpuk alól.
Félúton, a rügyező márványfák
árnyékában pillantják meg
a víz gyűrődéseit,
bágyadt szemük fényképpé
merevíti a sodrást,
a mozdulatlanságba záruló
pillanat rabjaivá lesznek,
miközben görcsösen vágynak a hullámokra,
melyek cseppjei rendíthetetlenül
száradnak fel újra és újra
a tengerparti szikla paralízisében.

*

Újraindították az álmodást:
a kókusztej ízét a könnyűvérű világ pálmái közt,
a süvítő harangzúgást a szürkületben,
a teáskanna céltalan füstjeleit.
A gyermekek felültek álmukban,
reszkető ajkukon botladoztak a hangok,
és a fehér könnycseppek súlyos csattanásokkal
követelték a biztonságos ébredést
az éjszakai terror rémületében.

Jáger István: Almádi varjak a parton

JUHÁSZ TIBOR

Sok kicsi szívroham

„Az első munkanapomról a bányában? Nem tudom, mit meséljek róla. Talán az lehet az érdekes neked, hogy kicsit megijedtem. Hát, a kastól! Ha belegondolsz, hogy egy hagyományos lifthez hasonlítva kétszer olyan gyorsan megy lefelé, akkor megszeppennél te is. Amúgy hamar meg lehet szokni. Ebből a szempontból az is fontos, hogy széncsapoló voltam. A csapolt szenet rá kellett tennem a gurítóra, ami egy szalag volt. Ez túl nagy helyet foglalt el a vágatban, nem lehetett elférni tőle. Csak oldalazva haladhattál, szigorúan a szalag és a vágat fala között. Képtelenség volt így dolgozni! Ezért alakult ki a bányászoknak az a szokása, hogy rajta utaztak a szalagon. A feljebbvalók ettől idegesek voltak, mert ez életveszélyes művelet volt, és fegyelmi járt érte. De ha mindent úgy csináltál, ahogy elvárták, akkor nem lehetett haladni! Muszáj volt eltérni az utasításoktól! Egyszer későn kaptam észhez, el voltam gondolkodva, mert akkoriban már fasírtban voltunk az asszonnyal. Azzal voltam elfoglalva, hogy mi lesz velünk, és csak a nagy begyűjtő előtt ugrottam le a szalagról néhány méterrel, ahová az összes csapolt szenet is gyűjtötték. Ha nem kapcsolok, begurulok, és rám csapolják a szenet. Akkor meghaltam volna. Igen, elég nehéz munka volt, de változatos, ezért igazából szerettem. Meg az izgalomból is kijutott bőven, mindig valami rafináltságon törte az ember a fejét. Például nem lehetett cigizni, de folyton átcsempésztett néhány szálát valaki az ellenőrzésen. Igen, mielőtt lementünk, megmotoztak bennünket. Belenéztek a táskákba is, kipakoltatták a zsebeket. Nagyon próbáltak odafigyelni, mert a '70-es évek elején volt egy sújtólégrobbanás, amiben sokan meghaltak. Mi? A sújtólég? Az a metán és a levegő keveréke. Nincs szaga, se színe, de robban, szóval nem egyszerű tőle elmenekülni. Mire én odakerültem a '90-es évek elején, olyan berendezések voltak, amik csökkentették ennek a veszélyét, de amúgy is felelőtlenség volt, hogy folyton cigiztünk. Mert sosem tudhatod. Azt ne hidd azért, hogy nagy komfort volt a bányában, de hát nem is lehet elvárni, hogy fürdőszoba legyen a fejtésben! Ott végézt az ember, ahol rájött, vagy bement a vágatba, és elvégezte a dolgát. Fent persze volt fürdési lehetőség, kellett is a sikta után, mert néha tiszta fekete volt a bőrünk, mintha megégtünk volna, úgy néztünk ki. A sikta az a műszak, ha esetleg nem tudnád. Mi így hívtuk. De a munkára visszatérve, volt olyan, hogy a fejtés következtében nőtt a vágatban a nedvesség. Az is az én feladatomból volt, hogy kiszivattyúzzam a vizet. Három-négy hivatalos szivattyú állt rendelkezésre, azokat kellett üzembe helyezni. Egy sikta alatt háromszor is rákapcsoltam! Azok a nagy

teljesítményű gépek, állítom neked, most is működnének, ha a bezáráskor nem flexelik szét mindet! A kollégák mondták később, hogy az utolsó he-tekben már ez volt a feladat. Én ezt saját bizonyossággal nem támasztha-tom alá, mert engem addigra elbocsátottak, de nem is kételkedem abban, amit mondtak. Három hullámban ment végbe a leépítés, én az elsőbe es-tem, 2001-ben. A kollégákkal még tartottuk egy kicsit a kapcsolatot, ezért tudom, hogy ami ott ment, az rablás volt. Azt magyarázta nekem minden-ki hóbörögve, hogy nincs fejtés, hogy csak a gépekkel foglalkoznak. Egy darabban ugyanis nem tudták felhozni őket, ezért tönkretették mindet. Most gondolj bele! Ezeket a gépeket lent rakták össze, tehát szét is lehe-tett volna szedni őket szakszerűen! És akkor még most is működnének! De az amerikaiak, akik megvették a bányát a kétezres évek környékén, máshogy álltak hozzá. Ez az ő rablásuk volt. Szerintem az volt a bajuk, hogy újítani kellett volna, és ezt nem vállalták. Új technikákra kiképezni az embereket, beruházni egy csomó új, fejlettebb gépre. Mert jók voltak azok is, amikkel mi dolgoztunk, de hát mindig van jobb és mindig van korszerűbb. És ez sok pénzt meg sok időt igényelt volna. Szerintem az amerikaiak nem találták meg a számításukat, ezért eladtak mindent, amit lehetett. Ha csak belegondolsz, hogy a munkásszállón mennyien éltek, akiknek nem volt hová hazamenniük! Nincstelen emberek, egyedül a nagyvilágban! Tisztességes volt őket egyik pillanatról a másikra az utcára rakni? Nem volt tisztességes! Tisztességes volt azt mondani nekik, hogy nem kellett már? Nem, kurvára nem volt tisztességes! Pedig szállózni sem a világ legjobb dolga! Szagolni a másik lábát, elviselni az idegeneket, ahogy finganak meg hülyeségeket beszélnek. Ez nehéz, ezt bárki beláthat-ja! De mégis tisztességesen éltünk! Tudtunk dolgozni, fürdeni, enni, alud-ni! Most meg mi van? Csak nézzél szét, hol vagyunk! Jártál már a hegyen? A régi bányaigazgatóság épületénél? Tudod, a városból jön a busz, az Új-győri főtérrel. Végigmegy egész Lyukón, aztán a bányaigazgatóságnál megfordul, mert az lett a fordulóállomás, és visszafele is végigmegy újra az egészen. Akkor biztosan láttad mellette azt a négyemeletes panelt. Az volt a szálló. Széthordták azt is! Nem, az már nem az amerikaiak sara. A cigá-nyoké, ha lehetek őszinte. Meg a rászorulóké. Elvittek minden mozdítha-tót. Még a falakból is kiszedték a csöveket, a vezetékeket. Pár éve voltam ott utoljára, kíváncsiságból felmentem. Hát, megdöbbsentem. Annyira ro-mos lett az épület, hogy nem lehet kitalálni belőle, milyen volt régen. Sok történet kering a munkásszállók világáról, de hidd el nekem, itt nem vol-tak verekedések, se lopások. Lehet, hogy Kádár idején más volt, azt nem tudom megmondani. Amikor én odakerültem, az épületen kívül mindenki azt csinált, amit akart, de belül rend volt és fegyelem. Csak egy kikötést kellett szem előtt tartani, hogy piát nem lehet bevenni, és persze részegen nem engedtek be. Ha észrevette a portás, hogy betintáztál, akkor kint éj-szakáztál, és csak úgy mehettél vissza, ha kipislogtad magadból az italt.

Négy- és hatágyas szobákban aludtunk. Az enyém négyágyas volt. Egy idős faszi, Gáspár volt az egyik szobatársam. Két srác lakott még velünk, húszévesek lehettek, úgy hívták őket, hogy Elemér meg Béla. Gáspár mindig a rizstermesztésről beszélt. Öregebb volt, mint én, mégis vállalkozni akart, beindítani a rizstermesztést Miskolcon. Egyik nap jövök vissza a szállóra, látom, üres az ágya. Mondom magamban, biztos hazautazott a testvéréhez Nyíregyházára. Másnap megint elmegyek dolgozni, megint visszajövök, de semmi. Harmadik nap mondják, hogy agyvérzést kapott, aztán meghalt. Egy középkorú, vékony palit tettek a helyére. Az igazi nevét elfelejtettem, mi csak Sényőnek hívtuk, mert onnan származott, Sényőről, és senki nem tudta, az hol van. Aztán egyszer hazament hétvégeire, és pár nappal később mondta az egyik kollégám, hogy meghalt a Sényő, mert részegen összekülönbözött egy idegen társasággal. Kihajították a vonatból valami krumpliföldre, ott törte a nyakát. Nem sokkal utána Elemér is meghalt aztán. Féltünk, mert úgy éltük meg a helyzetet, hogy sorra elhullunk mi is. Rossz előérzetünk volt, ami később valamennyire igazzá is vált, mert megkezdődtek az elbocsátások. Elemérrel? Az történt, hogy a barátnője nemet mondott a lánykérésére, és ebbe ő nem akart beletörődni. Azt mondja nekem, hogy te, megyek és helyrehozom a kapcsolatot, visszaszerzem ezt a nőt. Mondtam neki, hogy menjen. És nem jött vissza a hétvégén, se hétfőn, se kedden. Már azt beszéltük Bélával, hogy sikerült neki. Aztán szerdán beállított a portás egy kis nénikével, aki sírt. Kérdezte, melyik az Elemér ágya. Megmutattam a szekrényét is, mire elkezdtek pakolni a fiú cuccait. Így árulták el, hogy Elemér öngyilkos lett. Leugrott a Katowice utcában egy magasház tetejéről. De előtte szépen kirakta az iratait, levette a karóráját meg az ékszereit. Újságcikk is volt róla, több is, sokat beszéltek erről akkoriban. Én nem hittem el, hogy megölte magát. Ha én le akarnék ugrani, akkor fognám, aztán kész, levetném magamat. És akkor így? Hogy még kipakolsz mindent a tetőn? Egy olyan felindult idegállapotban, ami az öngyilkossághoz kell? Ezt én nem hiszem el. Szerintem valaki segített neki a földet érésben. Bélával? Hát, őt a harmadik hullámban küldték el. Ő is megerősítette egyébként, hogy flexelik a szivattyúkat. Azt is tőle tudom, hogy az a kibaszott szalag lent maradt, az nem kellett senkinek. Vele néha felhívtuk egymást, hogy na, mi van, élsz-e még. Kérdegettük a régi idők emlékére, hogy vajon melyikünk lesz a következő. Nem tudom, mi lehet vele, a száma sincs már meg, mert ellopták a telefonomat. Megyek a városban, belenyúlok a zsebembe, és észreveszem, hogy üres. Ki is ejthettem, az igaz, de hát én sem ma jöttem a hat húszassal, tudom, hogy megy ez. Amilyen tömegnyomor van a villamosokon és a buszokon, úgy rabolnak ki, hogy észre sem veszed. Aztán minden forint nélkül maradsz. Úgy tudom egyébként, hogy Béla hazament Egerbe, buszsofőr lett. Nem vetette meg ő sem az italt, de olyan ember volt, aki csak nevetgált. Szinte a fiamként szerettem ezért. Én? Én

az asszony elől jöttem a szállóra! Nem tudtunk már együtt élni. Perecesen laktunk, a katonaság után odaköltöztem a családjához vőként. Viszont nem lehetett normálisan együtt létezni a szüleivel. Ittak, dorbézoltak, azt akarták, hogy lakbért fizessünk nekik. Fizettük is, becsülettel, de egyre feljebb emelték az árat. És akkor úgy döntöttünk az asszonnyal, ha már albérletet kell fizetni, jobb lenne nyugodt körülmények között gyereket nevelni. Beköltöztünk Miskolcra, hogy minél messzebb legyünk tőlük. Az albérletben meg már az asszonnyal nem ment olyan jól. Kezdtünk elhidegülni egymástól. Mire saját lakásunk lett, '91-re, én már a bányában dolgoztam. A perecesi bányászok is Lyukóba jártak át dolgozni, sokszor mondták, menjek velük, mert ez a biztos munka. Végül elmentem, és hát részben Klári miatt döntöttem így. Klári? Hát a feleségem, így hívják, csak nem mondtam még ki a nevét. Illetve a volt feleségem, csak mindig rosszul szoktam mondani, pedig nem most volt már, hogy elváltunk. Lehet, ha nincsenek a gyerekek, előbb szétmegyünk, de egy darabig még megmaradtunk miattuk együtt. Az első halva született. Az fiú volt, Krisztián. Rá négy évre jött Rita, a lány. Aztán még egy fiú, azt Kristófnak kereszteltük el. Ritának van két kislánya, de Kristóf, úgy tudom, nem vállalt még gyereket. Ebben amúgy nem vagyok olyan biztos, mert vele is az volt, hogy elhidegültünk, és nem tartjuk a kapcsolatot. Egy idő után úgy elmérgesedett otthon a viszony, hogy inkább elintéztem magamnak a szállót, őket meg a lakásban hagytam az anyjukkal. Először hetente, aztán kéthetente látogattam haza. De nem rendeződtek köztünk az indulatok a távolság ellenére se, és már csak havonta, ha találkoztunk. Aztán meg szinte egyáltalán nem. Kristóf ezért haragszik rám, kicsi volt még, amikor elmentem otthonról, és nem alakult ki benne a rendes kötődés irántam. Nem engem fogad el apjának, hanem Pétert, aki Klári új férje. Bár Péter se töltött vele sokkal több időt, mert németben dolgozott, de mindegy. Egyébként úgy jöttem rá, hogy Klárinak van valakije, hogy kirúgás után el kellett jönnöm a szállóról. Gondoltam, elég időt adtam az asszonynak meg magamnak is arra, hogy lecsillapodjunk. Nem számítottam rá, hogy közben Klári ezzel a Péterrel már összeállt. Hazamentem a cuccaimmel, és azt láttam, hogy annyira együtt voltak, hogy ott lakott a házban ez a Péter a feleségemmel és a gyerekeimmel, csak én nem tudtam róla. Fogalmam sincs, mióta szövődött köztük a románc. Lehet, hogy már sokkal korábban kezdték, csak amikor hazamentem, mindig elkerültük egymást. Nem is kérdeztem rá erre azóta se, inkább albérllőként próbáltam elhelyezkedni, de nem sikerült fenntartani magamat. Hol dolgoztam, hol meg nem, hamar elfogyott mindig a pénzem. Egyszer csak hívott az asszony, hogy lesz egy közös szerzeményű gyerekük Péterrel. Azért telefonált, mert útban volt a baba, beindult a szülés, mennie kellett a kórházba. Péter németben volt, ezért az asszony hozzám fordult, hogy nem tudnék-e átmenni vigyázni a saját két gyerekemre. A szülei addigra meghaltak, és nem volt más segítség neki.

Átmentem, mert reménykedtem abban is, hogy megbeszéljük a dolgokat. És az is volt bennem, hogy jogom van a lakásomba menni akkor, amikor akarok! Nem, baszd meg? Hiszen az az én lakásom is! Az asszony nem akart békülni, de nagyon megviselte a szülés, így hát mégis ott maradtam, mondhatni, visszaköltöztem a családhoz. Péter úgyszólván külföldön volt, azzal alig találkoztam. Amikor meg hazajött, megoldottam valahogy, hogy ne legyünk egyszerre otthon. Még én gondolkodtam a probléma megoldásán! Balfasznak gondolsz te is ezért, igaz? Én, akit kitűrtak onnan, én mentem el, hogy ne legyen sértődés! Muszájból tettem ezt, mert Klári nehezen bírta magát, depressziós lett a szülés után. Voltak olyan napok, amikor fel se bírt kelni az ágyból, csak aludt meg sírt. Én meg gondoztam a Péter gyerekét. De hát mit tehettem volna? Valakinek muszáj volt törődni vele! Ebből is látszik, hogy nem vagyunk rossz hangulatban mai napig se az asszonnyal, találkozunk néha, ki szokott jönni meglátogatni, és olyankor hülyéskedünk is. Az igazat megvallva, én úgy érzem, hogy ő szelintem hálás a segítségért. Nem akart ő rosszat tenni velem, csak hát így alakult. Nem sokkal később amúgy örökölt egy kis pénzt, és felajánlotta, hogy odaadja, ha elköltözők, mert nem volt az úgy jó, ahogy laktunk. Normális lakáshoz nem tudtam hozzájutni, de arra elég pénzt adott, hogy kiköltöztem Lyukóba. Akkor aztán elváltunk. Azóta élek itt. Mikortól is? 2006 óta. Hát, sokat változott azóta Lyukó, hogy én ideköltöztem, és nem az előnyére. De mindent meg lehet szokni. Nem szeretem, inkább azt választom, hogy már itt maradok szerintem. Annak idején nem volt ennyi szemét, még az út mentén is tisztaság volt, mondjuk, nem is éltek itt ennyien, mint most. Akkor még semmi különös nem volt abban, hogy valaki itt lakott. Most gyűjtogatnak is, hogy ne maradjon nyoma a betöréseknek, a lopásoknak! Az uzsorások is csinálják ezt, ha nem tudsz fizetni. Könnyen leégnek ezek a tákolmányok, láttad te is, amikor idejöttél, hogy az emberek beléjük építenek mindent, téglát, plexit, farostlemezt, még kartonpapírból is építenek házakat! Azzal szigetelnek, azzal foltozzák be a lyukakat! Némelyik annyi fajta anyagból készült, hogy meg sem bírom számolni! De passzióból is csinálják ezt a tüzeskedést! Lakik itt egy ember, aki imádja a tüzet. Egy piromániás, igen, az mindig felgyújt valamit. De én elvagyok itt, mondom. Nem panaszkodom, mert igazság szerint nekem semmi rossz tapasztalatom nincs. Csak hát ez mégiscsak egy szegénynegyed, és én is tudom, hogy hol élek. Az is rossz, hogy Lyukó nagyon kint van. Talán ez a legrosszabb benne. Mert emiatt sokan elesnek az álláslehetőségektől. Már úgy értem, hogy nincs távol annyira a várostól, de alig lehet az utcákon járni, olyan állapotok vannak! Nincs is olyan sok utca Lyukóban, ösvények meg csapások vannak helyettük, azokon meg próbálják normálisan menni esőben vagy télen! Az én rossz szívemmel! Kicsit megerőltetem magam, és remeg a mellkasom, mintha valaki ökölbe szorítaná egymás után többször is a szívemet. Néha magától is úgy csinál, egyik

pillanatról a másikra rákezd, amikor pihenek. Van, hogy egy órán át abba se hagyja. Éjszakánként arra ébred, hogy csak remeg meg remeg a szíve. Napközben is sokszor érzem, csak akkor elfogalom magam, és nem döbbenek úgy rá arra, hogy lehet, most van épp infarktusom. Ilyenkor, amikor felébred, eszembe jut, hogy az embernek az élete során több szívroham is van, csak némelyiket észre sem veszi. Meg azt is mondják, hogy ilyenkor mindig kis erek halnak el a szívben. Lehet, hogy nem is erek, hanem izomrészek, rajta, a szerv felületén, és akkor azokról a részekről a boncolás közben lesz nyilvánvaló, hogy kifehéredtek. Azért furcsa abba belegondolni, hogy felnyitnak egy embert, és fehér a szíve! Nem? Pont a szíve, ami fehér! Szerintem az enyém is olyan, már száz vagy ezer infarktusom volt, és tudok is a nagy részéről, csak ezek ilyen kicsi vagy mini infarktusok, és lábon kihordtam őket! Egészségügyileg nincsen más bajom, csak ez, a szív, a szívem. Ez a szorító mozgás annak a jele, nem? Innen sok időbe telik, mire bejutok dolgozni, egyszer meg is halhatok majd, és örülhetek, ha megtalál valaki útközben. Sok helyen nem is fogadják el azt kifogásnak, hogy én honnan járok be. Jó lenne már nyugdíjasnak lenni! Hát, az tart vissza, hogy még nincsenek meg hozzá az éveim, mert a bánya után sokáig csak kisebb-nagyobb megszakításokkal tudtam elhelyezkedni. Van ez az úgynevezett előnyugdíj, de ehhez meg sok papírt kéne összeszedni, és én nem értek az ilyen dolgokhoz, segítséget meg nem kapok sehonnan. Azt sem tudom, hová kéne ezzel a szándékkal menni. Talán a polgármesteri hivatalba vagy a városházára? A kórházba? Nem tudom, nem tudom. Miután elküldtek, megfordultam sok cégnél, szóval azt nem lehet mondani, hogy naplopó voltam. Körülöttem mindenki lopott még a járműjavítóban is, ott aztán tényleg nagyüzemben ment az el tulajdonítás! Ők már nyugdíjasok, állítom neked! Aki összelopkodta magának a jövőbeli betevőt, az már nyugdíjas! Hazahordták a szerszámokat, a csavarokat, a motorolajat, csak én tartóztattam meg magamat! Onnan például azért jöttem el, mert nem tudtam időre bejárni. Három műszakot kellett vállalni, reggel öttől délután egyig, aztán délután egytől este kilencig, este kilentől pedig reggel ötig. Az első busz innen Lyukóból négy óra öt perckor indul hajnalban, és azzal éppen csak beértem a munkahelyre. Sokszor késtem el, önhibámon kívül, forgalmi okokból. A főnök addig-addig fenyegetett a kirúgás veszélyével, hogy elegendő lett, és nem mentem be többet, még a pénzemért sem. Pedig de jó lenne most az a kis pénz is! Hónap végén már ezer forintnak is örül az ember, pedig annyiból lassan egy kiló kenyeret sem tudsz venni. Most a városgazdálkodásnál vagyok, szedem a szemetet. Közmunkából is lehet nyugdíjba menni, nem? Én innen szeretnék. Van bent öltöző, de már itthon felhúzom a munkásruhát, azzal se teljen az idő. Mert pont kezdésre érek be. Minden hétköznapi az az első dolgom, hogy felkelek, amikor még hajnal van, és felveszem a láthatósági mellényt.”

MOHAI V. LAJOS

A Hádész-szín
(*Danse Macambre*)

(*Prológ*)

A pincesarokban Hádész hangol,
Danse Macambre az alkalomból.
Gonosz járadék, ideálmódta,
lovak, szenesek megfontolt pokla.

Meztelen vállakon égő sebek,
tüzet fog a rituális sereg.
A szemfödél szálaira bomlik.
Hádész zsákmánya életfogytig.

(*Carpe diem*)

Fattyúhajtás a szerelem,
Fattyúsorok a verseken.
A dilettáns bőrbe kötve,
A Kafka-összes leköpvé.

A Föld feketepiacán
Cserél az áru gazdát.
Az ész zsugorfóliája alatt
Az eszmét kiforgatják.

A lidérc sokáig tart még.
Szófogadó a népség.
Csúf a paradicsomi látnok.
Maskarát vált az álnok.

Bomlófélben az etika.
A könnyel többre megy.
Földi halandó ezt teszi.
Isten Hamletet gondolja ki.

Az alkudozásra ráfizet.
Godot-ra vár a sok balek.
Amit véka alá rejt a sors,
A vulgáris üldözőbe vesz.

Csak a kunyerált jövedelmez.
Működik a durva etikett.
Az igazság torkát elvágták.
A hazugság szemenszedett.

Színét veszti a morál.
Hamis a hamissal cimborál.
Megörökíteni való pillanat.
Lucifer pirulája a nyelv alatt.

Hatásszünet következik.
Az önzés kimulatja magát.
A nász istene, Hümenaiosz,
Tanuk nélkül köt üzletet.
Kerítő sztentori hangon,
Röhög a megesett bajon.
Kotor a kék árterében,
A sipoly se tartja féken.

A cédák melltartópántja
A szenny taposóaknája.
A rémdráma vaskos igéi
A bordélyetikett parádéi.

(A szalonban)

Szemantikai pusztaság
a *politicus* alkotása,
vérhab majomszalonok
szibarita családfája.

Hajbókolóknak kegyser:
csók a patrónuskézre.
Gyöngyöt sóvárgó szempár
pillog luciferi fényre.

A szociális térben
nyűg minden deficit,
majomszalonban más
bőrére megy a licit.

A megrekedt világ ott
árfolyam és részvény,
tőzsdegörbék vonalából
kilövellő élmény.

A termeken buzog a noir,
hard-boiled-film pereg,
ezüstpor, káprázat, élet,
a szörny képe visel meg.

Üzenet ez, árny a falon,
kábulat a hatalom,
de ha szörny rád figyel,
a boldog kábulat illan el.

Inog a talaj, imbolyogsz,
kétségek közt bolyongsz,
nyájak közt te is nyáj,
sír, toporog a király.

(Lakoma)

Gyanú vetül a létre,
az emberveteményre,
Lucifer hamispénze
az álnok fizetsége.

Pegazusi lópaták
szántják föl az éjszakát,
műholdfényes gajdolás
hírbe hozza önmagát.

Kerti törpét öntöző,
poétának öltöző,
gólyalábon őrködő
parnasszusi merénylő.

Név: odakanyarítva,
a ravasz számla nyitva,
az összeg követve,
nem maradhat titka.

Vér a testben megfagyott,
összetörnek fogsorok,
az erkölcs – tudott dolog –,
gúzsba kötve tántorog.

Csápoló enyves kezek,
féreg rágta tenyerek,
herélt rabszolgasereg,
mind mamelukegyveleg.

Táncoló csontváznépek,
térdeplő pénzcseledek,
gyönggyel púpos edények,
oligarchának étkek.

Ganajdomb a föld orma,
giliszták nyákos konca,
kezek ördögkorongja,
haramiák porondja.

Csillár alatt szorongnak,
a trónus körül dongnak,
a csődörök nyomulnak,
a kancák viszonyulnak.

Alkuszok, gázmesterek,
ahogy Weöres írta meg,
lakomáznak szemetet
a viceházmesterek.

SZAUER ÁGOSTON

Csigaház

Mésváz örvénye húz be.
Egy ponttá lényegül.
Itt kint e pont hiányzik.
De észrevétlenül.

Faust

Csak ne a szabályok szerint.
Ne legyen pólus rossz, a jó.
A láthatatlan vonz megint,
a nehezen kimondható.

Nem véletlen, hogy oldalog:
sötét eb. Tudhat valamit.
Lapulva iszkol – láb, farok...
Csak kapurés, csak keramit.

Illesztés

Tépett noteszlap, számok,
egy ismerős menetrend.
Talán egy másik élet,
a járat végleg elment.

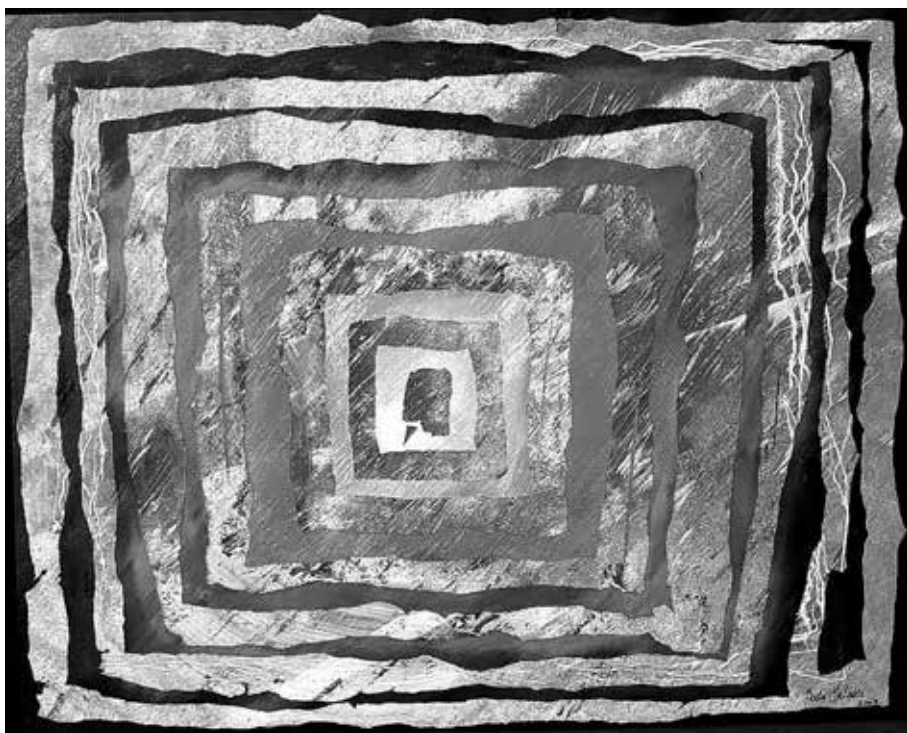
Internet, könyv, adattár,
használható-e bármi...
Ha megvan még a város,
ki tudna rátalálni?

Kulisszák

Festett avar zörren,
színes fény remeg.
Házak, villanypóznák –
mind csak díszletek.

Háttérként az erdő,
tudni, hogy hamis.
A hold óralapja
üres lesz ma is.

Boda Balázs Gábor: Tűzjáték

JACQUES ELLUL

A nonszensz birodalma: A művészet és a technikai társadalom¹

Második fejezet – A művészet helye a technikai rendszerben (részlet)

Attól, hogy a művészetet a technikával való legközvetlenebb viszonyában mutatom be, a helyét a technika közegében (*milieu*) kijelölve, és hogy kiemelem, milyen mértékben függ a technikai rendszertől, még nem áll szándékomban a művészet világában nekem is olyasféle determinizmust feltételezni, mint amilyenrel Hippolyte Taine elméletében találkozhatunk. Két különbség is van az efféle interpretációk és az általam ajánlott között: először is nem kínálok időtlen és egyetemes magyarázatot a művészetre. Nem általánosítom és nem gondolom univerzálisnak azt, amit a mára érvényesnek tartok (legyen az akármilyen konkrét dolog is)! Nem szándékozom érinteni a művészi alkotófolyamatot mint olyat, sem a művészet időtlen funkcióját: ellenkezőleg, amit itt állítok, az véleményem szerint új és más. Helyzetünk a technikai világ viszonylatában nem összemérhető azzal, ami előtte volt. Gondoljunk csak arra, hogy a művészet tárgyában idáig megfogalmazott *minden* magyarázat, értelmezés és jelentés leértékelődött és retrospektívvé vált. A másik különbség abban áll, hogy szerintem a művész nem determinált, és nem a körülmények együttese, a közeg stb. bírja rá arra, hogy létrehozza azt, amit létrehoz: nem tagadom ugyanis az egyéniség autonómiáját, arra viszont törekszem, hogy megmagyarázzam magát a helyzetet, amelyben a művész van, és azt, hogy milyen a „művészi alkotófolyamat” helyzete ebben az újfajta közegben. Nem közvetlen determináltságról, hanem egyfajta zavartságról, aleatorikus helyzetről és bizonytalanságról beszélhetünk, amely éppen abból a sokféle funkcióból ered, amelyet a művészet a technikai társadalomban betölt.

A másik pontosítás, amelyet itt meg szeretnék tenni, a következő: nem azt akarom megmutatni, mi determinálja a modern művészetet, hanem azt, hogy *miért* olyan, amilyen. Vagyis azt akarom kimutatni, hogy tulaj-

¹ A fordító jegyzete: A fordításhoz az alábbi kiadást használtam: Jacques Ellul, *L'Empire du non-sens: L'art et la société technicienne*, éd. Patrick Marcolini, préf. Mikaël Faujour, Paris, Éditions L'Échappé, 2021. Ellul az általa idézett szövegekre nem hivatkozik túl fegyelmезetten, ám a kiadó olykor saját lábjegyzetekkel látja el a szöveget. Ezeket átvettem, és jeleztem, hogy nem Ellul saját jegyzeteiről van szó.

donképpen mi az, amivel a szerző „szabadon” diszponál, és hogy *miként* működik ez a szabadság (milyen kódokon, sémákon és médiumokon keresztül). Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy megmutassam, végső soron miről szól a modern művészet, mit segíthet tisztábban látni abból a világból, amelyben élünk. Ezért nem magát a modern művészetet mint olyat akarom megmagyarázni, hanem csak az értelmét. Nem abszolút determinizmusról fogok tehát beszélni, hanem arról az értelemről, amelyet a feltárt determinizmusok összessége a különböző alkotók játékában megjelenít. Ezek különbsége legalább annyira jelentőségteljes, ha nem jelentékenyebb, mint közös alapjuk. A szabadságfokban tapasztalható akaratlan, jelentéktelen eltérések fejezik ki ugyanis a legjobban azt, hogy milyen világ az, amelyben ezek a különbségek kibontakozhatnak.

A technikai közeghez való viszony

Induljunk ki abból az egyszerű gondolatból, hogy a művészet a közegének tükre. Nem azt kérdezzük, milyen hely jut a művészetnek (már a kérdés is hamis!), hanem azt, hogy miről szól, milyen mértékben tükrözi ezt a társadalmat. Vajon a műalkotásnak a közegéhez való viszonyát lényegesen módosította-e az, hogy ez utóbbi mostanra technikai közeggé vált? Francastel pontosan állapítja meg, hogy „a modern művészet nem provokatív formák szeszélyes játékán alapszik, nem a tapasztalattól távol zajlik, hanem a mostani ember tevékenységének összességén alapszik... Egy adott társadalomban a művészek nem a technikusoktól független, elszigetelt egyénekként léteznek. A képzetet, amely szerint különféle diszciplínák és emberi tevékenységek egymástól elszeparálva zajlanak, egy olyan átfogó koncepcióval kell felváltani, amely megmutatja, milyen kifejezőképességgel bír egy társadalom, amikor önmagát kifejezve modellt alkot magáról.” Mindössze arról van szó, hogy – ha a tükör és a kifejezés képzeténél maradunk – egyszerűen elgondolkojunk: *minek* a tükörképéről van szó? Itt kell megjegyeznünk, hogy a naturalizmus és a realizmus az ipar kialakulásával egy időben születik meg. Zola egy olyan művészet szabályait fekteti le, amely a külső valóság másolata, és amely magát tudományosnak és semlegesnek állítja be. Am odáig a művészet mindig a természeti világ tükörképe volt. Az ember megmártózott a természetben, és egyfolytában a levegő, a víz, az eső és a fák áldásait élvezte... Akkor is, ha éppen városban élt. A legfurcsább találmányai, a legzabolátlanabb esztétikai kreálmányai közepette is ezekből az alapvető realitásokból indult ki. És az ember mint a megjelenítés tárgya a természet embere volt, benne lubickolt, és az áldásaiban részesült. A realizmus kialakulása óta viszont azt látjuk, hogy a festők hajlamosak eltérni „a természet törvé-

nyeitől”, és az embert már nem természeti realitásként kezelik. Monet és Pissarro, de a leginkább Cézanne a természetre még *témaként* tekint, de úgy, hogy már nem sugározzák vissza, nem tükrözik azt. Céljuk nem az, hogy kifejezzék ezt a természetet, vagy mint a realizmusban, hogy jobban megismerjék. Céljuk az, hogy festészetet csináljanak. Ennyi. Ebből azonban nem a közeggel való szakítás következik, hanem az, hogy a közeg megváltozott. A kiindulópontként vett természet már nem azonos a festő közegével, így azt a művész ürügyként használhatja fényjátékaihoz, formajátékaihoz stb. A fokozatosan létrejövő új közeg először is gépi univerzum, urbánus világ. Ám ez még csak a felszín. Maga a technika válik itt közeggé.² A szó legszorosabb értelmében. Vagyis azzá, amiben megtalálhatjuk életlehetőségeinket, az életben segítő igazodási pontokat, azzá, ami teljesen körbevesz minket, és amit kénytelenek vagyunk megismerni, *mielőtt* még rajta kívül bármit is megismerhetnénk. A technika mindenestül körbevesz minket, mint hernyót a bábja, a természetet pedig (közvetlen helyzetértékelésünk számára legalábbis) hasztalanná teszi, alávetetté, másodlagossá és jelentéktelenné változtatja.³ Ami számít, az a technika. A modern művészet még mindig tükörkép, csak egy megváltozott valóságé. Az embert pedig azért ábrázolják a regényekben (vagy a festészetben) a korábbiaktól eltérően, mert már nem a természeti közeghez, hanem a technikai közeghez képest írják le. Félreértésre kárhoztatnánk magunkat, ha továbbra is ahhoz ragaszkodnánk, hogy a természet világának vizuális kifejezése a formák egyetlen forrása (Sweeney). A tudomány és a technika szétszerelte, elemeire bontotta a természetet ugyan, de nem ez a döntő mozzanat, hanem az, hogy mára a technika alkotja mindenestül azt a közegét, amelyben az ember él, érez, gondolkodik és tapasztal. Minden erőteljes benyomás, amely őt éri, a technikától jön. A művészet már egyáltalán nem tudja „megjeleníteni” a természetet: a művész már nem képes rá, és a modern ember hiába ellenkezik. A legszebb tájkép már nem mond semmit.⁴ Ám akkor sem lenne igazunk, ha azt hinnénk, hogy a

² A technikáról mint közegről lásd a gondolatmenetemet itt: Jacques Ellul, *Système technicien*, Calmann-Lévy, 1977.

³ Egyesek ezt tisztán látták, és ki is mondták. Például Kandinszkij: „Ideje hozzálátni, hogy elvágjuk minden kötelékünket a természettől, hogy habozás nélkül és a visszatérés minden reményét feladva elszakadjunk tőle, és hogy beérjük a tiszta színek és a szabadon kitalált formák kombinálásával.” (*Du spirituel dans l'art et dans la peinture en particulier*, Paris, Denoël-Gonthier, 1969.) Kár, hogy Kandinszkijnek fogalma sincs, mi vezette őt idáig, és azt hiszi, a spiritualitás volt az!

⁴ Amit itt ilyen körülményesen vázoltam, azt már Mondrian megfogalmazta. *Neoplaszticista kiáltványában* bejelenti, hogy a művészetet meg kell tisztítani a természettől azért, hogy az az ember új univerzumának, az ipari világának engedelmeskedjék. Az embernek, a művésznek el kell felejtienie „a természet kacatjait” és „rusztikus ráncait”. A természeti tájnak el kell hagynia a művészet táját. „A természet”, amelynek „a művész számára modellként kell szolgálnia, az új mechanikai tér”. Mindez, amit indusztriális romantikának is neveznek, inkább manifesztum, mint kifejtett rendszer:

természettel való szakítása miatt a művészet már semmi mást nem ábrázol, csak saját magát, hogy beleveti magát valamiféle tudatalattiba, vagy hogy holmi gyökértelen gyártója volna a vásznaknak és a szövegeknek. Valójában mindez illúzió, amely abból ered, hogy nem tudunk elszakadni a természeti modelltől. „Mivel a festő nem a természetet reprodukálja, pusztán az »önmagában vett« festészetet műveli” – halljuk gyakran. Pedig dehogyis! Ez a művészet egyszerűen minden irányzatával, értelmezésével és víziójával a technikai közeget fejezi ki. Ez persze nem azt jelenti, hogy a költő gépekről beszél, vagy hogy a festő gépeket fest.⁵ Hanem azt, hogy mindent mélyen áthat ennek a közegnek az inspirációja, amelynek a kifejeződése a modern művészet.

De félreértés ne essék ezzel a közeggel kapcsolatban. Hibás leegyszerűsítés volna azt gondolni, hogy „a technikai fejlődés társadalmi következményei”-ben vagy „a modern világ dehumanizálódása”-ban volna a probléma lényege: ezzel ugyanis leragadnánk a technika egyfajta naturalista (azaz természethez kötött) magyarázatánál, azaz pusztán a „természet”-ből eredő kritériumok alapján ítélnénk meg ezt a művészetet. (Nem normális, hogy egy arcon mindkét szem az orrnak ugyanazon az oldalán van stb.) A művészet továbbra is értelmet és értéket hoz létre... csak már más dolog értelmét és értékét. Mindig egy struktúra metaforája, amelyben a viszonyok mindig fontosabbak, mint az egymással valamilyen viszonyban álló dolgok: ám ezek nem közömbösek, sőt éppen a segítségükkel lehet leírni ezt a művészetet! Márpedig a viszonyulás mikéntje, a struktúra kidolgozása szorosan függ a közegtől. Ha ez viszont így áll, és továbbra is megtartjuk a természethez való viszonyt mint előre adott sémát és öntőformát, akkor az lehet a benyomásunk, hogy a modern művészet alapvetően kérdőjelezi meg a valóságot. Akkor azt is állítanánk, hogy a kubizmus nem más, mint a (természeti) formák átalakulási folyamata – de *milyen* folyamat?; és mi indokolja ezt az átalakulást? –, és kénytelenek volnánk elutasítani a szürrealizmust, amelyben a „formák”-nak nincs szerepük, amelyben az értelem változik meg, és amelyben egy láthatatlan univerzumból hullik le a lepel. De minek az értelméről van itt szó? Úgy tanították nekünk, hogy az absztrakt művészet az embert körülvevő realitásnak a megkérdőjelezése. Megtanuljuk, hogy a világhoz való viszonyunk eltérő lehet. A művészek által alkotott új formák a világmindenség új tapasztalatának kifejeződései. Például mindent arra vezetünk vissza,

de a szándék világos. Márpedig minden modern művész ezt az utat járta, akár akarta, akár nem, akár tudatában volt, akár nem.

⁵ Nem a közvetlen imitáción van a hangsúly: nem Léger fogaskereke, Dufy *Villamos tündérje*, Delaunay *Levegő, vasút és víz* című képe a döntő itt, mint ahogy manapság sem Millecamp's gépein és a különféle készülékeket ábrázoló keresztmetszetein van a hangsúly. Valójában nem ez az imitatív álszimbolizáció az, ami a technika befolyásáról igazán tanúskodik.

hogyan rögzítik a tárgyak mozgását a fényben. Márpedig ez a fajta gondolkodás még mindig abból a meggyőződésből ered, hogy továbbra is a természet közegében élünk, csak éppen megtanultuk azt másképpen érteni és másképpen látni. Kiemeljük a művész eljárását, teremtmény képzeletét. Azt mondjuk: „Nincs itt semmifajta megfelelés *holmi valóságnak*.” Ám azért gondoljuk így, mert a valóság szerintünk nem más, mint a természet. „A modern érzékenység felszabadul a valóság alól.” Pedig dehogy: csak a valóság változott meg. A jelölés ehhez az új közeghez képest valósul meg. A valós nem az, ami az „univerzum”-ban számunkra adott, és nem is az, amit absztrakt módon konstruálunk, hanem a technika által létrehozott mesterséges közeg. A valós, amelyhez képest a művészet igyekszik adekvát lenni, nem más, mint az eszközeink által konstruált valóság. Viszont ugyanazt a funkciót tölti be, mint a jó öreg természeti közeg. Elmentésben azzal, amit Delevey állít, szó nincs „a valóság eltorzulásáról” vagy anyagtalanná válásáról. Az ember hajlamos itt újfent arra hivatkozni, hogyan változott meg a megfigyelés mikéntje, hogyan jelent meg egy újfajta reflexió... Pedig csak annyi történt, hogy ez a reflexió másra vonatkozik. A modern művészet radikális átalakulása nem a művész terméke, akit eredeti alkotónak, egy új világ első felfedezőjének mondanak, hanem a technikai közegből ered, amelyben mind a percepció, mind a modell megváltozik, és amely olyan realitással létesít kapcsolatot, amely struktúráiban, eljárásaiban, formáiban, időbeliségében, térbeliségében, a megmutatkozás szintjeiben, racionalitásában stb. különbözik. A művész pedig csak hűséges közvetítője ennek az újdonságnak. Azzal együtt is, hogy mennyire zavarban van, amiért továbbra is a természetből származó témákon és tárgyakon – vagy legalábbis egyfajta naturalista mentalitással – dolgozik, és amiért csak ritkán merészkedik új univerzumába. A művész éppen olyan, mint mi, megoszlik a figyelme, és még mindig a rétek és folyók, az ég és az óceán irányába sandít... De már csak egy közeli, sürgető realitás távoli, szinte mitikus háttereként tekint rájuk, amely magával sodorja, akár egy áramlat, de már nem úgy, mint egy hegyi patak. Láthatóan ez a művészet már nem egy bizonyos igazság hordozója, hiszen az komoly torzuláson ment keresztül: a művészekben lakozó hiedelmek és jelentések még a hagyományos társadalom és a természeti közegre való hivatkozás termékei. És már nem hozhatók fedésbe ezzel az új közeggel. A művész még szokásos kép- és szimbólumkészletében keresgél, de már semmi ideillőt nem talál. Szinte szétszakad a hagyományos jelentések és a technikai közeg között, amely utóbbi az előbbiekhöz képest maga a teljes értelmetlenség. A szakadék, ahogyan azt Francastel is pontosan érzékelte, annál is nagyobb, mivel a tudomány, akárcsak a művészet, még *figuratív*, a technika viszont nem az. A technikai univerzum az embert nonfiguratív, noha tárgyakból álló világba helyezi. A technika nem más, mint eljárás és cselekvési eszköz. A tárgyak csupán ennek tanújelei. Ha

viszont a technika mindenekelőtt eszköz, akkor tévedés volna úgy meghatározni a helyét a művészethez képest, hogy egyszerűen azt mondjuk, a technikák új kifejezési eszközöket adnak a művész kezébe. Ám a technika nem egy eszköz a sok közül, hanem egymással összhangba rendezett és erőhatások egységes univerzumát alkotó *eszközök egész rendszere*, olyan közeg, amely mindenestül az előző helyébe lép. Eszközök közege, nem pedig élő organizmusoké. A tárgyakat és technikai produktumokat nem organikus vagy rendszerszintű kötelék kapcsolja egymáshoz: a technikai univerzumot ugyanis az eszközök korrelációja alkotja. A természeti közegben a funkciók egyensúlyban voltak, míg a technikai közegben az eszközök sokasodása egyensúlyhiányhoz és robbanáshoz vezet. Már-már sikerült létrehoznunk egy egységesítő értelmet, ám ez teljes egészében elvesztette minden érvényét (ami szintén tényező a művészetek szétforgácsolódásában). „A művészet nem fejezheti ki a társadalmat, mivel nincs többé transzcendens elv, amely a társadalmat egységesíthetné” (Leymarie). Kifejezhet viszont egy másik közeget, és legfeljebb csak azért tűnhet *kifejezéstelennek*, mert még nem igazán tudjuk, milyen ez az újfajta közeg! Még nem szoktunk hozzá, hogy eszközöknek ebben a közegében, ennek a közegnek a jelei és hatótényezői között élünk. El sem tudjuk képzelni, hogy kommunikációnk a természet közegén kívül zajlik: ezért nehéz megalkotni ennek az egésznek a szimbólumrendszerét.

Márpedig a szimbolikus kifejezésmód a hagyományos társadalmakban az ember alapvető eszköze volt ahhoz, hogy megragadja saját közegét, és hogy valamifajta nem csupán materiális felsőbbrendűséget vindikáljon magának. A szimbolikus kifejezésmód működése egyike volt a cselekvés főbb módozatainak. És az, amit művészetnek nevezünk, ennek a szimbolizációnak egyik lényeges formája volt (a vallás mellett például). Most viszont hirtelen olyan közegben találjuk magunkat, amely ellenszégül mindenfajta szimbolizációnak. A technika nem fejezhető ki szimbolikusan, mégpedig három okból sem.⁶ Először is a technika univerzális közvetítővé vált, és mivel maga is eszköz, *eszközként* nem lehet szimbolizáció tárgya, erejénél fogva viszont kizár minden más közvetítőrendszert (ahogyan a szimbolikus kifejezésmód is kizárt minden mást). Másodszor pedig a technika hozza létre a közösségit. A csoportközösséget ma már nem szimbolikus hordozó jeleníti meg, hanem technikai hordozó (a médiumok összjátéka például). Harmadszor pedig a technika olyan viszonyt létesít az emberrel, amely se nem mediatizált, se nem távolsági. Az ember annak idején erős szükségét érezte, hogy távolságot teremtsen a természet és saját maga között, ám úgy tűnik, hogy a technika nem követel meg ilyen műveletet: láthatóan nem más, mint az emberi test közvetlen meghosszabbítása. Boldog-boldogtalan elmondta már, hogy a szerszám csu-

⁶ E jelenség bővebb tanulmányozásához lásd Ellul, *Le Système technique*, i. m.

pán a kéz meghosszabbítása! Ezen a ponton tehát elhagyjuk az *organikus* világot, amelyben a szimbolikus kifejezésmód a közegre nézve adekvát és koherens működés volt, és egy technikai *rendszerben* találjuk magunkat, amelyben a szimbólumok megalkotásának sem helye, sem értelme nincs.

A technika ráadásul saját magát szimbolizálja, vagyis saját maga számára hozza létre azokat a szimbólumokat, amelyekre szüksége lehet. A televízióból vagy a reklámból szinte áradnak a technika szimbólumai, amelyek viszont magából a technika működéséből erednek. Így tehát a technikai közeget az ember képtelen megragadni, hiszen a szimbolizáció ki van zárva belőle. Éppen ezért a művészet mint a szimbolizáció legfőbb eszköze kaotikussá válik, és szétfeszíti egyik oldalról eredeti „hivatása”, másik oldalról pedig az az újfajta funkció, amire valójában alkalmatlan. Az egyes részekből összeeszkábált környezet megfelel a strukturalizmusnak, de nem a szimbolizációnak.

A nehézség egy másik összetevője abból fakad, amit a technikai rendszer anómiájának nevezhetünk. Félreértés ne essék, nem azt akarom mondani, hogy inkohereenciával lenne dolgunk, vagy hogy indifferens helyzet jönne itt létre: a rendszer igenis engedelmeskedik a maga fejlődési és szerveződési törvényének. Az anómia abból az ütközésből és meg nem felelésből fakad, amely egyfelől az egyén autonómiája és erkölcsi nomosza, másfelől a társadalom hagyományos jelentésképzéseinek rendszere között érzékelhető. Jellemző erre az anómiára, hogy hajlamos a szerelem vagy a szexuális viszonyok terén az életnek ezeket a területeit kiragadni mind a „morál”, mind a társadalmi rend hatóköréből, és kizárólag esztétikai síkra terelni: a szerelmi vagy szexuális esztétizmus a technikai korszak abszolút jellemzője.⁷ És ez minden területre érvényes: látni fogjuk, hogyan jön létre ebből az anómiából formalizmus és egyfajta esztétizmus, legyen akár elkötelezett, akár politikailag el nem kötelezett művészetről szó. Kényelemből persze elkülöníthetjük és osztályozhatjuk a stílusokat, megpróbálhatunk „tájékozódni köztük”, megkülönböztetve így például kubizmust és nonfiguratívát; valójában azonban mindegyikben van valami közös adottság, amely nem más, mint a művészet és a technikai közeg közötti viszony. A nonfiguratív ugyanis a „természet”-hez képest az, ami, vagyis ahhoz képest, amit az ember „magától értetődő módon lát és hall”: az már viszont nem állja meg a helyét többé, hogy madárszót, tücsköt, mennydörgést vagy hullámverést hall. Dudálást és motorzúgást hall helyette. Csakhogy a művészet terén még mindig régi sémák alapján értékel. De a „nonfiguratív” valójában ennek a technikai közegnek a figuratívja. Még a politikai üzenettel bíró, ideologikus művészet is kénytelen az

⁷ Kierkegaard csodálatos érvelése persze már mindezt leírta az esztétikai stádium analizésében. Ez azonban szörnyen általánosra és túlhajtottira sikerült. Ez a regény kiválóan példázza, miről is van szó: John Hawkes, *The Blood Oranges*, New York, The Directions, 1971.

absztrakt és a nonfiguratív útját járni, üzenetét pedig már nem adhatja át közvetlenül, racionális és konstruált nyelven: kénytelen emóciók és elköteleződések létrehozásával rövidre zárni a diskurzust, ám mindezt jelek, sokkhatások és képi alakzatok révén, vagyis tipikusan a technikai közegre jellemző eljárásrend szerint. Amikor a modern festészet eltávolodik a figuratívtól, ugyanúgy szakít a korábbi művészettel, mint az abszurd színház (más szóval a gúny színháza, nem pedig az abszurdot témaként feldolgozó színház)⁸ vagy az atonális zene. Ám ez a zene is kötve van ehhez az újfajta közeghez.⁹ Nem áll messze a valóságtól, ha azt mondjuk, ezt az absztrakt művészetet „szétfeszíti az utópia és a történelmi körülmények által teremtet elidegenedés közt zajló dialektika” (Leymarie), ám ez csak akkor válik érthetővé, ha látjuk, milyen iszonyatos nehézségek árán képes csak ez a művészet újra gyökeret eresztetni egy olyan közegben, amely számára mindenestül idegen. Noha filozófiai szempontból gyakran tételeznek rokonságot a művészet és a filozófia között, ám ez abban a pillanatban elveszíti minden jelentését, amikor véget ér a technikai műveletek kora, és belépünk a technikai fenomén, végül pedig a technikai rendszer érájába.

Ebből kiindulva érhetjük meg, mennyire pontatlan az informel, az absztrakt vagy a nonfiguratív művészet szokásos értékelése, amely pontatlanságot maguk a művészek is osztanak, amikor nem tudják, hogy pontosan milyen erőknak is engedelmeskednek, tudatlanságukkal kivételesen jó példáját nyújtva annak, amit Marx hamis tudatként elemzett. Ez a szokásos ítélet úgy szól, hogy „az informel esztétikája véletlenszerű és szubjektív értékeken nyugszik: ilyen az anyag, a gesztus, az írás, a véletlen, a gyorsaság, mindaz, ami a kéz mozdulataiból ered... egy elfolyó, végtelen mező, amely szubsztanciát és értelmet ad a műnek. Az informel művészet az első olyan komplex stílus, amelynek egyik eleme sincs előre meghatározva, amelyben a jelölő megelőzi jelentését és posztulálja annak kétértelműségét” (Leymarie). Minden persze formálisan igaz, ám valahol a legmélyén ez a művészet egyáltalán nem aleatorikus, hiszen közvetlenül éppen a technikai közeg hívja életre. Rauschenbergnek, a pop art atyjának a munkássága, amelyet Párizsban láthattunk összegyűjtve (1968),¹⁰ sokat elmond minderről. Egyik alkotása úgy akar tükröt tartani a tár-

⁸ A kiadó jegyzete: Fontos pontosítás. Ellul itt megkülönbözteti Camus és Sartre darabjait, amelyek az abszurdról szólnak, ám mindezt meglehetősen hagyományos színházi nyelven teszik, attól a színházról, amely a nézőnek az abszurd *életérzését* közvetíti, mint Beckett és Ionesco drámái, amelyek lebontják a színpadi hagyomány kódjait. Később még visszatér erre a megkülönböztetésre.

⁹ Rookmaaker ezzel kapcsolatban igen erős észrevételt tett: „a minimal artban olyan formákat használnak, amelyeket a gyári vascsövek és az épületgerendák ihlettek. Ami a saját környezetében magával ragadóan szép volt, az gyakran válik furcsává és szinte elképesztővé, amikor kiüresítik értelmét, és elkülönítik kontextusától.”

¹⁰ A kiadó jegyzete: Ellul a *Robert Rauschenberg* című kiállításra utal, amelyre 1968. június 7. és 14. között került sor a Musée de l'Art Moderne de la Ville de Paris-ban.

sadalomnak, hogy leselejtezett termékeket mutat be, amelyeket persze éppen ez a társadalom utasított el; a másik „mindent megkérdőjelez” (üres, fehér vásznak kiállítva...), a következő a fogyasztói társadalommal szegül szembe, mégpedig „radikálisan”; nem is beszélve a kifejezetten technológiai jellegű műveiről, meg azokról, amelyekbe az alkotó a „valóság”-ot viszi be a híradókból közvetlenül átvett képek révén (helikopter, fénykép Kennedyről stb.); aztán vannak üvegre készült szitanyomatok lepel alatt vagy leplezetlenül, használatba vont automatizmusok, értelműtől megfosztott tárgyak újra felértékelve. Az újságokban nap mint nap megjelenő képek az ő szemében a legérdekesebb rajzok. Vagyis a művész beilleszkedik a technikai közegbe, használja annak termékeit, a „világot” pedig hatalmas folytonosságnak látja (amit valójában éppen a technikai rendszernek köszönhet!). Ki is mondja minden további nélkül, hogy a város kezdet és vég nélküli közeg. A festészet legyen hallucináció erről a gigantikus közegről, kompozíció nélküli képhalmaz, szakadatlan áramlás, kezdet és vég nélkül... a néző legyen „benne”, mint amikor az utcán sétál... Legyen minden szüntelen változásban, és főleg váltson folyton médiumot, mert ez újítja meg a műalkotás nyelvét (ami nem más, mint magának a technikának az álláspontja!). Az igazi problémák azok, amelyek a tárgyak fizikai manipulációjából fakadnak...! Ám a technika terrénumán ez a fajta pop art összeér a tudós informellel, amikor is az informel művészet „Cantor és Loève matematikájából származó összstruktúrát” akar kifejezni. Itt már nincs hulladékkultúra, ellenkezőleg, itt a kísérleti kedvéért utasítják el a kísérletezést, a popot elítélik, ám éppúgy alávetik magukat a technikai közeg valamely irányzatának, amikor egy képben egyesítik „minden lehető dolgok meghaladását” és „az univerzális panteista mindenségnél is nagyobb valamit”: jó kis definíciója annak, amivé éppen a technika akar válni! A neorealisták pedig közvetlenül maguk állítanak elő technikát: kihasználják a hirdetési technikákat és a villanyfény hatását, a futurista látványosságot hirdető fényreklámokat, „a technológiai túlvilág zaját”, a felület megszervezését, képben foglalják az elektromos gép keltette érzeteket, mágneses mezőket használnak stb. Vasarely csodálatos leckét ad nekünk a technikai közeg figurativitásáról: minden ábrája „hullám és részecske” kombinációjából indul ki, és innen ered az a (nagyon is technikai természetű) szándék, hogy a nézőt folyton hullámzó vonalakkal, megszakított egyenesekkel, hálózatokkal, kicsavart felületekkel, elnyújtott vagy éppen összenyomott terekkel bombázza. Művészetének alapja a geometria és a természeti törvényeken alapuló saját interpretációja... Korunk tulajdonképpen valóságát tényleg magáénak vallja a művész, azt egy igazán újfajta figuratív művészetbe vetíti. A művész tudattalanul is azt a közeget fejezi ki, amelyben él. Nem véletlenül hangsúlyozom, hogy *tudattalanul*, mivel valójában azt hiszi, hogy valami mást hoz létre: azt hiszi, hogy megkérdőjelezi a társadalmat, azt hiszi,

hogy a *tudomány* inspirálja, azt hiszi, hogy ő a motorok, fények, mágneses mezők demiurgosza, azt hiszi, hogy az alapvető problémák politikai jellegűek stb. Ám sehogyan sem képes megragadni a döntő mozzanatot, nevezetesen a rendszerként felfogott *technikai közeget*, és a maga területén azt a tudattalan és ámító művet folytatja, amelyet elvileg leleplezni óhajt. Cserébe viszont természetesen a közönség, amely szintén nincs tudatában ennek a technikai közegnek, elutasítja ezt a művészetet (beleértve az úgynevezett populáris művészetet is!). A zene, akárcsak a festészet, konfliktusba került a szokásos igényekkel. A popzene viszont rendkívüli sikereket ért el, amennyiben látszólag menedéket kínált ez elől az elviselhetetlen világ elől, és magával hozta az irracionalizmust, az álomszerűt és az ellenállást mindennel szemben. De micsoda félreértés volt ez is! A szigorú értelemben vett zene pedig, amely éppen ellenkezőleg, igyekezett tudatosítani a valóságot, szembekerült a nagyközönségnek a zenéről alkotott megszokott képével, és terhesnek bizonyult, amiért éppen azt tudatosította, amit az emberek el akartak felejteni. Ez az arisztokratikus zene (Schönberg például) jól jellemzi a technikának ezt a hatását: „Olyan világállapotot jelenít meg, amely szerencsére vagy szerencsétlenségünkre, nem vesz tudomást a történelemtől.” A dodekafon, aritmetikus zene éppen oly szigorú, mint bármely technikai produktum, és elutasítja a látszatokat, a fölösleget, a díszítőelemeket, miközben művelőinek attitűdje – ahogy Adorno is meggyőzően hangsúlyozza – közel áll a babonához, a mágikus gondolkodáshoz, az asztrológiához: meglehetősen látványos paradoxon, hogy a technikai racionalitás a művelőiből vallásos jellegű irracionális viselkedést vált ki.¹¹ Erről ezúttal is megbizonyosodhattunk.

Márpedig mindenhol rögeszmésen kerülik a közvetlen megjelenítést, mivel egy mozgásban lévő gép közvetlen ábrázolása érvényes lehetett a gépek korszakában, de ez már nem aktuális, ami ugyanis a technikai univerzumot alkotja, az egyre kevésbé *jeleníthető meg* (*représentable*) közvetlenül, egyre kevésbé *mutatható be* (*pour être présenté*). Az orosz konstruktivizmus (az 1920-as évek) örökségével van itt dolgunk: a művészetnek nem reprodukálnia, hanem konstruálnia kell; a régi festészet a külvilág által adott tárgy festői formáját hozta létre, míg az új magát a tárgyat teremti meg (Tarabukin, *Az utolsó festmény*).¹² Az esztétikai kutatásnak már nem ontológiai, hanem szemantikai érvényessége van, és a változás, a haladás folyamatos igényét fejezi ki. Ám ez csakis akkor valósulhat meg, ha elérjük a teljes mesterségességet. Érdemes idézni Adornót: „a művésznek a természet fölötti uralmának magának is természetként kell megjelennie” – írja Wagner kapcsán, aki „a lelke mélyén lappangó irracionalizmust az eszközök tudatos uralásának racionalizmusával” ötvözte (ami egyébként

¹¹ Jacques Ellul, *Les Nouveaux Possédés*, Paris, Fayard, 1973.

¹² A kiadó jegyzete: Nikolai Taraboukine, *Le Dernier Tableau. Écrits sur l'art et l'histoire de l'art à l'époque du constructivisme russe*, Paris, Champ libre, 1972.

a technikai rendszerre nagyon is jellemző), mindez pedig szükségképpen egy olyan zenéhez vezetett – tekintve a világot, amelyben kifejlődött –, amelyben a „rosszul megcsinált” átveszi a „jól megcsináltság”-ra való régi törekvést. „Betervezett hibái hasonlítanak egy kortárs festmény nyitott körvonalaira..., amely lebontja a festői konfiguráció mindenfajta egységét. A paródia, amely a zene utáni zene alapvető formája, azt jelenti, hogy valamit utánzunk, és utánzás közben azt nevetségessé is tesszük”: már csak kinevetni tudjuk azt, ami a természeti közeg rendjéből származik, vagyis abból a világból, amelyben egykor megszoktuk az életet, mivel ez a világot (beleértve a természetesnek mondott érzelmeket is) bevégezte és felszámolta a technika inváziója, és mivel minden, ami még képes lenne megidézni azt, egyszerre elavult és fájdalmas. A művészet már csak a technikát tudja komolyan kifejezni, és a művész maga is technikusként viselkedik (ismétlem, ezzel nem azt akarom mondani, hogy a művésznak adott festészeti vagy zenei technikákat kell bírnia és felhasználnia: a technikai mentalitásról és a technikai világnak a tükröződéséről van itt szó), következésképpen kénytelen a természetre fittyet hányni és helyette valami mesterségeset létrehozni. Innen jön az érzés, hogy valami tragikusan „bővli” dologgal állunk szemben, ami tökéletesen meg is felel annak, ami a világunk valójában. Andy Warhol brutális módon tárja elénk „a halált amerikai módra”, amikor technikai jelölőkkel áraszt el minket, amelyek leleplezik ezt a világot, és jöllehet a szembesítés tűpontos, ám ezzel együtt a mindenáron való sikeresség cinizmusát is láthatjuk benne, amely legalább annyira jellemző! A művész lénye tehát maga válik a technikai világ rezonanciaszekerényévé és *termékévé*. Saját magán keresztül ad tükörképet, visszhangot, radarjelet arról a valóságról, amelyről nem vagyunk hajlandóak elismerni, hogy benne élünk. A zene disszonanciája arról beszél, hogy milyen saját helyzetünk ebben a közegben. Schönberggel együtt, a zene közvetítésével regisztráljuk a tudattalan valós, leplezetlen vergődését e tűrhetetlen, újfajta közeg fogságában. Látjuk, halljuk a traumákat, amelyekkel a technikai univerzum sújt minket. Gondolkodásunkat és érzékenységünket megszállják a gépies folyamatok, és ez a döntő tényező. Ami az egyik oldalról nézve olyan művészetet eredményez, amelyről elmondható, hogy mechanikus, hajlamos a kombinatorikára, és szívesen kutatja a lehetőségek terepnumát valamely alapvető eredetiség alapján (Moles), az a másik oldalról nézve a pusztulás és az összeomlás művészetéhez vezet, amely annak az embernek a nyomoráról szól, aki elhiszi, hogy ő uralja a technikát, miközben az megbabonázza és igába hajtja. A művészet belső ellentmondásának magyarázatát, akárcsak a modern művészet egységesítő alapelvét ebben a referenciában találjuk meg.¹³

¹³ Amikor ezeket a sorokat írtam, megjelent a Le Monde egyik 1975. novemberi számában egy szép tanulmány Roger Caillois-tól *Picasso le Liquidateur* (Picasso, a felszámolóbiztos) címmel. A cikk hatalmas botrányt keltett, mivel végre szakított azzal a

Nekünk azonban egy egészen másfajta értelmezést kell szóba hoznunk most. Goux,¹⁴ amikor társadalmunk ikonoklaszta jelenségeit tanulmányozza, az absztrakt festőkből indul ki, akik szerint munkásságuk egyfajta át-szellemítés, és látszólag részben el is fogadja ezt a felszabadulástörténetet, azt viszont a polgári individualista társadalomból a kollektív szociális társadalomba (egyfajta „üzemeltetési társaságba”) történő átmenetként írja le. A természettel való szakítás egyfajta ikonoklazzmushoz, a bálványok leomlásához és a szellem felszabadulásához vezet. Mindez együtt jár például azzal az átmenettel, amely a festészettől a hang felé visz a lelket közvetlenül megszólító formákon és a színeken keresztül. Nagyszabású spirituális fordulat ez, amely a szellem uralmának kezdetét jelenti be. Goux a figurativitásnak ezt az eltűnését párhuzamba állítja a matematika axiomatikus tendenciáival, a saussure-i nyelvészettel – „amely szerint a nyelv olyan tiszta értékek rendszere, amelyeknek többé nincs közül a valóság dolgaikhoz” –, valamint az absztrakt terek felfedezésével... Ha csak ennyit mondanánk, akkor csupán hogy kapcsolatot feltételeznék bizonyos festészeti stílus és tudományos irányzatok között, a gondolatmenetből azonban kihallani némi diadalmas hangsúlyt is, amely már-már miszticizmusba hajlik. „A művészet, amellyel a lélek a lelkeken munkál”; „a művészet nem csak passzív tükrözője a valóságnak, hanem a szellem felső alkotó és szervező erőit is affirmálja...”, „az absztrakt művészet jelzi azt a határpontot, azt az eszmei csúcst, ahol az ember elválik a természettől és az anyagtól... közvetlenül meghosszabbítja... azokat a szervezőerőket, amelyeket még ma is »szellem«-nek nevezünk” stb. Goux példaként hozza Kandinszkij spiritualizmusát, Mondrian teozófiáját és Malevics „leleplezett semmi”-jét. Ter-

butító beszédmóddal, amely szerint Picassót feltétel nélkül imádni kellene. Az írással tökéletesen egyetértek. Nagyvonalakban összefoglalom: Picassóban egy újfajta tisztelenség jelenik meg, mégpedig azzal a renddel szemben, amelybe ő is beletartozik. Picasso felelőtlen, sikere pedig annak köszönhető, hogy festészetének nincs következménye. Amit Picasso művel, az önkényes és csúfondáros (a kifejezést Caillois Malraux művéből, *Az obszidián fejből* veszi), és ennyiben Picasso munkássága nagyon is jelentős, hiszen, ahogy már rámutattunk, ez az aktuális művészet valóban önkényes (kivéve a technika parancsszavával szemben) és csúfondáros (mindennel, kivéve az új szakralitással szemben!). Caillois nagyon találóan fogalmaz, amikor mintegy mellékesen megjegyzi, hogy míg a természetben létrejövő formák végtelenül lassan fejlődnek ki, addig a technika formái szüntelenül megújulnak: amit Picasso esetében folyton meg-megújuló invenciónak hívunk, az nem több, mint a technika ritmusának lekövetése. Nem csoda, hogy Picasso műve az utókor számára folytathatatlan: „Nem a jövő csíráinak tékozló magvetőjét látom benne, hanem éleslátó és gunyoros felszámolóbiztost, aki mint a hajót elhagyó patkányok, már előre látta az általa képviselt, több évszázados vállalkozás közeli megszűnését, és józan spekulációival maga is siettetette a csődjelentést.” Caillois egész érvelése, amelyet itt nem áll módomban egészében reprodukálni, annyira pontos, annyira szigorú és olyan finom (vitapartnerei fel sem fogták ezt), hogy érdemes újra és újra a kezünkbe venni ezt a csodálatos tanulmányt.

¹⁴ Jean-Joseph Goux, *Les Iconoclastes*, Paris, Seuil, 1978.

mészetesen nem azt állítom, hogy Goux magáévá teszi ezt a látásmódot; sőt éppen arra akar rámutatni, hogy ezt a dematerializáló folyamatot nem szabad spiritualista szemszögből magyarázni: ezt a forradalmi változást, amely átalakítja az anyag és a természet szenzualista felfogását, Marx szellemében értelmezi, aki szerint – az ő olvasatában – az anyag fogalma az érzékelhető és gyakorlati tevékenységnek felel meg. Az absztrakt festészet, akárcsak a modern zene, élő erők szerveződése. Bennük a külsődleges tekintetet felváltja a belső reflexió szemszöge, amelynek révén elérhetjük az értelem forrását, más szóval megérthetjük „az értelem eredetének és termelésének hatását”. Mindez nagyon izgalmas, ám Goux láthatóan fel sem fogja, hogy a reprezentáció nem a festészet szabadságának köszönhetően adta át a helyét a működésnek, hanem azért, mert a technika a szimbolikus helyére lépett. Persze az ő magyarázata is hivatkozik a technikára,¹⁵ ám ezt elégtelen módon teszi. A technikának köszönhető szerinte az a meggyőződésünk, hogy az újdonság termelése lehetséges, valamint hogy „a tudományos és gépies tevékenysége mint közvetlen átalakító- és termelőerő nem más, mint az új modell, amelyet az absztrakt művészet közvetít, és amelynek az absztrakt művészet az egyik következménye és jelentékeny végrehajtója”: ezzel még egyet is értek. Ám Goux ebből semmilyen következtetést nem von le, és jól láthatóan semmilyen ismerettel nem rendelkezik a technikai társadalommal kapcsolatban. A technika számára pusztán szocializáló tényező, az absztrakt festészet pedig korrelál egy olyasfajta társadalmi viszonytal, amelyben az alkotó tényezőket a társadalmi gyakorlatok kölcsönös összefüggései hozzák működésbe, „olyan társadalmi viszonytal, amelyben a szerveződések és apparátusok átalakító tevékenysége dominál a korábbi önközpontú, egyéni döntések helyett... Egy olyan szocio-szimbolikus rendszerrel van dolgunk, amelyben a létesítő és a megalkotó kérdése domináns a létesített és a reflektív kérdésével szemben. A racionalitás már nem tisztán számító, hanem egyszerre ismeretelméleti és technológiai, azaz már nem az egyenértékűségre, az értékre, a tükröződésre, a reprodukcióra, a létre és a lényegre vonatkozik, hanem az előzetes műveletre...” Ez a passzus egyszerre vált ki csodálatot és ellenkezést belőlem, mivel az általa bevezetett megkülönböztetés nem dialmenet, amely az ikonoklasmus útján történő felszabadulás felé vezet, hanem durva megakadása azoknak a folyamatoknak, amelyek kívül esnek az emberi lényen, és amelyekben az ember képtelen úrrá lenni, amelyekkel szemben csak valami közölhetetlent és értelmetlent tud létrehozni, és amelyekkel szemben csak arra tud rámutatni, hogy neki ebben az egészben nincs helye. Ami a helyébe lépett, az nem más, mint a technikai folyamat, amely lényének legmélyén munkál.

*

¹⁵ A 137–143. oldalon.

Csakhogyan ezen körülmények között a művészet, amelyre ilyen erős hatással van a technika, saját maga akar mindenestül közeggé, struktúrává, ellenközeggé, környezetté válni. Vagyis saját maga számára kívánja létrehozni azt, amit a technika a valóságon végrehajtott, miközben viszont nem hajlandó explicit módon beismerni, hogy közeget akar teremteni. A zene egyfajta hangzó környezet mesterséges konstrukciójává akar válni, amely ténylegesen non-figuratív, és amelyet gépek hoznak létre minden mennyiségben egy meghatározhatatlan fogyasztás céljából. Louise Nevelson szobra teljes, egész, minket körülvevő térré akar válni. A művet nem nézni, hanem élni kell! A szobrok falak, amelyeknek sokasága és tudós módon létrehozott inkohereenciája meghaladja az érzékeink képességét és az őket leírni szándékozó szavak erejét. Univerzum, amely strukturált, és már nem szimbolikus, hanem traumatizáló. A művészet nem díszlet, hanem közeg. Csodálatos egy ambíció... Kár, hogy ez a közeg, ez az univerzum stb. egy jól meghatározható helyen található, hiszen akár tetszik, akár nem, mégiscsak kiállításokról, a néző elé helyezett művekről van szó, és ha látni akarjuk őket, bizony fizetni kell érte... Milyen messze vagyunk attól, hogy valamilyen helyettesítő közeget hozzunk létre! Az építészet talán jobban áll ezen a téren, és a Pompidou Központ urbánus gépezetében talán adhatunk esélyt ennek az újfajta ellenközegnek. Hatalmas kommunikációs gépezet lesz ez az intézmény, amelyben eszmét cserélhet alkotó, közönség, valamint – ahogy J. Michel találóan kifejezte (*Le Monde*, 1974. február) – a közbenjárók hada. A Pompidou gépezetének „magához kell ragadnia a Központtá váló Múzeum funkcióját, információt kell befogadnia, kezelnie és visszaszolgáltatnia. Nem múzeumból beszélünk már, hanem dobhártyáról, amely olyan kultúrát továbbít, amelynek adottságai napról napra változnak. Mint kommunikációs gépezet, a Pompidou Központ egy urbánus és mechanikus modell értelmében egyfajta közlekedő berendezésként is működni fog: nyitott emeletei, terei, fórumai és mechanikus architektúrái saját magukat kínálják látványként...”¹⁶ Ám itt is

¹⁶ Érdemes volna külön tanulmányt szentelni a Pompidou Központnak mint a technikaivá váló kultúra szimbólumának, amelynek költségei egymilliárd frankra rúgnak, ami a létrehozást illeti, és amelynek a működtetése 131 millió frankot emészt fel, ami több, mint öt egyetem költségvetése. Energiafogyasztása egy tízezer fős városénak felel meg. Megfojt minden más művelődési formát (hatalmas költségei miatt ugyanis minden más támogatást csökkenteni kellett), és minden lehetőséget egy helyre koncentrál. Mert a dolog ott hibádzik, hogy miközben összebarkácsolnak Párizs szívében egy hatalmas kulturális gépezetet, az ország többi részét kivéztetik. Mint kommunikációs gépezet persze működik a dolog, vagyis eladható, sokakat vonz. De kiket? Valóban azt gondolják, hogy ez a néha már-már népálmításba átcsapó műsor kulturális előrelépést fog jelenteni a munkások világában vagy az átlagfranciák körében? Éppen ezért a hivatalos diskurzus, amely szerint a Beaubourg „művészeti alkotóközponttá” fog válni, hagymázos képzelgés. Sem a vidékiek, sem a munka világából érkezők nem fognak semmit az égegyadta világon létrehozni ebben a fellengzős cirkuszban. Majd megint egymásra találunk a kultúra, a kollektív programszervezés, a design, az akusz-

ugyanabba az akadályba ütközünk: a tér, ahová látogatók, nézők és kíváncsi érdeklődők érkeznek, lehatárolt... A szájtáti embernek mindegy, hogy a Louvre-ban vagy a Pompidou Központban sétál, ugyanaz marad, és a művészet is beleragad a hamis tettető szerepébe, ami már csak annyival is rosszabb, hogy saját magát igaznak akarja beállítani. Szörnyű illúzió azt gondolni, hogy ez a művészet a technikai világ ellenkultúrája lehet és ellenközeget teremthet. Ez, mint tudjuk, McLuhan álláspontja. De ennek is két oldala van: vagy ellenszerként ajánlott ellenközegről beszélünk, amely a percepciót és az ítéletet alakítja, és amely kritikaként szolgál a technikai közeggel szemben, ami azonban számomra lehetetlennek tűnik, mivel ezt az ellenközeget, amelyet McLuhan szerint a televízió hoz létre, a technika állítja elő, és maga is valójában a különféle technológiák hatalmát közvetíti, megerősítve ezzel az ember szoros részvételét a technikaivá válás folyamatában; vagy pedig olyan művészetről – és ez is kiolvasható McLuhan

tika és az avantgardizmus szakértői, és odacsődülnek majd mindenféle művészecskék és vásári intellektuelek, akik ott remélnék érvényesülni, kiállítani, megjelenni, ismertté válni, és minden hiányosságukat pótolják majd az iratszekrényeikkel, számítógépeikkel, videóikkal és mikrofilmjeikkel. Az egész a politikusok és az információskultúra technokratáinak hatalmas önkielégítőgépe, amelynek fő motiválója a presztízs és a pénzforgalom! Összegzésképpen érdemes megfogalmazni azokat az alapelveket, amelyek alapján ezt a hogyishívjakot legyártották:

1. *A kultúráért az állam felel.*
2. *Minél több a pénz, annál több a kultúra:* márpedig a kultúra sokba kerül, és nem szabad a forrásokkal fukarkodni; százmilliárd régi frankért sok kultúrát kapunk (zárójelben jegyezzük meg, hogy a pénz és a kultúra viszonya tökéletesen megfelel a luxuskultúra ideáljának).
3. *A kultúra szükségképpen nonkonformista,* sőt forradalmi (tehát a Pompidou Központ közalkalmazottjainak *muszaj* kifejezniük politikai és kulturális ellenállásukat a kormánnyal szemben).
4. Ugyanakkor *a kultúrát alaposan be kell ágyaznunk az aktuális világba,* vagyis a technikába (erre az igényre felel egyrészt a Centre de Création Industrielle [a Pompidou Központ ipari designnal foglalkozó szervezete – a ford.] a termékdiszájn és a fogyasztásról szóló adatbank stb., másrészt a pseudokulturális ketyerék bevetése minden fronton).
5. Mint tudjuk, mióta a művészeti alkotófolyamatot a népi rétegben kiherélték, *a kultúrát csak az alapoktól lehet létrehozni,* ebből fakad az, hogy a nép rendelkezésére kell bocsátani a könyvtárakat, múzeumokat, színházakat, műtermeket, ahol bárki, aki betéved, létrehozhatja a saját kultúráját. A diskurzus itt a valóság helyébe lép.
6. *Minél több technikai eszközünk van, annál több lehetősége van a képzeletnek* (pont az ellenkezője igaz, hiszen mindenki tudja, hogy a gyerek jobban elmerül a képzelet világában, amikor egy parafadugóval játszik, mint amikor egy tökéletesre fejlesztett kutyúvel). A Pompidou Központ egy terméketlen technikai társadalom kulturális ámitása.

Irodalom: Claude Mollard, *L'Enjeu du Centre Pompidou*, Paris, UGE/10-18, 1976 (sajnos nagyon konformista); ennél jóval érdekesebb: Gustave Affeulpin, *La Soi-disant Utopie du Centre Beaubourg*, Paris, Entente, 1976; Jean Baudrillard, *L'Effet Beaubourg. Implosion et dissuasion*, Paris, Galilée, 1977; Anne Cauquelin, „Le Vide Beaubourg”, *Projet*, 123. sz., 1978. március, 263–271.

érveléséből – van szó, amely tudatosítja bennünk a technika fizikai és társadalmi következményeit, és ez megfelel annak, amelyet fentebb már kifejtettünk, ám ekkor már nem beszélhetünk igazán ellenközegekről, hiszen mindez azt feltételezi, hogy az ember mindenestül, a maga egészében és állandó jelleggel *benne* él ebben a közegben. Bizonyos szempontból a televízió valóban egyfajta ellenközeget teremt, ám a tévé nem a modern művészet jellemző sajátossága! Csupán az egyik aspektusa a művészeteket befolyásoló médiumoknak.... Jóllehet hatással van a világlátásunkra, amire minden művészet törekszik, de csupán megerősíti azt a világlámpét, amelyet a technikai közeg ad számunkra.

Összességében tehát arra nézetre kell jutnunk, hogy ez a művészet közvetlenül a technikai közeget fejezi ki. Sokfélesége, ellentmondásossága egyrészt az átalakulással járó komoly nehézségekből fakad, elvégre nem könnyű az átmenet egyik közegből a másikba. Vagyis azt a nehézséget fejezi ki, amelyet minden egyes ember átél. Másrészt kifejezi a technikai közeg aspektusainak elképesztő sokféleségét, ahogyan ez a közeg igyekszik lehetőségeit és eszközeit a maga olykor erőszakos, olykor inkohereus módján kijátszani. Kifejezi végül annak lehetetlenségét is, hogy ennek a közegnek a sebes változásait lekövessük. Ám sokkal inkább arról van szó, hogy ez a fajta művészet a tudományt fejezi ki, illetve azon alapszik. Az a meggyőződés, hogy a modern művészet „technikai hitvallásunk megtestesülése”, hogy az anyag vagy a fény tudományos feltérképezése fejeződik ki a modern művészetben, és hogy a látszatok meghaladására kell törekedni, ahogyan azt a tudománytól megtanultuk – csupán értelmiségiek *a posteriori* konstrukciója. Érzékelnünk véljük, hogy festők és zeneszerzők ilyen és ilyen irányban kutakodtak, mert munkájuk megfeleltethető ennek és ennek a tudományos elméletnek... Ám az ilyesmi csupán utólagos rekonstrukció, és mesterkélt egybeeséseken alapszik. A modern művészet igazi gyökere ebbe az újfajta technikai közegbe nyúlik vissza, amely nemcsak valóságos, hanem meghatározó erejű is. A régi, hagyományos közegből a technikai közegbe történő átmenet pedig önmagában képes megmagyarázni a modern művészet minden sajátosságát.

Förköli Gábor fordítása

VILÉM FLUSSER

Utótörténetek

(Írások a történelem utáni világról,
a technikai képek korszakáról)

Játékunk

A valóságot a 18. században mechanizmusok, a 19. században pedig organizmusok összefüggésszrendszereként szemléltük, napjaink [a szöveg keletkezésének ideje az 1980-as évek második fele – *a ford. megj.*] tendenciája szerint pedig játékok kontextusát látjuk benne. A 18. század az emberi testet gépként, a 19. század szervek élő rendszereként szemlélte, jelenleg pedig afelé tartunk, hogy specifikus játékszabályok alapján létrejött és azokhoz alkalmazkodó rendszerként fogjuk fel. Olyan szabályok szerint jött létre, mint például a genetikáé, és olyan szabályok szerint működik, mint például a komplex polimerek permutációs szabályai. A 18. század a nyelvben egyfajta óraművet látott, a 19. század egyfajta élőlényt, mi pedig szójátékként fogjuk fel, melyben bizonyos szabályok szerint kijelentések képződnek. Ez a „lucidításra” irányuló tendencia egyrészt praxisunknak köszönhető, hiszen munkánk nagyrészt szimbólumokkal való játék, másrészt programozásunknak, hiszen a programok nyilvánvalóan egyfajta játékok.

A belátásnak, miszerint a játék kiváló modellje a megismerésnek, a játékelmélet pedig metaelmélet, minden területen felismerhetőek a következményei; a legvilágosabban abban a módban, ahogyan a társadalom részeként szemléljük magunkat. Nem gépként tekintünk a társadalomra (benne önmagunkra pedig nem fogaskerekekként), nem is organizmusként tekintünk rá (benne önmagunkra pedig szervekként), hanem programozott játékként szemléljük, önmagunkat benne pedig sakkfiguraként vagy marionettbábuként gondoljuk el. A politika kérdése többé nem az, hogy milyen erők hatnak a társadalomban vagy milyen szándékok hatják át, hanem az a kérdés, milyen stratégiák vannak játéokban – ami azt jelenti, miként játszanak velünk, játékfigurákkal a programozóink. A minket programozó apparátusok között van egy, melynek esetében ez a kérdés különösen konkrét módon feltehető és tanulmányozható, ez pedig a filmipar. A filmipar esetében a programozó funkcionáriusok játéka minden részletében példaszerűen megfigyelhető.

A filmgyártó egy filmszalaggal rendelkezik, amely lineárisan elrendezett technikai képekből és egy hangsávból áll. Ez a szalag egy létrehozán-

dó történet anyaga, vagyis egy mozikban vetítendő programé. A gyártó szétvágja és újra összeragasztja a szalagot, hogy egy programot hozzon létre belőle. Ezt a szalagot nem készen szállítja neki a filmipar apparátusa; a filmkészítő meghatározó módon részt vesz annak létrehozásában, más résztvevőkkel együtt. Ilyenek például a forgatókönyvírók, színészek, maszkmesterek, operatőrök. Ezen funkcionáriusok mindegyike meghatározott szerepet játszik a filmszalag létrehozásában. A színészek és a maszkmesterek szerepei ehelyt kívül maradnak az okfejtésen, mert ismerősek a múltból: a történeti tudatból erednek. A történelem színészek és sminkesek produktuma. Újak, és a jelen szempontjából jellemzőek ezzel szemben a forgatókönyvírók és az operatőrök szerepei. A forgatókönyvíró olyan írástudó, aki lineáris szövegekkel látja el az apparátust, mely szövegek azután technikai képekké transzkódolódnak. A forgatókönyvíró tehát olyan író, aki pretextusokat készít programok számára. Az operatőrök olyan apparátusokkal vannak felszerelve, melyek jelenelek szimptomáit gyűjtik össze, és sorba rendezett szimbólumokká („fotográfiákká”) transzkódolják őket. Mindketten, a forgatókönyvíró és az operatőr is transzkódoláshoz szállítanak lineáris anyagot. Az operatőrök apparátusai figyelemreméltó eszközök: az ember különböző álláspontokat foglalhat el velük és átmozdulhat egyikből a másikba. Ezek az apparátusok posztideologikus eszközök, mert álláspontok nagy számának az egyenértékűségét bizonyítják, és mert az ismeretet álláspontok váltogatásában, nem pedig egy állásponthoz való ragaszkodásban keresik. Olyan eszközök, melyek engedélyezik a kételyt a döntés kényszere nélkül. Zoomolnak, svenkelnek, mozognak anélkül, hogy egy meghatározott állásban rögzülniük kéne. A forgatókönyvíró és az operatőr szerepei nincsenek meg a történelemben. Ezek utótörténeti szerepek.

A filmkészítő mindezen funkcionáriusok működését a filmszalag, és nem a tényleges történés (az esemény) tekintetében befolyásolja. A programozásra nagyon jellemző az a körülmény, miszerint a történetek többé nem önmagukat, hanem létrehozandó szimbólumokat jelentenek. A jelentésvektorok megfordultak: nem a szimbólumok mutatnak a történetre (történelemre), hanem a történet (történelem) mutat a szimbólumokra. A filmes cég stúdiójában lezajló történés csak akkor jut jelentéshez, amikor egy program által átalakul.

A filmgyártó kezében lévő szalag lineáris történet, számba vehető, kalkulálható elemek gyöngysora. Kivetítve ezek megtévesztik a szemet és úgy tűnnek, mintha folyamatok lennének. Ezt a lineáris történetet alakítja és változtatja a filmkészítő kívülről (nem pedig, mint a történelmi cselekvő, belülről). A filmkészítő a történeten (történelmen) kívül áll. Játsszik vele. Azon a helyen áll, melyet a történelem idején a transzcendens Isten foglalt el. Ahogy Isten, egyszerre látja a történet (a filmszalag) kezdetét és végét, és ahogy Isten, bele is tud nyúlni, hogy „csodákat” vigyen végbe.

Mindehhez még ráadásul meg is tud ismételni eseményeket, képes a jelenből a múltba és a jövőbe ugrani, ezt a három idősíkot mint kártyákat tudja keverni, a történet szalagját vissza tudja tekerni, képes siettetni vagy lassítani. Röviden, a filmkészítő képes arra, amire a mindenható Isten sem: nevezetesen képes „történetet komponálni”.

A gyakorlatban a filmkészítő legyőzte a lineáris időt. Az idő vonalát flashback-ek, időloop-ok stb. által görbék, kanyarok sorává képes alakítani. Az örök visszatérés köre, a mágikus kör az ő számára mindössze a rendelkezésére álló görbék egyike. Mégsem varázsló, mert az ő álláspontjából tekintve a varázslás és a történelmi elköteleződés mindössze két különböző hozzáállás az időhöz (sok más lehetséges közül). A történelem funkciójában varázsolni tud, a mágia funkciójában pedig történeteket tud lefuttatni. Gyakorlata alapján a filmkészítő utótörténeti tudattal rendelkezik: a technoimaginációval.

A filmkészítőnek a történettel (történelemmel) szembeni transzcendenciájából ugyanakkor nem következik, hogy független is a történettől (történelemtől). Játszik ugyan a történelemmel, de az ellenáll neki; az anyagnak megvannak a maga furfangjai. Jóllehet transzcendálja a történelmet, de ugyanakkor egy apparátuson belül funkcionál, ő is egyike a funkcionáriusoknak, és mint ilyet, funkciójára (filmek készítésére) maga az apparátus programozza. Játszik, de tartania kell magát a játékszabályokhoz.

Minden egyéb programozó is – legyen az futurologus, apparátcsik, tervezési miniszter, közvéleménykutató, igazgatási tanácsadó vagy PR-menedzser – a filmkészítőéhez hasonló helyzetben van. Számukra is nyersanyag a történelem, melyet ollóval és ragasztóval programmá alakítanak. Nekik is tartaniuk kell magukat a mindenkori apparátus játékszabályaihoz, amelyek szerint funkcionálnak. Ha az ember egy lépéssel tovább viszi a kérdést, és a szabályokra kérdez rá, akkor további programozókat talál, akik a tárgyaltakhoz hasonlóan funkcionálnak. Az derül ki, hogy a „végső programra” vonatkozó kérdés abszurd, mert végtelenbe tartó regressziót indít el. A minket programozó játékokról kiderül, hogy játékmódjai egy olyan játéknak, mely maga is egy további játékmód játékmódja. Az apparátusok a velük való játékunk funkciójában játszanak velünk, és mi játszunk az apparátusokkal az apparátusok játékának funkciójában. Ebben az értelemben mindannyian játékosok vagyunk, homines ludentes; olyan játékot játszunk, melyben a labda is mi magunk vagyunk.

A talajtalanság, a játék abszurditása jobban megérthető, ha figyelmünket újra a filmre mint a lineáris idővel űzött játékra koncentráljuk. Hagyományosan kettő, és csak kettő modellel rendelkezünk a világ alapvető szerkezetét, és a benne való jelenlétünket tekintve: a „hullámmodellel”, melynek értelmében a valóság eseményekből (esetekből) épül fel, és a „homok-modellel”, melynek értelmében részecskékből épül fel. Az elsőt

nevezhetjük herakleitoszinak, a másodikat demokritoszinak. A Nyugat történetének folyamán bebizonyosodott, hogy ez a két modell valójában két perspektíva ugyanazon modellezhetetlen valósággal kapcsolatban. A vízhullámot tekinthetjük vízcseppek felhalmozódásának, a homokdűnét pedig vehetjük a homok hullámának is. Atom-elemek bizonyos kontextusokban részecskékné, másokban hullámoknak minősülnek. A két modell kompatibilis lett ugyan egymással, de a film mint játék egészen máshogy oldja meg a problémát: megmutatja, hogy a folyamat, a hullám valójában illúzió. Trompe l'oeil-ként bizonyítja, hogy az árnyak a vásznon mozdulatlanok, mihelyt a vetítőapparat funkciójukat leállítja. És azt is bizonyítja, hogy a részecske illúzió. A mozdulatlan fotó valójában megfagyott mozgás. A film esetében a valóság struktúrájára vonatkozó kérdés – „Mozognak-e az árnyak a vásznon a ‘valóságban’?”, „Merevek-e a valóságban?” – minden értelmét elveszítette. Ezért tud a film (ha a program úgy kívánja) mozgó embereket megmerevíteni („bálványokból” „hősöket” csinálni). Mindez a nyelvhasználatban is megmutatkozik. „Filmhősökről” és „dívákról” beszélünk. A film éppúgy vetíthet „homokvilágot”, vagyis a mozdulatlan örök formák világát, ahogyan „hullámvilágot”, vagyis a tetek és szenvedések világát. Programozni tudja a vetített világ struktúráját.

A tény, hogy a film szimbolikus játék, nem jelenti a demitizálását, és a mögötte meghúzódó valóság felfedezhetőségének tételezését. Épp ellenkezőleg: a jelentésvektorok inverziója alapján éppen a film az, és nem a valóság, melynek funkciójában megismerünk, értékelünk és cselekszünk. A minket programozó játékok szimbolikusak ugyan, de ez nem jelenti azt, hogy „mögöttük” bármilyen valóság „visszanyerhető” lenne. Programjaink a metafizika minden lehetőségét kizárják. Az élet szimbolikus játékokban való részvételt jelent. Minden olyan kérdés, amely ezen játékok jelentésére irányul, a szó legrosszabb értelmében metafizikai kérdés. A játékok maguk a jelentés. Programjainkra való tekintettel minden ontológiai elemzés értelmetlenné vált. „Ez a film dokumentumfilm, fikció vagy politikai propaganda?” „Ez a tévéműsor reklám, élő vagy egy videoklip?” — Ezek funkcionálisan értelmetlen kérdések. Minden program programoz minket, és mindegyikük szimbolikus. A létszint, melyen minden program mozog, nem pretextusaikban (Input), hanem ránk tett hatásukban, tehát Outputjukban keresendő. Az Outputnak megfelelő kérdés pedig nem így hangzik „Igaz (vagy hamis) ez a program?”, hanem így: „Hogyan működik ez a program?”

A minket programozó programok talajtalanságát, az őket jellemző abszurditást éppen az a tény jelenti, hogy szimbolikusak. A játék-szimbólumok számára a konkrét valóság nem egy diskurzus univerzuma, hanem csak kifogás. A játékok olyanok, mint a sakkjáték, és nem olyanok, mint a nyelvjátékok. Bizonyos értelemben sakkjátékosok vagyunk, az élet játékká vált – nem de l'amour, hanem du hasard. Az ilyesfajta életet csak ak-

kor tudjuk kézben tartani, ha olyannyira uraljuk a játékszabályokat, hogy meg is tudjuk változtatni őket. Megpróbálhatunk kiszállni is a játékból. A sakktábla elhajításának kísérlete kétségtelenül meg fog hiúsulni, hiszen a táblával együtt jelenvalólétünk alapját is elhajítanánk és belezuhanánk a szakadékba, ahol az abszurd szimbolizálatlanul leselkedik ránk.

Tóth Benedek fordítása

Beretvás Csanád: Rusztikus idola

LOSONCZ ALPÁR

Tudják-e...?

(Bosnyák Istvánról)

Tudják, de mégis teszik. A fordulatnak nyilván vallásos a beágyazottsága, és itt Jézus utolsó szavaira is gondolhatunk, aki nevezetes módon ezt mondja, legalábbis az evangéliumok tanúsága szerint: Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek. Jézus, hogy most Avilai Szent Terézszel szóljak, úgy váltja meg a „vérével” a „lelkeket”, hogy valamifajta menlevelet ad az őt megtörőknek, hiszen ha tudnának, úgy a világ sora merőben másképpen alakulna. Ám ők tragikusan híján vannak a tudásnak.

Aztán, hogy most egy óriásit ugorjak az időben, egy Karl Marx nevű szerző mondta volt azt, hogy *nem* tudják, de teszik. A hiedelem, amely nem szokott utána nézni a dolgok állásának, úgy tudja, hogy ezen szerzőt utópikus lendülete okán vad vallásellenesség kerítette hatalmába. Ezért nem szokás tudni, hogy az apja evangelizált, és ez a tény rányomta a bélyegét a fiú értelmiségi építkezésére is: olvassuk csak el a János evangéliumáról szóló fiatalkori dolgozatát, nem beszélve arról, hogy a *Tőke...* bibliai metaforákkal telített.

Az, hogy „nem tudják de teszik”, kritikát képviselt: azt jelentette, hogy miközben az ember ténykedik a világban, olyan tendenciákat teljesít be, amelyekről kevés tudása van, azaz a történelem az emberek feje felett, tőlük függetlenül történik. Az említett szerző emancipatorikus reménye, ismert ez, abban állott, hogy elképzelhető egy olyan világ, amelyben a tudják, és teszik jut érvényre, és a történelem nem idegenedik el végzetesen az embertől.

Aztán, hogy ismét egy nagy szökkeléssel előrelépjek, a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben fordult a kocka, és eljutottunk a kezdetben rögzített fordulathoz, tehát a tudják, de mégis teszik-hez. A vélelem emlékszik, hogy a jelenkor nagy befolyással bíró filozófusa, Peter Sloterdijk, nagy előszeretettel élt a fordulattal, miközben arról értekezett, hogy e mondat valójában az egyre inkább általánossá váló cinikus magatartást írja körül. Egy másik szintű nevezetes filozófus, mármint Slavoj Žižek, aztán belekapaszkodott a fordulatban található tartalomba, és bejelentette, hogy ez egyáltalán a mindenkori ideológia működésének az alapja. *Nagyon is tudjuk, hogy mit teszünk*, azaz tudjuk, hogy azt tesszük, amivel folytonosan megcáfoljuk eszményeinket.

Mármost, erre az óriási kerülőre azért volt szükségem, hogy elmondjam: e fordulatot először attól a Bosnyák Istvántól (1940-2009) hallottam,

aki nélkül egykor a vajdasági magyar művelődési élet elképzelhetetlen volt. Hiába harsogják az imént szóba hozott mesterfilozófusokat, mint e képlet kiötlőit, voltaképpen az az igazság, hogy a formula a levegőben volt az említett periódusban, úgyhogy Bosnyák vagy visszhangzott egy állítást, vagy beállítottágánál fogva ráértett a korszakváltozások mibenlétére. Lehetséges, hogy egy kitartó filológiai ügyködés után tudna ennek járni.

És akkor Bosnyák István. Vagy Baranyai Bosnyák István, ahogy később nevezte magát, hiszen Baranyából jött az akkori gravitációs központba, mármint Újvidékre. Nincs *Új Symposion*-történet nélküle, a szerkesztő, és főszerkesztő, a rendszeres tanulmány- és glosszaíró nélkül, és valamilyen lelkiismereti furdalás vesz rajtam erőt, amikor arra gondolok, hogy idevágó könyvemben, amúgy ezernyi terjedelmi ok miatt, nem tudtam egy teljes fejezetet szentelni neki.

A világformálás igézetében munkálkodó ember együtt lélegzett az egykori, kihalt jugoszláv szocializmussal is, így például a *Laskói esték* című szociográfiája pontosan ezt bizonyítja, amely az oktatási praxis erkölcsi-kritikai ábrázolásával mutatja meg, hogy hogyan tudott, méghozzá mélységesen, korrumpálódni ez a szocializmus. Minden idevágó gesztusa lényegében gyürkőzést jelentett a jugoszláv szocializmus fordulataival. E jugoszláv eredetű társadalmi formáció ugyanis azt hirdette meg, hogy a társadalomkritika, a felvilágosodás kritikakultusza, a „fogalmak lámpása”, hogy egy régi fordulatot idézzek, előbbre viszi a világot. Bosnyák István pedig ezt a deklaratív orientációt, társai nagy részével együtt, magába szívta, és a társadalomkritikát megváltó erővel ruházta fel. A barokkos körmondatokban gondolkodó ember így mindig készen állt a kritika gyakorlására, és a symposionista kritika legfényesebb fejezeteinek megírásában ő is részt vett: 1968-as remekműve a hivatalos hírügynökség, a *Tanjug* „huszárjainak” Tito moccanásait követő pálfordulásáról, csupán egy példa a sok közül.

A közvélemény elsősorban hagiográfusként ismeri, hiszen Sinkó Ervint, a magyar tanszék tanárát, és az egykori vajdasági magyar világ meghatározó alakját vonatkoztatási pontnak tudta, könyveket írt róla, folytonosan értelmezte őt, és nem szűnt meg vissza-visszatérni a sinkói eszmeifuttatásokhoz. Hűsége Sinkóhoz szinte töretlen volt, ami magában foglalta azt a tényt is, hogy a Jugoszláviában partot érő, korábban a történelem vizein hanykolódó írónak ésszerűsítette azokat a gesztusait is, amelyek a jugoszláv rendszerrel való „túlazonosulásából” származtak. Persze a forradalom, és az etika antinómiáit gondoló-élő Sinkó végtelen anyagot jelentett számára, akinek dilemmái másfajta formában, de visszaköszöttek a jugoszláv szocializmus színterén is.

Cselekvés és erőszak az erkölcs fényében, miközben soha nem szabadulhatunk meg az antinómiák terhétől. És Bosnyák számára ezek a kérdések elévülhetetleneknek bizonyultak. Akkoriban sokat rebesgették,

hogy a még pezsgő *Ifjúsági tribünön* milyen éles pengeváltás ment végbe Bosnyák, és a másik jelentékeny személy, Bori Imre között. A tét pontosan ezen említett kérdések taglalása volt.

Egyszóval nem merő tévedés Bosnyákban a sinkói nyomokon járó-kelő embert látni, aki eljegyezte magát a sinkói életmű értelmezésével. Így emlékszem arra, hogy egyszer egy Sinkóval kapcsolatos konferencián megkérdezett, hogy eléggé súlyosnak találta-e Sinkó a filozófia mérlegén. Ha kellőképpen őszinte lettem volna, akkor azt feleltem volna, hogy nem is kell, hogy megfeleljen e mérleg szabályainak, hiszen gondolkodásának éppen az a sajátja, hogy az önreflektáló szubjektivitás, az önvonatkozás gyakorlásával szétfeszíti az akadémiai kereteket. Csak hát az opportunista utat választottam, és bólintottam.

Mondom, helytálló Sinkót emlegetni Bosnyákkal kapcsolatban, de azért ne legyünk igazságtalanok, és ne feledjük az egyéb területeken is mozgó, élénk ember teljesítményeit. *A jelmezes gonosz* című híres, sztálinizmussal foglalkozó, nagytanulmánya kapcsolható ugyan a sztálinizmust 1936-ban megélő Sinkóhoz is, de rengeteg olyan adalékot görget, amelyet Sinkó nem ismerhetett. Aztán volt egy olyan periódus, mégpedig a *Magyar Szó Kilátó* című mellékletének megismételhetetlen fénykora, amikor minden szombaton egy Bosnyák-írás köszöntötte az olvasót. *A Levelek a pannon aszfaltról* a vajdasági magyar publicisztika erős vonulatához tartoznak, és aki kíváncsi arra, hogy hogyan reflektált egy reprezentatív, és az akkori szocializmus iránt elkötelezett értelmiségi, aki mindvégig hitt a kritika erejében, mindenképpen olvassa el ezeket az írásokat.

Amikor Bosnyák az általam itt beemelt fordulatot mondta, mármint a „tudják, de teszik”-et, akkor ezt a szocializmus erjedésének kontextusában tette. Tudják, és mégis teszik, egyszóval a tudás nem ment meg bennünket, és nem lök az emancipáció pályáira; tudják, hogy a szocializmust felszámoló kapitalizmus szabadságrontó is, mégis teszik.

Bosnyák verseket is írt, csendben, az önértelmezés, és a vallomás módjában, érdemes ezeket is betűzni, hiszen sok mindent feltárnak. A cselekvéshez való kötődése a szocializmus kollapszusa után abban nyilvánult meg, hogy a *Jugoszláv Magyar Művelődési Társaság* első embere lett, és koordinált egy kisebbségmentő programsorozatot, amelyek magában foglalta könyvek kiadását is. Érdeklődése, mint másoknak is, a kisebbségi kérdéscsomó felé fordult, nem nehéz utánanézni ekkortájt keletkezett írásainak.

És itt jut eszembe egy epizód: 1996-ban a *Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia* kisebbségpolitikai konferenciát szervezett, méghozzá egy különös periódusban. A daytoni békekötés utáni időszakról volt szó, amikor az akkori rezsim szeretett volna megszabadulni a pária-pozíciótól, így keletkezett ama fura helyzet, hogy nem átallott megjelenni egy olyan rendezvényen, amelyben tevéleges szerepet játszott a korábban inkrimi-

nált, nemzetellenesnek minősített Soros-alapítvány is. És ez magyarázza, hogy soha nem látott összetételű konferenciacsapat gyűlt össze: sajnálom, hogy valaki nem fényképezte le azt a termet, amelynek székein a lehető legkülönbözőbb emberek jelentek meg, így az író Dobrica Ćosić, aki ugyan akkor már régóta nem volt köztársasági elnök, de a szerb nemzet atyának számított, Szávović Margit, a rezsim képviselője, és megannyi, valójában az eszmevilág másik oldalán, található személy. A konferenciából aztán fergeteges rezsimbírálat kerekedett ki. Ám akadtak disszonáns hangok is, így egy résztvevő a konferencia vége felé azzal lépett elő, hogy a vajdasági magyarok igényei aránytalanok, minthogy az ellenpár, a magyarországi szerb kisebbség erőteljes asszimilációnak van kitéve. Erre aztán Bosnyák válaszolt és engemet lenyűgözött kimértségével, fölényes retorikájával, és tisztázó erejű fellépésével.

Jóban vagyunk-e, kérdezte egyszer tőlem, miközben átadta a könyvét. Amióta ugyanis írtam a *Szóakció* című könyvéről, mindig kaptam tőle az új műveiből. Természetesen, mondtam, miért is ne? Nem tudom mire gondolt, egyébként arra hivatkozott, hogy az értelmiségi világot maga alá gyűrte a kisszerű acsarkodás. 1985-ben, amikor mi az akkori symposionisták nem akartunk részt venni a hatalom által berendezett folyóiratban, nem értettünk egyet. Ő a mentést javallotta, mi a kitartást. De ez a véleménykülönbség nemcsak rám vonatkozott. És mindez csak konceptuális különbség volt, és semmi több. Törékeny volt, mint mindenki, talán még törékenyebb másoknál. Tizennégy évvel ezelőtt, 2009-ben halt meg.

Fábíán László: Nálunk, akkor voltak még Belugák

Jäger István: Tavasz II.

Farkas István László: Hát majdnem

Bácskai mediterrán?

Virág Zoltán újabb kötete a *ráismerés* élményét hozza meg az olvasó számára, hiszen újra a vajdasági magyar irodalom és képzőművészet, valamint a magyar–déli kapcsolatok kérdésköre kerül előtérbe. Újra megállapítható a szerző hatalmas olvasottsága és irodalomelméleti ismereteinek tágassága, ezt a sok lábjegyzet és reflektálás is igazolja. A kötetkompozíció precíz, egy komparatistikai tanulmánnyal indul, végül pedig egy levelezés polémiájával (Bori Imre és Ilia Mihály) zárul. Ady Endre délszláv kapcsolatainak vizsgálata sem csupán összehasonlító irodalomtudományi szempontból érdekfeszítő, hanem éppen a személyes *rezonanciák*, az írókkal és tudósokkal folytatott párbeszéd miatt értékes. Az Ady-téma egyébként régóta foglalkoztatja a kötet szerzőjét, a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon is erről a problémáról tartott szírvonalas és emlékeztető előadást.

A 15 részre tagolt kötet új kérdéseket és interpretációs szempontokat vet fel. Kiemelhető például az *Esti Kornél víztükre* című tanulmány, amely a „bácskai mediterrán” megközelítésében remekel, és amely az Esti-szövegeket (amelyek hatásai egyébként a mai vajdasági, illetve az egyetemes magyar irodalomban is továbbgyűrűznek) a vízrajzi összefüggésekkel, a folyó és a tenger, sekélység és mélység, valamint a mediterrán térségek sajátos látásmódjának segítségével interpretálja. A szerző azonban néhány kutatóval egyetértve megállapítja: „A bácskai emléktárház hordaléka elemi erővel szivároghat át és tagolja szét Esti Kornél kalandjainak újdonságélményeit, nyelvi és kulturális impulzusait. A francia világvárost idegenkedéssel fogadva, vonatkoztatási pontjainak viszonylagosságára kényszerül ráébredni a Cseregi Bandi Párizsban, 1910-ben című elbeszélés sárszegi joghallgatója”. (Virág 2020, 32–33).

Fontos részei a kötetnek a Gion-, a Koncz- és a Sziveri-tanulmány, valamint a nőiség problémáját felvető értekezés. A *Gion Nándor retrospektív*ben ez olvasható a *Kéltűek a barlangban* című regényről: „A tisztává csiszolt mondatfűzésű és logikai menetű regény intertextuális utaláshálózatában és kölcsönzésekkel kialakított névválasztékának imitativ nyelvjátékaiban narrációs útmutatásként vagy szereplői adalékinformációként sorolódhatnak elő az ókori, a középkori, a reneszánsz, esetleg a tizenkilencedik vagy a huszadik századi szövegelőzmények műfaj- és stíluslemei, tanmesévé ötvöződő történetforgácsai, epizódtöredékei, a megidézett hóstípusok díszes társaságáról nem is beszélve.” (Virág 2020, 162).

A tanulmány szerzője ugyanis az intertextuális mozzanatokot kutatja, valamint azokat a *csődszériákat*, amelyek az adott társadalmi rendszerben megnyilvánultak. Sziveri János költészetében főként a lírai szubjektum *mértani aktivizmusára* koncentrált, amelyeknek forrásait fedi fel. Koncz István tájmeditációi alapján Virág Zoltán kifejti: „A táj deskripciója egyszersmind a táj kisajátítása, áthasonítása, ami egyúttal a rurális és az urbánus léptékű költészeti térre számú növesztés artisztikus viszonylat-rendszere. Menedékhellyé avatott terep, ahol háborítatlanul lehet tartózkodni...” (Virág 2020, 174–175).

A szerző otthonosan mozog Johann Wolfgang Goethe vagy a Szlovén Cupido világában, a szövegek közötti mozzanatok aprólékos felfedezésében. Az irodalom és a kultúra elkötelezettjeként szólal meg minden értelmezésben és újraértelmezésben. Véleménynyilvánítása elméletileg megalapozott, noha ezt rezonanciaként nevezi meg, hiszen az elindított diskurzus valójában továbbgörgethető. A szövegek Virág Zoltán mestereire is utalnak, példaként Ilia Mihály neve említhető, akiről fokozott elismeréssel nyilatkozik.

Képzőművészeti vonatkozásban többféle műfajú szöveg emelhető ki a kötetből, viszont a kiállításmegnyitó is tanulmánnyá alakul. Fenyvesi Ottó tablóját *mozaikszerűen* közelíti meg (*Expanzió és explózió*). Kiemeli, hogy „minden élő és dinamikus kultúra szakadatlanul kölcsönöz, kisajátít, reorganizál” (Virág 2020, 96). A tablók tehát összevegyítenek, megmástanak, részelemeket kivonatolnak, afféle *cserejátékos*-kompozíciót alakítanak ki. Fenyvesi kapcsán elengedhetetlen az a vajdasági hely, amelyet elhagyott, amelyet igazán nem lehet elhagyni. A képzőművészeti írások főként az aktualitásokra, az apró váltásokra fókuszálnak, amikor Szajkó István, Benes József vagy Csernik Attila műveit vizsgálják. A képzőművészeti alkotásokból kitűnik, hogy a szerző szívesen jár kiállításokra, keresi a művészek új útjait. Szajkó Istvánról közölt második írása alcímében ki is fejté ezt a célt, majd rávilágít a lenti és a fenti szférák mitológiai kivételére.

A kötetet Veszprémben adták ki, és több szállal kötődik ehhez a városhoz, ahova és amelynek környékére az egyes alkotók költöztek, illetve ahova a Sziveri-kutatások kapcsolódnak. A jelenlegi szöveg címe a bácskai kulturális rezonanciák végtelen lehetőségeire, Virág Zoltán várható tevékenységére utal, arra, hogy továbbra is rakosgatja/megfelelő helyre rakja az újabb és újabb mozaikokat.

(Virág Zoltán: *Nyelvi mozaikok és kulturális rezonanciák*. Művészetek Háza Veszprém, 2020)

HÓZSA ÉVA

Útban a szakrális szabadság felé

„Ahol az Úrnak Lelke, ott a szabadság.”
(2 Kor. 3: 17)

Állítom, hogy szem nem marad szárazon, bárki olvassa is a jelenleg Kolozsváron élő magyar költő, író, egyetemi tanár, dramaturg, Visky András: *Kitelepítés* című regényét (Jelenkor K., 2022), mivel a könyvnek több katartikus pontja is van, a legmeggrázóbb a hétgyermekes Anya klinikai halálból való visszajövele, feltámadása. Előtte és utána is (mint földrendések) számos előjel és utórengés követi a már-már metafizikai eseményt. Olvasás közben egy pillanatra átsuhant rajtam a Literán (március 12-én) közzétett Radnóti Sándor fejtegetése, megállapítása: „a giccs és a magasművészet rokon” gondolatkörben, megjelölve a giccs felismerhetőségi jegyeit. De rögtön elhessegettem a hasonlítását, nem azért, mert Visky regényének már most hatalmas a recepciója, és minden recenzió/kritika a kortárs széppróza remekművének tartja (magam is), hanem mert a kiválóság titka a téma „beágyazódottságában”, a forma és a nyelvi ábrázolás tökéletes megtalálásában rejlik. A mű a keresztény archaikus múltban (az Ó- és Újszövetségben) gyökerezik, mely ez esetben paratextusnál is több, mélyebb; e formáért és nyelvért a szerző közel húsz évig küzdött, mire azok – paradoxonnak tűnhet – megtalálták őt. Saját bevallása (Károlyi Csaba Városmajor 48-beszélgetés, idén, március 1-jén, vagy Jankovics Mártonnak – 24. hu, 2022. 12. 22 – tett vallomása) szerint „mindig ezt és csakis ezt a történetet akartam megírni”. Nagy vargabetűvel jutott el idáig, mert közben elvégezte az egyetemen a mérnöki fakultást, s mint Hamvas Béla és sokan mások a múlt században, megfelelő munkát nem talált, dolgozott bányában, gyárban, míg nagy nehezen rámosolygott a szerencse, ezért sokat köszönhet Radnóti Zsuzsának is. Eleinte versekben és drámákban körözött a téma körül, egyre elismertebben, drámái közül többet bemutattak az USA-ban és Európa néhány színházában. Így például a *Júlia*, a *Pornó*, a *Tanítványok* címűeket, ezekről bővebben olvashatunk a Jelenkor 2021. júniusi számában, P. Müller Péter tollából. Ott döbbenhetünk rá arra, hogy Visky szinte új színházi műfajt is teremtett e tárgykör kapcsán, amit „barakkdramaturgiának” nevezett el. De megállapítja, hogy „olyan színházról beszélek [...], ami valójában nincs is”. És itt a szerző nagyon közel került a Pilinszky által felmagasztalt Robert Wilson „mozdulatlan színházához”, melynek lenyomatát a *Beszélgetések Sheril Suttonnel*ben leljük fel. Előzmény persze S. Beckett munkássága és Romeo Castellucci: *Divina commedia*-ja. Tulajdonképpen a „theatrum teologicum” vidékén járunk.

Ez a barakkdramaturgia nyeri el szépprózai formáját és nyelvét a *Kitelepítés*ben, melyet köznapian „lúdbőr stílusnak” is nevezhetnénk, de

írták róla, hogy 20. századi mítosz vagy akár tanmeséje a múlt századi '50-es, '70-es évek romániai Gulágjának. De Visky – egyetemi tanárként – még arra is figyelt, hogy (a nyelv bármennyire ágyazódik be az archaikus ősvilágba), mégis kellően modernül is szóljon, hogy a fiatalabb korosztályt is megérinthesse. Sikerült! A felgyorsult világ számára olyan sodrást biztosít a cselekmény- és gondolatmenetnek azzal, hogy a bibliai forma szerint rövid, számozott, írásjel nélküli prózát teremtett, mely szinte egy lélegzetre meséli el a történetet. Ebben rokonítható a Krasznahorkai-féle írásmóddal. Nem is az írásjelek, hanem a gondolatmenetek tagolják 822 versszerű szakaszra a cselekményt. (Erről a Hargita Népében Miklós Dalma is ír, 2023. január 23-án, a könyvbemutatót követően.) Mindemelllett Visky címekkel ellátott fejezetekre is osztja alkotását, melyek segítenek az eligazodásban, és a modern címadással közel hozza a kortárs olvasóhoz a szöveget. Csak néhányat emeljünk ki ezekből: *Bibliapóker*, *A szökés*, *Dëo*, *Herék*, *Tagadd meg*, *Lágermozi*, *Pilótajézus* stb... Ez egy kis ízelítő a mérhetetlenül gazdag tartalomból.

A kritikusok közül mindenkit egy-egy valami különösképpen megragadott. Így Jánossy Lajos (litera, 2022. 10. 1) sokoldalú elemzésében kiemeli a legkisebb gyermek, az énelbeszélő (maga a szerző, a család hetedik gyermeke), aki az „átélő és egyben a visszatekintő felnőtt, megfigyeléseinek meseszerű és reflexív alakjátékai között oszcillál”. „A történet, amelyben vagyunk, a bibliai elbeszélés nem mesebeszéd; azt sugallja, hogy az istenfiúságban a testi kínok nem képletesek, a szenvedés emberi.” A szerző – ahogy azt magam is jeleztem a címben – arra keres választ, hogy miként tesz a hit szabaddá. És Jánossyt nyilván meglepte, ezért kitér arra a „rendkívüli horderejű” szerelemre, ami az „apa és anya égi és földi egymáshoz tartozásának megrázó testamentuma”. Visky A. úgy vélte, hogy ez elhallgathatatlan. Főképp, mert (s ez Sándor Endre interjújából is kiderül: index, 2023. 03. 18.) Visky boldog történetet akart írni. Mégpedig annak bizonyítását, hogy „az otthon – mint a szabadság boldogsága – egy sötét diktatúra idején nem biztos, hogy elvehető, mert a lelkedben magaddal viheted”. Az istenélmény, amit a református lelkész apa, akit 1956 után a Gheorghiu Dej kormány 22 évre bebörtönzött, és az anya, akit pedig a hét gyerekkel és a hozzájuk ragaszkodó fiatal lánnyal kitelepítettek a *Bărăgan* sztyeppére, a Duna-delta vidékére, mindenüket elvéve, tehát a szülők olyan lelki és morális alapot adtak gyermekeiknek, amely egy életre szóló élmény és kitörölhetetlen. Elegendő volt számukra a túlélésre és helytállásra a szörnyű körülmények közepette. A már felnőtt András, a szerző, aki objektív módon tekint vissza a történetekre, állítja, hogy számára „életény Isten személye, olyan Ő, mint egy családtag, nem szeretek vitatkozni róla [...], nem nekem kell bizonyítani, hanem neki a létezését, és ezt időről időre meg is teszi”.

A regény címének erős áthallása van jelenünkre nézve, súlyos aktualitása. A szerző Jankovics Mártonnak meséli el, hogy az utcán és a közlekedésben számtalan ukrán menekülttel találkozott, illetve fotókat látott a háború halottairól, ez szülte meg a *Kitelepítés* címet. Ugyancsak itt beszél Visky arról, hogy miért ábrázol elsősorban gyermeki nézőpontból, látásmóddal. „Anyám szokta mondani, ha akarod látni, hogy a világ milyen állapotban van, akkor mindig a gyermeki nézőpontból tekintsd rá.” A regény mégis polifon hangzású, hiszen a szerző alig kétévesen került a lágerbe, kevés emlékezete lehet, így számos más szereplő is megszólal, legfőképp az Anya a maga határozott, karakteres, bölcs, ugyanakkor humorral fűszerezett nyelvén, mely mindig a vigasztalást szolgálta, vagy Márika (a gyerekek Nényuja) okosan, áldozatkészen, segítőleg, illetve a hat testvér, jellemüknek megfelelően, valamint az Apa a maga visszafogottságában is kérlelhetetlen és az Úrhoz való rendíthetetlen hitével, és persze a legkülönbébb lágerlakók önjellemzően. De ott voltak még a kommunista rezsim kiszolgálói, a besúgók a maguk durva, agresszív, faragatlan beszéd- és magatartásmódjukkal. A regény címébe még erősen belehallhatjuk az egykori izraeliták babiloni és egyiptomi fogságát, majd párhuzamba állítva exodusukat, a Vörös-tenger szétválásának csodáját a családnak a Dunán való átkelésükkel, négy év utáni hazajutásukkal; de még távolabbra is tekinthetünk a múltban, egészen az első emberpár Paradicsomból való kiűzetéséig. Az anya sokszor áll perben a Mindenhatóval, saját életében keresve az okot, amiért a kitelepítés megtörténhetett.

A műről alapos elemzést olvashatunk a Jelenkor 2023. februári számában Kisantal Tamástól *Égi és földi harmóniákról* címen. „A láger boldogsága nem a reményre, hanem a bizonyosságra épül: a hit bizonyosságára” – írja. Ezért a bizonyosságért az Anya komolyan megküzd, végsőkéig kimerülten (neki robotmunkát kellett végeznie), majdnem az életével fizet. Megtapasztalja a klinikai halál állapotát, végül részesül a feltámadás csodájában. A regénynek ez a csúcsponti jelenete. Az egyik lágerlakó, az orosz Nadia Russo pilótaasszony, aki ráparancsolt, hogy „tagadd meg a halált, Júlia!” segítségével a gyerekek a halottasházból kilopják a még lélegző édesanyjukat, majd Romulus orvostanhallgató és a többiek odaadó ápolása révén – gyakorlatilag a mező füvéből főzött levesekkel, lopott kukoricával és némi gyümölcssel táplálva – az Anya lassan visszanyeri cselekvőképességét, megnyeri újjászületett életét.

A regény valójában nem szépít, nem fedi el a román Gulág, a Lătestiben átélt szörnyűségeket, csak a gyermeki látásmód, a napi bibliaiszöveg-olvasások, imák és a poétikai eszközök alkalmazása emelik a történetet az elviselhetőség szintjére. Menet közben elképesztő emberi sorsok kerülnek felszínre, például Arinca rémes szerelmi háttere, Pătrașcu lelkész meghurcoltatása, a zsidó Saul Fágásán halálból való megmenekülése, az ikonkészítő Nadia reménytelen élete... Mindezek megindító jelenetek-

ben, elmesélések során tárulnak fel, helyenként a babonák, álomlátások kapcsán, keveredve a gyermeki ábrándvilággal. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a regény stílusában rokonítható G. Gabriel Marquez és L. Ulickaja *Médeia* gyermekeinek mágikus realizmusával, vagy a Darvasi-próza egyes darabjaival. A szerteágazó motívumokban képtelenebbnél képtelenebb szörnyűségek lapulnak meg, melyek a biblikus párhuzamok révén nemesülnek, fölmagasztosulnak. Ilyen például az az eset, amikor a gyerekek közül négyen gyümölcsöt lopni mennek haldokló édesanyjuknak a Párt szögesdróttal védett gazdaságába, ahol az örök le is lőhették volna őket, az Anya az ablakból fénytelen szemmel követi a kis csapatot, ők a hátukon érzik az óvó tekintetet, de egy se fordul vissza, nehogy sóbálvánnyá váljanak. Vagy Ferenc, a legidősebb testvér szinte megvakul a felrobbanó karbidtól, de hazaköltözésük után apránként visszanyeri látását. Vagy Péter testvérük gyermekbénulást szenved, merev testével a kis András szeme láttára belecsúszik a jeges Dunába, de a víz kilöki a partra. A sor folytatható: Nényunak több lábujja is lefagy, letörik, Andásé is majdnem, de túléljük. A gyerekek -30–40 Celsius-fokban járnak át gyalogosan a több km-re lévő másik barakk iskolájába, üvöltő farkasok veszik őket körül, mégse támadják meg őket. Mindig akad egy-egy hulla vagy lótetem, amivel megelégszenek a vadállatok. Pünkösdkor leég a barakkjuk, télen rájuk szakad a hótól a tető, mégis megmenekülnek. Elkerüli őket a hastífusz, folyamatosan éheznek, de nem fogynak el. Szépséges Anyjukat (akin még az éhezés se rontott) a férfi lágerlakók és a lágervezetők is megkörmökezik, de ő leleményességével vagy más lágerlakók vagy a gyerekek segítségével megússza az ostromlókat. Egy nagyon veszélyes helyzet után rémületében megjegyzi: „ha valaki, Isten biztosan ateista”. Ez a feloldó humor végig jelen van a műben, többek között ez az attitűd teszi utánozhatatlanul egyedivé. Amikor például az anyát be akarják szervezni a már kiszabadulók pártszövetségébe, akkor ő csak annyit mond, hogy ő „már két szövetségnek a tagja: az Ó- és Újszövetségnek”. Káprázatos lelkierő mutatkozik meg számos helyzetben.

Lehetséges, hogy mindannyiunknak „át kell mennünk valamiféle apokaliptiszen” – fogalmaz a szerző a mandinerben (2023. 02. 20) Gyórfy Ákos interjújában, „hogy rájövünk arra, hogy a Lélek maga kontrollálhatatlan, nem fér semmilyen intézmény keretei közé”. Csak a „radarfülű” kis elbeszélőnk állhatatosságának köszönhetjük, hogy most kezünkben tarthatjuk élettörténetüket, mely paratextusai az egyes bibliai történeteknek. „Nehéz eldönteni, hogy a szenvedésábrázolásban meddig tart az abszurd, és mikor válik a szöveg szikár kegyetlenséggé” – írja a kötetről Ficsor Benedek. (Libri Magazin, 2023. 01. 11)

Az alaphelyzetben fölmerül az a morális kérdés, hogy ha Ferenc, a református lelkész apa hallgatott volna lelkésztársaira, és megalkuvó módon viselkedik, mint oly sokan, akkor megmenthette-e volna a szenvedéstől

családját és önmagát is. De ő a példamutatás miatt épp a gyermekeiért nem volt hajlandó erre. Végül öt hét év börtön után, a családot négyévesi lágerlélet követően engedték szabadon. Ő a börtönben a kínzások ellenére is tartott bibliaórákat, és társaitól megtanult németül meg franciául. A gyerekek is egy lágerlakótól vettek francia leckéket, Andrást ott tanították meg járni és beszélni. Az Anya jelleméről is már több minden kiderült: erős, kemény, határozott, ugyanakkor odaadó, hűséges, a gyermekeiért akár az életét adó volt. Egy paradoxon történet még többet elárul róla: mikor még fiatal lány volt, és apja haldoklott, csak ő maradt mellette mindvégig. S mivel anyja figyelmeztette, hogy a halál beállta után fogja le az apja szemét (az anyja nem bírta részt venni a haláltusában), Júlia csak azért sem engedelmeskedett, mondván, hogy „anyjának látnia kell, hogy létezik a semmi [...], és azt is, hogy a semmihez az Örökkévalónak van a legtöbb köze”. Júlia látta, hogy a lélek a tátott szájon keresztül szökött ki a testből [...], olyan formája volt, mint az apjának fiatalkorában” [...] „magával vitte a Lélek a test halhatatlan anyagát”. Visky itt úgy folytatja, hogy az Anyja „feltámadásba vetett hite olyan volt, mint a legörültebbeké és a legtisztább lelkeké”. Az ember van a Lélekben és nem fordítva. Ez az élet/halál misztika egyenlő a legnagyobb realitással. Ez maga a valóság. Az Anya a klinikai halálból történő visszajövele után már soha többé nem félt semmitől. Előtte is bátor, józan volt, végrendeletet írt, hogy halála esetén Nényu legyen a gyermekek gyámja, helyette az anyjuk.

A lágerben az Apához, a férjhez mindvégig hűséges asszony végül visszakapja a Mindenhatótól szeretett férjét. Mikor disznók mellett kellett dolgoznia, akkor megállapította, hogy az ember gonoszabb a disznónál. Mikor korábban a marhavagonban szállították őket, még merő kétségbeesés uralkodott rajta, rettegett két fiáért, akik majdnem lemaradtak a vonatról, mert elszaladtak kannákkal vízéért, de akkor is csoda történt: a mozdonyvezető lelassított, hogy a gyerekek felugorhassanak a vagonba. Tulajdonképpen fejlődésregény is ez a könyv: nemcsak a gyerekekre nézve, hanem az Anyára vonatkozóan is. Visky mementót állított édesanyja valós megtérésének és igaz hitre jutásának. Jól ismervén Nietzsche hírhedt mondását: az „Isten meghalt”, ironikusan és humorral telten beledolgozta a műbe Nényu egy frappáns mondását: „párthatározat is született, hogy nincsen isten, a mi istenünk nem létezik. Bizony, a szovjet testvérek, Isten legyen irgalmas hozzájuk, végre megnyugtatóan kimutatták, hogy nincs, majd aztán hivatalosan Istennek is tudtára adták, így becsületes, valóban a szemébe kell mondani, hogy eddig és ne tovább”. Ezt Domján Edit is idézi a *Deósok* című kritikájában. (revizor, 2022. 12. 19) A gyerekek jellemfejlődésére jellemző a következő történet: mikor anyjuk már teljesen legyengült, akkor István, tehetetlenségében azt mondta, hogy „tegyen csodát a Mindenható”! A testvérek a bibliai Illéshez hasonlóan a hollókra bíznák anyjuk táplálását. De akkor Lília (a nagyobbik kislány) megszó-

lalt: „gyávák, mi vagyunk Anyánk hollói, senki más”. A legidősebb fiú, Ferenc, már a marhavagonban elvesztette hitét, Lídia visszavág a hitetlenkedőknek: „ha az ember az Ördögtől származik, rendben, tegyük fel, akkor viszont Anyánkat mégis ki teremtette? és Apánkat? és Nényut? és Pátrasan papot mégis ki az Isten teremtette”? De ugyanezek a gyerekek, miután a ferencesek kiásták őket a gödörből, a hó alól, boldogan csúszkálnak a domboldalon, és lopásra adják a fejüket, meg szökést szerveznek. A lágerben is képesek megélni gyermekkorukat, melyre András reflektál a legérzékenyebben. Ő, akinek semmilyen emléke nincs az Apáról, aki a lágerben tanult meg járni és beszélni, többször képzeleg Apjáról, hol anygalként látja, hol álmodik róla, s amikor anyjukat elszállítják egy kordén a hullaházba, akkor Visky oxymoronokkal fejezi ki lelkiállapotát: „ordítottam suttogva, visítottam némán”, de azt is mondja a többieknek: „milyen jó, hogy Anyának vannak csontjai. Ne hagyjátok a pusztában, visszük magunkkal, apánkhoz”. Holott azt se tudják, apjuk életben van-e még.

Miközben a regény szerkezete, nyelve, eszmeisége szinte teljesen begyökerezett a Szentírás (mint a lágerlakók egyetlen könyve, mentsvára) szövetébe, aközben két dologra is figyelhetünk: az egyik a szereplők személyes hitpróbája, amit a kisgyermek András így kommentál: „azzal kellett szembesülnünk naponta, hogy az evangéliumi verebecskéről szóló passzus csak egy szép költői kép, vagy valóban létezik Gondviselés?” „Anyám kapott hideget-meleget, de hát Isten egyáltalán nem sérődékeny”. És azt már felnőtt fejjel teszi hozzá, hogy „az egyház azonban nagyon is az, fogalmam sincs, honnan veszi”. Dehogy is nincs fogalma! Hiszen nagyon jól tudták, hogy 1955 pünkösdjén, apjuk prédikálása nyomán „a falu népe elhatározta, hogy a názáreti Jézus feltétlen uralma alá veti az életét”, akkor a Román Munkáspárt megkínózta, majd később börtönre ítélte az apát, és a pert maga az egyház kezdeményezte. Később is utalást tesz arra, hogy számos besúgó épült be az egyházba, mely bizony emberi szervezet! Tulajdonképpen az Anya is protestált a képmutató valóságosság ellen. Több alkalommal is. Ő, aki osztrák származású és eredetileg katolikus volt, felnőttként tért át a református hitre. Így vállalta fel – hitből – férje és családja megaláztatását. De már korábban megtagadta a gyónás szertartását, mondván, hogy ő a Hangnak, aki neki szól, Istennek, csak neki hajlandó gyónni. A külsőségekkel kapcsolatban pedig így tiltakozott: „fordíts hátat a templomok aranyának és bíborának, megveitem a giccset”. Inkább elfogadta az „eltökélten depressziós”, de őszinte vallásosságú férjének rendíthetetlen hitét. A pusztában is ez táplálta benne a családegyesítés beteljesülését. Magában megvetette az árulást és a gyávaságot.

A másik, ami szembeötlő, épp ez a gyalázatos gyávaság, megalkuvás, sunyiság, árulás. Amit jócskán megtapasztalhatunk a család kiszabadulása és hazatérése (egy szegény rokonhoz való költözése) után. Minden vál-

tozatlan, a templomban ugyanúgy meglapulnak a besúgók, még riogatják is az apát, hogy újra börtönbe kerülhet, ha nem fogja vissza magát, illetve Laci tiszteletes (tulajdonképpen munkatárs, barát) viselkedése, amikor a gyerekek levették a román nemzeti zászlót a házukról, akkor rémülten megragadta és visszatette oda.

A regény még egy (és utolsó) katartikus, borzongató pillanata az, amikor a szobába beterelt gyermekek ismerős férfi énekhangot hallanak, amiből rájönnek, hogy Apjuk hazatért. Sorra hívják ki őket, egyenként, legvégül az immár 7 éves Andrást. A megindító jelenet drámaisága mármár fokozhatatlan. A kisfiú zokogva omlik az Apa ölébe. Több recenzió (első olvasásra magam is) úgy vélte, hogy itt kellett volna lezárni a történetet. Eredetileg Visky is úgy tervezte, de belátta, hogy a földi élet ennyire nem magasztos, a realitásnál semmi sem kitüntetettebb. Csak e földi létben dől el végső jövőnk. Mert a regény prózapoétikája lehet elragadó, mint ahogy ez a könyv is számtalan allúziót tartalmaz (Petőfitől József Attilán, Tamási Áronon, Esterházy Péteren, Kertész Imrén át egészen Herta Müllerig), a szerző temérdek bibliai idézettel teszi elevenné az adott körülményt, jelenetet, és lehetnek gyönyörűek a sivár puszták napfelkeltéi és naplementéi, a hőésés vagy az ördögszekerek gurulása a porban, de ez mind mágia, még akkor is, ha a realitásról szólnak. Elkápráztathat a hasonlatokkal, mint például az ő barakkjuk nem más, mint a betlehemi istálló, Márka (Nyénu) olyan, mint egy korondi váza, a kopaszra nyírt rabok olyanok, mint a hitvalló mártírok, vagy a behúzott vagonajtó olyan, mint vízszintes guillotin. A szereplők, főképp Anya, Nényu és Nadia beszédének attribútuma az ironikus felhang, de a fogsággal, mivel mindannyian élve hazatértek, nem zárul le a próbatételük. Az apát továbbra is veszélyeztetni egy újabb börtönlét, különösképpen, ha olyanokról beszél a szószékről, hogy „kié Erdély?”, de az apa már bölcsőbb annál, hogy béklyót rakasson magára, megtréfálja a sorok közt lapuló besúgókat, idézve a Szentírásból, hogy: „az Úr az egész föld és annak kerekége”.

S bár úgy érezhetjük, hogy az írásmű architektúrája az utolsó hat fejezettel megbillen, a nyelvi varázsa kissé megtörik, a szöveg elnagyoltabbá válik, beállnak a szürkébbnél szürkébb hétköznapiak, mégis rendkívül aktuális lesz a befejezés. Ugyanis – Török Endrét idézve – „az individuum szubjektív birodalmából »ma végképp« hiányzik az egységes vezérlő elv”. (Ki a szabad?) Épp ennek az egyik próbatétele érkezik el András életében, amikor előfelvételis egyetemistaként egy évre be kell vonulnia a hadseregbe. Az Apa az állomáson a következő szavakkal búcsúzik tőle: „minden szabad a szabadnak [...] hasznodra lehet, ha a szívedben forgatod”. A fiú a katonaság poklában (Márton László: *M. L., a gyilkos* című regényének allúziója) fogadkozik is: „nem hagyom magam, a testem a tiétek, de én ellenállok a végnek végéig, mindent szabad a szabadnak”. A kötetet záró mondatok azonban kétséget hagynak maguk után, mert

majdnem biztos, hogy személyisége az adott helyzetben még nem eléggé érett a krisztusi önátadáshoz. K. Jaspersrel vélhetjük, hogy: „nyugtalanító a tudat, hogy még nem mondtuk el azt, ami lényeges, ami a döntő, még nem találtuk meg azt, ami ránk vár”. Visky András jelezte, hogy egy triológia első részét tette le most az olvasó kezébe, főhős énelbeszélőjének valószínűleg hosszú utat kell még bejárnia ahhoz, hogy eljusson a mottóban jelzett lelkiállapotra, hogy jó értelemben elveszítse önmagát, s azáltal elnyerje az Úr Lelke általi szabadságot.

(Visky András: *Kitelepítés, Jelenkor Kiadó, Bp., 2022*)

MOSONYI KATA

„Búzavirágkében szíromfényfehér hullámzás”

„Végességtudatunk mindig mementó: emlékeztet arra, hogy halálunk után épp az él tovább belőlünk, amit másoknak ajándékoztunk, és az hal meg, amit megtartottunk magunknak.”

(Czire Szabolcs)

Jász Attila kötetében szereplő mottó: „az irgalmasság nem adottság. Ez egy olyan érték, amit gondolnunk, és ami felé törekednünk kell. A türelem megadja a bizalmat az érdeklődő szellemnek, hogy szabadon barangoljon, hogy hibázhasson, hogy kijavítsa önmagát, hogy bátor legyen, hogy merjen kétkedni; és a folyamat során új és fejlettebb gondolatokra találjon” (Nick Cave). Ehhez tartja magát a szerző, és próbálja ezt az utat végigjárni, amely által többé válik.

Jász a kötet első négy füzetében a Dunakanyar, Morvaország, Csehország, Lengyelország, Ausztria, Erdély, a Vajdaság, Bulgária, Magyarország több pontja jelenik meg a gondolatok és érzések keletkezésének helyszínéként. További füzeteiben már nincs földrajzi behatárolás. A versekben, versszövegekben, lejegyzésekben különleges kapcsolat rajzolódik ki az én és a természet között, leheletfinom megoldásokkal, érzékeny és szép szóhasználattal („fa harangtorony duzzog a szélben”; „az idő megkövült tetején / egy elszáradt kis fa áll / már nem ránthatja le magával a halál”). Mély szeretetet mutat és hordoz, emellett egy láthatatlan kötelék is körvonalaázódik két ember között. Mindennek kezdete van, és lezáratlanságukban alakulnak, nincs az életnek anyagi értelemben vett befejezése. Jász hangsúlyozza, hogy a világ abban a dimenzióban, azon az úton folytatódik, ahol az életnek a fénnel teli szakasza elindult, a beutazott, bejárt vidékeken és a lélekben is. A mindenkori rossz itt szándékosan elkerült vagy eleve nem létező jelenség, illetve éppen a helyek tulajdonsága és alapjellege adja, hogy nem látható és tapasztalható meg. Mintha Jász egy különleges Paradicsomba került volna, megtalálva saját kertjét, sa-

ját látnivalóit, amit ebben az életszakaszában kellett megismernie, nem előbb, de a későbbi időkre átvihető érzelmi, szellemi (szellemi és anyagi értelemben is) töltetkező jellegű, valamint vizuális tapasztalatokkal, távlatokkal. A kötet egyetlen, egységes tanítás és figyelemfelhívás az emberi tartalmakra, barátságokra, kapcsolatokra, és értékekre.

Jász beszédmódja egy láthatatlan párbeszédben alakul folyamatosan, amelynek egyik szereplője az 1938-ban elhunyt Faustyna Kowalska nővér, akinek bekövetkezett halála után az írásain keresztül fennmaradó kötelek nem szakadt meg, a szépség és a meditatív gondolatok alakulása nem maradt el. A fülszövegben olvasható: „Nem akartam soha női szenttel közösen könyvet írni. Rajta, a szemén keresztül látni az én valóságomat, ami számára már fikció. [...] Sajnos nem lettem szent általa, de szent áhítattal néztem életemnek arra a pár évére, amikor utazgathattam Európa-szer- te [...] Ez a kötet a megnyugvás keresése az időtlenben, menekülés a mozdulatlanba.” Jász Attila Faustyna és Andrea nővér társaságában, segítségével lépett az önkeresés újabb útjára, „föld- és égközi” gondolatka- landozásai során. A természet és az ember kapcsolata elmélyül, benne a panteizmus, a transzcendens utak erősödnek, az ember egy önmagához is alakuló, szubjektív módon is megjelenő Istenre is rátalál, a sok más felfe- dezés és felismerés mellett. A szövegek egyszerre a verselés, az úti napló és az elbeszélés műfajában mozognak.

Az elbeszélésekben Jász a mindennapokat, a reggeleket, délutánokat, estéket, álmokat, túrákat mutatja be: „mindent megérezel, mint fiataлко- rodban, amikor vegyésznek készültél, és szagmintáról bármilyen vegyüle- tet felismertél, és elmúlt az állandó, nem gyötrő, de jelen lévő éhségérzet is, keveset eszel, bár napi háromszor, nem vagy fáradt, de jól alszol, egy héten át még nem volt szükséges citromfű teára, nem zavar, ha mások húst esznek melletted, vagy a kedvenc borodat isszák, mert nem gondolsz arra, hogy azt neked nem lehet, nem szabad, nem gondolsz ilyesmire, reggelire például egy darab diós patkót eszel házi baracklekvárral, hozzá laktózmentes tejből készített meleg kakaót, és eszedbe jut a barátod, aki azt mesélte, hogy amikor pár éve benne ragadt a böjtölésben, vagyis nem ivott többet alkoholt, hasonló perverziókban élte ki magát, édesszájú lett [...], már akkor is értetted, miről beszél, most viszont tapasztalod is, más- fajta szenvedély uralkodik el rajtad, és ez milyen mérhetetlenül emberi”. A fizikai (meg)tisztulás fontos része a szellemi töltetkezésnek, a látvány és az eredethez leginkább visszatérő én természetbeni kibontakozásának, ugyanakkor fenntartja mindazt, ami benne él: „ne engedjük az idő által megkopni dolgainkat”. Ezeket az érzéseket máshol is humorral és gyen- géd vidámsággal tölti meg: „Meztelenül ülsz a sziklán, lábadon / békatalp, fejedben bűvárszemüveg, / nézed a tengert, és ő is néz téged, / csodálko- zik, nem szoktál ilyet csinálni, hív magával, és megmutat mindent [...]” „semmi különös, csak a mennyország” „érzel, ahogy telik az idő, és valami

furcsa bizsergést a testedben, különböző helyeken, mintha rezgőre állított telefon csörögne benned, folyton éhes vagy, nem kínzóan, csak kicsit, éppen negyven órája böjtölsz”.

Jász kötete egyáltalán nem válik unalmas, közhelyes és ugyanazt ismétlő halmazzá. Minden időbeliség, térbeli pont, azaz az út sokfélesége sokféle észrevételnek ad lehetőséget, többek között a véletlennek és a szükségszerűség kapcsolatának felismeréséhez is vezet. „*Ablak az égre, végre, mert semmi / sem történik véletlenül [...] az idő folyója köt össze mindent [...] álmodban a fák koronáján sétálsz, mert / semmi sem történik véletlenül, tudod*”. Az út, amelyet a költő bejár, lélektisztító és lélekemelő folyamat. A keresés és találás akarata rejlik benne, a részek egészévé összeállása elhozza a tökéletes tapasztalatát, az abszolút szépség megtapasztalásával együtt, amely Jász ábrázolásában az időtlenség egyetlen érzületté növekvő metaforája is lesz egyben. Felfogása egyszerre fatalista és tervezett: „az út fekete szalagja tereli az utazókat / a cél felé [...] csak várni kell, türelemmel, / és hagyni megtörténni a dolgokat”.

Fontos helyet kap az álom és az ébrenlét, a virtuális és való tapasztalati rendszer kettőssége. „*Álmaidban rendszeresen tudsz repülni [...]*”. E kettő összevetése is hozzájárul a szellemi kibontakozás és a városi (civilizált) kerettől való részleges eltávolodás, a maradás és egyedüllét világának tisztaságához. „*Álmodban általában nem egy másik álomvilágról / álmodozol, hanem arról, hogy ébren vagy*”. Mintha valóság és álom egybe kapcsolódna, nincs különbség. A tapasztalat folyamatos. Alázattal és odafigyeléssel tanul az én a természettől és a saját elme alakulásaitól. „*Álmodban meghaltál, és amikor felébredtél, pontosan emlékeztél minden apró részletre, ahogy mindig is szeretted volna, úgy történt minden, de nem tudod elmondani még neki se, nem akarod megfertőzni az álmaiddal, inkább úgy gyógyítod magad, hogy hallgatsz hosszan, csak akkor szólalsz majd meg, ha kérdeznek, akkor elmondhatod, hogy tegnap éjjel meghalt benned valaki*”. „*vöröstéglás templomot is beleálmodsz [...] mindez nem a valóság, csak egy korábban már megtörtént utazás egy újabb változata*”. „*Esőben repültök, szálltok fel és érkeztek, / de a szárnyalás folytatódik a földön is [...] így lesz a versben szép, / esőáztatta a napod [...]*”. Istenhez szóló kérelmével is összekapcsolódik az álom és álmodás gesztusa: „*álmodj rólam, kérlek szépen*”.

A tapasztalatokból bölcsességeket formál meg. „*A csiga bárhová megy is, magával viszi a házát, a belső házadat te is magaddal viszed minden-hova, hogy otthon érezd magad, bárhol is vagy, az legyen a hazád*”. Az otthonosság vagy az igazi otthon megtalálásának módja is a keresés és megtalálás kettőssét dolgozza fel. Minden részlet a fizikailag bejárt (külső) és a szellemi vonalon járt (belső) útról beszél, amelyek megmutatják az én és a világ kapcsolatát, alakulásait és azok állandóságát is. Jász korábbi kötetéből is megismerhetők (Bölenytakaró, Kortárs, Budapest, 2020)

indianlelkével figyeli a vele történeteket: „hajnalban egy őzgida téved a fogadó előtti legelőre, bóklászik, eszegeti a füvet, engedi magát fotózni az emeletről, nem fél, még a fényképezőgép pittyegése se zavarja [...]”. Részletei, pontos helymeghatározásai közel hozzák a saját észlelését az olvasóhoz, pontossága ontológiai értelemben szinte odaemeli a másikat a saját elméje által felfogott és saját szemével látott elemekhez. Meghatározza olykor a látvány (a fotográfiai pontosság és rögzíthetőség) tájolt-ságát, szemszögét, szögét is: „az autó hátsó ablakában”, „a szántóföld közepén”, „a régi templom előtt”, „a hegy tetején”.

A rossz elkerülése mellett a nyugalom, mint pszichikai keret is hozzáadódik az én testi-lelki fejlődéséhez: „itt senki sem ideges, talán a hegyek teszik, sziklásak és havasak, több ezer méter magasak, ilyen csúcsokat csak formatervezők találhatnak ki, vagy Isten, a természet, ahogy több ezer évig kísérletezget [...]”. Máshol mitikus jelleget ad: „*A sárkányok nyugodtak*, csupán az idő harcol / még időnként az órákkal, az anyaggal, / furcsa nyomokat karcol / jeleket hagy, esztétikus üledéket alakít, / itt minden szerep rég megkövült, / a fényben elvakít”. Természetközelsége, természettel azonosulása fokozatosan épül fel: „éjjel szirmok ragyogásában olvasol [...] a napsütötte felhőt néma üdvözléssel fogadod”. Az akarat tisztasága magának a nyugalomnak és a csendnek az akarása: „Nem akartál sehova se menni, csak békét, / nyugalmat élvezni a napsütésben, / fehér szirmú meggy- és cseresznyefák között / Dsidát olvasni a napon, vagy nem olvasni, / felhők alakjaiból történeteket találni ki.” Idézi a gyerekkor önfeledtségét, mintha azért utazott volna ide, hogy megtapasztalja, milyen visszatérni nemcsak vizuális és virtuális módon, de *ténylegesen* a múltba, vagy valami különleges helyre, amely álom és fantázia határán lebeg. A megfoghatatlan csoda, a szavakkal – Jászi módon – körbeírt lényeg, a lelassuló idő ölelésében. A folyamatot, a fejlődést, mintha iskolában tanulná, illusztrálja Jász: „*Neveled a tekinteted*, szépen viselkedik, / növekszik, nyomát ott hagyja mindenben, / egyetlen pillantással szeretnéd átfogni / a világot, akkor elengeded, felnőtt”.

A természetben a templomok, épületek jelenléte az ember jelenlétére utal, ahogyan elhagyott, szétszórt jelenlétében felismerhető maga az ember is, a természetben nyomot hagyva: „*A pusztában, a semmi határán*, / az olajfaliget előtt a gyomnövények között / egy féllábú szék áll nagyon bizonytalanul, / szomorúnak látszik, nem ült rá senki / túl régóta már”. Ezzel jelzi, miként van jelen az ember a természetben, hogyan tud azonosulni és eggyé válni élteben és holtában a természettel, amely itt folyamatosan körbefogja, de nem zárja be. „*Mert olyanok vagyunk*, mint a fatörzsek a hóban”. Megfogalmazza, mit jelent számára ezeket a tapasztalatokat szöveggé formálni, és hogyan jelenik meg számára ez a kapcsolódás. „(hangoláshaiku) szavaidat a valósághoz hangolod / ahogy a szúnyoghálón két poloska összeér / egyik kívülről másik belülről”. A

szöveg maga is nyomot hagy, ahogyan az ember maga körül, a maga idejében (időiben) és tereiben: „(jelhagyóhaiku) nyomot hagyunk a tárgyakon / amikor hozzájuk érünk / fényes vagy sötét jeleket”. Faustyna érzéseire közeledve pedig érzéseket, kéréseket fogalmaz meg maga is: „Csak el ne halványuljon benned az Isten, / kérlek, csak erre figyelj mindig, / csak ne az arcod tükröződjön a képernyőn, / és ne magadat lássad, miközben írsz, / minél jobban megismerhető legyél, / a visszapillantó tükörben csupasz fákat láthass, / benzintócsa tükrében színes felhőket”. A két ember gondolatvilága két szalon tartva közeledik egymáshoz, a krisztusi és isteni jellegesen keresztül, a természetben levés és a természetbe visszatérés, élet és halál felfogása mentén.

Faustyna nővér szavai a fizikai szenvedés útját mutatják meg, jelezve az elmúlás bizonyosságát is: „nyolctól tizenegyig / tart a fájdalomhullám, / néha elveszítem az eszméletemet is, / semmifajta gyógyszer által nem csillapul ám, / ez a fájdalom / Jézus haldoklásához hasonlatos, / aztán tizenegy órakor hirtelen vége szakad, / csak a végtelenül monoton fáradtság marad”. A kötetben Jász és Faustyna nővér metamorfózisa a már meglévő és a még folyamatban lévő szellemi kapcsolatok mentén alakul. Kettejük időbelisége két irányból közelít egy pont felé. „amit leírok, az messze nem minden, most éppen szaga van a testemnek, / annyira átvettem a lelkek szenvedését, ahogy jövök-megyek, teszem a / dolgomat, mégis érzem, ahogy folyamatosan hullok szét darabokra, az / egyik nővér már hullaszagot érzett a közelemben, ne ijedjen meg, / mondtam neki, de belőlem jön”. A testi elsorvasdás tudata magától a szavak írásától is eltávolítja őt: „talán többé nem jegyzem le, amit diktál, / hiába is érzem, hogy még mindig itt áll / mögöttem faként, és sutorog a fülemben, / nem írom le, csak annyit, hogy örökre”. Amíg Faustyna nővér haldoklik, az életből a halálba hogyan távozik, készül, reménnyel, fájdalommal, Jézussal a szívében, addig Jász egységében ábrázolja a földi (anyagi) létnek, jólétnek, szépségeknek a magába szívását, amit meditálással, olvasással, utazással, kirándulásokkal épít körül, és ő maga is hasonlóképpen jár el a verselés megosztásával, mint Faustyna nővér: „milyen gazdag vagyok, / mert mindent odaadok, / amit ingyen kaptam, / ami bennem megvan”. A megélt szépségek tapasztalatát az éppen megéleendő szépségek tapasztalatával állítja párhuzamba Jász; otthona a földi élet értékekkel és szépséggel telített közege, míg Faustyna nővér otthona már a szív és az ég, az otthon egy másik dimenzióban meghatározott létezése. Az írás és az ima, a folyamatos rezgés, a rituálissá növekvő transzcendens felé fordulása, és Jász folyamatos tudósítása a benne zajló lelki folyamatokról mind egymással szoros harmóniában jelennek meg, összetartva, de mégis kettejük saját, más-más világát mutatva meg.

A természetet a várossal is összeköti a költő, ahol a szépség és a vizsgálódás mellett leírja, miként látja az emberek, a turisták, mutatványosok,

vendéglősök világát és helyzetét az ábrázolt helyeken. Az egyedüllétből a közösségbe visszakerülő (visszarántott) én megtapasztalja az „örök körforgást”, a kulturális jelenlétet. Csontváry, Mark Rothko, Piero della Francesca, Fra Angelico, Brunelleschi, Dsida Jenő, Franz Kafka, vagy Tarkovszkij, mind a kultúra létrehozói, értékkeremtők. Jász, amikor átváltozik, átkerül a városba, a terekre, utcákra, múzeumokba a többi emberrel együtt, megtapasztalja a világ sajátos értelemben vett reneszánszát is, amely egy általános fejlődést, kulturális-művészeti tetőpontot jelent, amelyeknek ugyancsak kell, hogy legyen egy örökléte, megőrzöttsége. A kiindulási pontokhoz, városhoz tehát visszatér, de megváltozva immár, ahogyan hat rá, ami a természetben történik, a panteisztikus közegben nem tud már másként észlelni, csak a tanultak, az észlelteket hatása alatt: „figyeled az utcán szomorúan sétálgató szárnyas lényeket [...] felismered őket [...] lábnyomok nélkül, csak földig érő szárnyuk hagy nyomot [...]”. A képek, festmények és filmek különös módon felidézettek, láthatatlanul is láthatóak. És más közegbe helyezve, e képek egy régi kápolnában vagy szent helyben másként hatnak, más a mondanivalójuk, a kisugárzásuk: „A félelem tornyokat emelt [...] megláthassák / az égi perspektívát / földi életeikből is”. Jász megmagyarázza a képek keletkezésének konkrét hátterét is, valamint összeköti a belső látást és látomásosságot a valódi vizualitással, utalva ezzel a Faustyna nővér látomásából festett képekre is. Jász továbbirányítja a történetet ezzel az 1940-es évek Lengyelországába, illetve Litvániába. A képek, és minden más, aminek Jász a gondolataival az összefüggéseit, hátterét, eredendőjét keresi, „mind üzennek valamit, amit meg kéne fejteni, de hazafelé már, az út végén, fáradtan, elgyötörtén, csak az tűnik fontosnak, ami tényleg egyértelmű, és az adott pillanatban tökéletesen önmaga.”.

A kötet olyan kezdetet és véget, lezár(hat)atlanságot, folytathatóságot sugall, amelyben a lélek és a szellem egyetlen végtelen fejlődési szakaszon megy végig, majd egy ponton megáll, és ebben az állandóságban, a töltekező szabadságban szemlél: „A végtelenségig tudnád nézni a tengert [...] a végtelenségig el tudnád nézni a mozdulatlanságot, / ami folytonos változás, alakulás valójában”. Ebben a világ- és természetalakulásban, majd a szabadságában adódik számára: „(útihaiku) mindent elviszel magaddal / ami nem sok, de nem baj / odaát amúgy se kell majd”. Anyagi voltának időbeliségében megállapítja: „(esőcsepphaiku) esőcseppnyi információ vagyunk az égbolton úszó felhőből / úgy születünk és halunk meg, mint a csillagok / együtt vagy épp külön-külön, de mind ragyog”. Faustyna nővér szavaihoz hasonlóan fogalmazza meg a cselekmény és az immanencia kölcsönhatásait: „Nem írsz többet, csak ha az angyal fogja a kezéd, / átölel, vezeti, és azt súgja némán neked, / engedd csak el tanyeredből / az utolsónak hitt hópihét, / hadd jöjjön a tavasz, és szórja be / szírommal a tó vizét”. Ennek az anyagi létnek a végiggondolásaként „a

saját temetésedre gondolsz, milyen szép lenne egy csendes őszi napon szállni el, hamuként a szélbe, a hegyi házzal szemközti dombról, lebegve kicsit a test porával a sárguló árvalányhajak fölött [...]”, ahol „*egy pókfonál árnyékába* kapaszkodsz, / húzod magad fölfelé, a bizonytalanságtól, / egyre kiszámíthatóbbak lettek a napok, / szerinted ilyen lehet a búcsú is / a haláltól”. „És mire nem vagy, nem leszel, / már egészen jól látszik majd, / ki is voltál valójában”.

(Jász Attila: *Felhőfoslányok a hajnali fűben*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2022)

HÖRCHER ESZTER

Cyrano csúf álarcában

A *Blood Orange Vodka*, azaz a vérnarancs vodka ismert szeszes ital: Nomád Földi László *Vénnarancs és vodka* című regényének legfontosabb szervezőmotívuma. Nemcsak reflektál rá, hanem folyamatosan visszatérő tevékenységeként jelenik meg, ahogy az énelbeszélő megrendeli vagy elkészíti magának. Azzal azonban, hogy a két összetevő és kötőszóval ellátott mellérendelő szerkezetet képez a címben, s nem italnévként szerepel, elvont, metaforikus jelentéseket hoz be az értelmezői mezőbe; az alcímben (*színészregény a szenvedélyről*) rejlő utalással képez párhuzamot: egy olyan művészregény olvasásába kezdünk, amelyben a szenvedélyek játszanak főszerepet.

A három és fél évtizeden át karriert építő, számos színpadi és filmszerepet megformáló Nomád Földi László Szamár névre hallgató főhőse és elbeszélője is színművész, aki – vele született, de gyógyszerekkel kordában tartható paranoiája mellett – alkoholista és szexfüggő. Számos szerelmi kaland, rövid ideig tartó kapcsolat, sőt, házasság mellett egy nagy, szövevényes, ellentmondásokkal terhelt (reménytelenséget és beteljesülést, kielégülést és nagy csalódást egyaránt hozó) szerelem dönti romba az életét.

Az író Nomád Földi László a regény elé illesztett, de a megszokott, hasonló jellegű kijelentésektől – „a történet és a szereplők a képzelet szüleményei” – kissé eltérő és részletezőbb igényű megjegyzéssel távolítja el magát a főhőst. „Ha valaki ebben kételkedné, nézzen rá a térképre, s ha talál rajta tengerparti színtiszta magyar várost – nos, akkor ez a regény ott kezdődik, és ilyen nevű városokban folytatódik, hogy Második, Harmadik és Negyedik” (4). Ahogy valamely felvetés hangsúlyos tagadásával lenni szokott, épp ezzel irányítja rá a figyelmet és kérdőjelezi meg az állítás igazságát. A kételyeket nem is a valósággal, például a regénybéli Szamár és a színész Földi László életrajzával, vagy szerepeinek összevetésével ébreszti olvasójában (még akkor sem, ha az, aki elég ideje van már

e földön, láthatta anno Földit a *Zöldhajú lány* című rockoperában, illetve Cyrano szerepében is, amelyek regényhősének is legfontosabb szerepei), hanem a megjelenített térség, a Vajdaság (pop)kulturális vonatkozásainak, például olyan szubkulturális jelenségeknek ismerete, mint Đorđe Balašević (1953–2021) zenéjének szimbólumai és metaforái. Ezek közül legfontosabb a Pannon-tengerész képze, vagyis az a jelenség, hogy az itt élők jelentős része az eltűnt Pannon-tenger partján élő „élettengerész”-ként határozza meg önmagát. Vagyis a „tengerparti magyar város” képét a legendák és a mítoszok hitelesítik. Hogy valóban metaforáról, elvont képletről van szó, mi sem bizonyítja jobban, mint az az epizód a regényben, amikor a főhős és legnagyobb szerelme, Melánia tényleg elutaznak a tengerre, az útvonalról (az Ibári főút) ejtett megjegyzésekből tudjuk, hogy Montenegróba, és részletező leírás révén érzékelteti az elébük táruló tenger látványának lenyűgöző élményét. „Előbb odabentről bámultuk a tengert, egymás kezét fogva a sebáltó felett, tenyerünkben összegyűlt az izzadság. [...] Később kiszálltunk a kocsiból, némán álltunk a tűző napfényben. Távolabb sirályok vijjogtak a haldögökön, s akkor egymásra éhesen csókolózni kezdtünk...” (139). Rájuk is, akik maguk is egy tengerparti városban élnek, naponta megfordulnak sétányain, mólóin, homokos partján, ilyen frenetikus hatással lenne szépsége?

Noha nem kulcsregényt írt, és szereplőit sem valóságos személyekként aposztrofálja jegyzetében, felbukkannak bizonyos motívumok (például: szecessziós városháza), földrajzi vonatkozások, toponímiák (folyók, utcanevek), utalások az elbeszélésben, amelyek referenciákra mutatnak; különösen azok számára lesznek ismerősek a helyek (mind a négy várost beazonosítják), olykor még azokat a személyeket is felismerni vélik, akiknek vonásaiból, történeteiből gyúrta össze a szereplőinek személyiségét az elbeszélő, kik a megjelenített térségek (így Vajdaság vagy Budapest) polgárai. Mégsem állnak jelentés szolgálatában ezek az elemek, mivel az író nem autofikciós regényt, hanem művészregényt, vagy ahogy ő nevezi, színészregényt írt a színtársulatok belső világáról, működéséről való tudását, konfliktusairól, útvesztőiről szóló személyes tapasztalatait felhasználva.

A narrátor a lányainak szánja vallomását, az ifjúkorát meséli el, egyáltalán nem titkolva annak rombolóan és önpusztítóan szenvedélyes természetét. Hosszú leírásokkal, aprólékosan ecseteli kisebb-nagyobb, vagy éppenséggel lehengető szerelmi viszonyait és kalandjait, olykor feleslegesen és ismétlődően (akkor is, ha már nem közvetítenek új tartalmat) túlírva a szerelmi aktusok részleteit. Mintha kényszerrel érezne arra, hogy részletesen beszámoljon az összes szerelmi kapcsolatáról – és eközben végigjárja azt az utat, ami végül személyisége széteséséhez, a művészműber lelki összeomlásához vezetett. Az egzaltált szerelmes csalódásai, kiábrándultsága mellett színészi tehetségének is túlfeszíti, és magasra helyezi

határait, ami örökös elégedetlenséget okoz teljesítményével szemben; önbecsülését komolyan megrendíti. Csak középszerű színésznek tartja magát, és hasonszőrű irodalmi hősökkel (például: Trepljov) azonosul. Mindeközben a mindennapi életben spontán képződött „nagyjelenetek”-ben alakít olyan emlékezetes szerepeket, mint a hősszerelmes, a csábító, a kiábrándult szerető, a pornószár, a tékozló fiú, a különc apa, a megcsömörlött alkoholista, a kényszeres képzelgő, az exhibicionista művész. Ilyen alakításai, ahogy hullarészegen és meztelenre vetkőzve rendez jelenetet a színházi büfében, majd távozik az épületből, vagy ahogy jelenet közben megy le a színpadról, és fordít hátat a színésznek. Életvallomásában nem tagadja le, hogy „túlzott szenvedélye olykor lealacsonyította”, ugyanakkor épp ebből következett szekunder éleslátása és valóságérzékelése: „Valami azonban örökre megmarad számomra abból a korszakomból, mégpedig az a valóságos érzelmi méreg, amely elveszi az ember túlságosan biztos egészségét, és helyette egy élesebbel és kockázattal ajándékozza meg” (268). Mind elbeszélésmódja, mind magatartása erős teatralitást hordoz magában, narrátorként reflektál is rá, hogy mindig, minden helyzetben szerette ezt a megnyilatkozásmódot, ugyanakkor őszinteségét és hitelességét mutatja, hogy egyáltalán nem igyekszik maga iránt együttérzést kelteni, mi több, unszimpatikusra formálja önnön jellemét: narcisztikus, exhibicionista, nihilista és szexista nézeteket vall.

Cyranót viszont nemcsak a színpadon alakítja jól. A hétköznapi életben is fel-felveszi torz, az anyja által csúnyának tartott és elutasított álarcát. Ebből kerekedik ki a regény egyik leghatásosabb és legmisztikusabb jelenete. Az édesanya halála előtt történik. „Vedd le az álarcot”, utasítja a fiát, aki ekkor épp nem viseli az álarcot. „A Cyrano-álarcot, azt a csúnyát...” (257–258). Metaforikus jelentéseit nem kell különösebben magyarázni.

(Nomád Földi László: *Vérnarancs és vodka. Színészregény a szenvedélyről*. Kalligram, 2022)

BENCE ERIKA

Utak a szabadsághoz

Csengey Dénes sajnálatosan rövid élete és töredékességében is értékes írói életműve felidézésére, szellemi örökségének méltó megbecsülésére az elmúlt időszakban hármas évforduló kínált újra alkalmat, hiszen 2021-ben halála harmincadik, tavaly a lakiteleki találkozó harmincötödik, idén pedig születése hetvenedik évfordulóján emlékezhettünk rá és vehettük ismét kézbe utókorra örökített alkotásait. S a kerek, félkerek évfordulók arra is jó lehetőséget teremtettek, hogy – elsősorban az igazság lángját mindig magasán lobogtató, tüzeit belülről, önmagával is tápláló, morális

példaember hagyatékát hittel és szívvel gondozó, kincsei közreadásával szintén a közösséget szolgálni, értékeit gyarapítani kívánó fia elkötelezettségének, szorgalmának köszönhetően – az eddig rejtve maradt vagy megfelelő figyelmet nem kapott műveket is megismerjék az olvasók. E szép és nemes törekvés eredményeként látott napvilágot a szerző *Három monodráma* című kötete is, amely ugyanakkor a Hitel Könyvműhely minőségi kiadványainak sorát, míg darabjai – reményeink szerint – az utóbbi évtizedek dramatikus kánonját, a nem olcsó közönségcsikert kereső színházak repertoárját egyaránt gazdagítani fogják.

Gondosan és pontosan felépített szerkesztői *Előszavában* Csengey Balázs rámutat a műfaj fontosságára édesapja oeuvre-ében, megemlítve *A cella* (1977) és *A Tejút lovasa* (1979) korábbi sikertelen közös megjelentetési kísérletét, a tőlük eltérően nem történelmi témájú, ám hozzájuk hasonlóan egyén és hatalom viszonyát középpontba állító *Mélyrepülés* (1986) keletkezési körülményeit. A szöveghármas első tagját végül a debreceni *Kikötő* antológia, a második egy részletét – ugyancsak 1981-ben – az *Életünk*, a harmadikat *A Lap* című folyóirat közölte. *A cellát* Szakácsi Sándor, a *Mélyrepülést* Cseh Tamás játszotta hosszabb ideig (ezért kerültek a kötetbe Cseh András illusztrációi, az apák után elhozva a fiúk közös munkáját is), a középső darab színrevitele azonban még várat magára – talán zalai-dunántúli kötődése és az idei Csengey – után a jövőre esedékes Zrínyi-évforduló tükrében sem sokáig.

A cella François Villon életének abba a szomorú időszakába vezet, amikor d'Aussigny, Orléans püspöke a Loire-menti Meung várának börtönébe záratta, ahol – bármi volt is a bűne – válogatott kínzásoknak vetették alá. A bohém francia költő alakját rokonszenves vonásai, sorsa tökéletesen alkalmassá tették az azonosulásra és az ajtó és ablak nélküli, sötét teremről, amelyben csupán egy akasztófa áll, sem nehéz a Kádár-korabeli Magyarországra ismerni (ahol a meg nem alkuvó, be nem hódoló művész, a szabadságvágyó alkotó számára csupán fénytelen, hideg cella lehet a haza, az otthon, folytonos megfigyeléssel, láthatatlan besúgókkal, a hóhérhurok pedig, amelyet '56 után még használtak, a felkínált öngyilkossági lehetőség mellett mindig figyelmeztet arra, mi várhat az ellenszegülőkre). Az elszenvedett verések, a fizikai erőszak természetes részei a „pokolbéli” napoknak, amelyek sora a rab szerint már egy évet is kitesz, ám még rosszabb az őrület ellen, a szellemi tisztaság, a belső világosság megtartásáért vívott folyamatos küzdelem. Ebben a helyzetben nem véletlen, hogy Istenhez hajlik a bűnös, ám hívó lélek: „Istenem, ne engedd elmémet elborulni! Ne hagyj, hogy önmagába marjon teremtesed legtündöklőbb csodája, a magával bíró emberi értelem! Ne adj hatalmat lelkem fölött agyonéheztetett, vassal, kötéllel nyomorékká tört testemnek! Tedd, hogy ne kelljen percenként beléd fogódznom! A magam erejéből akarlak szolgálni.” S az őszinte megbánás, a szívbeli, tiszta szavak ereje az áldozatnak biztosít erkölcsi fölényt, ma-

gasan kínzóí, a gonosz püspök és talpnyalói fölé emelve őt. A folytonosan figyelő őrzők előtt amúgy is szerepjátszásra, önmaga alakítására kényszerülő fogoly nemcsak a főpap által vezetett kínvallatásának jelenetét játsza újra, mintegy próbaként, de – besúgóí munkáját megkönnyítve – egész addigi életét is előadja. A diktált, itt-ott javított forma és a közbeiktatott dalok olyanná teszik a szöveget, mintha az örökhagyás szándékából a magnum opus, a *Nagy Testamentum* ötlete, prózai váza születne meg. Mintha – s ez újabb győzelem (és szerzői telitalálat) – a nézők, lejegyzők csak arra kellenének, hogy tanúi legyenek a génusz működésének, az alkotás folyamatának. Ezt az olvasatot erősíti, hogy a kapcsolódó instrukciók szerint Villon elbeszélése közben – sajátos illusztrációként – az említett alakok karikatúráit is a zárka falára rajzolja. Történetében vissza-visszatérő elem a cella és a kötél, elsősorban tanulmányaihoz, egyházi pályájához fűződően, amivel egyértelműen utal rá, hogy mostani helyzetében, amikor ezek jelenvalóságát másként kell megtapasztalnia, igazságtalanság érte. A megfigyelők számára láthatatlan, „félre”-gesztusai kivételével voltaképpen egész védőbeszéde a püspök vádjaival szembeni önigazolás – ezért volt az írói dramaturgia szempontjából is remek megoldás bevezetéseként kettjük jelenetének bemutatása. Annál inkább, mert, ahogy a főpap javasolta, olykor túl őszintévé, gyónás jellegűvé válik a vallomás, így azokban a passzusokban is, amelyekben édesanyja és nagybátyja jóságával szembeni hálátlanságára emlékezik a lelkiismeretével viaskodó. Ennek ellenpontja testi elragadtatása Marthe alakjának felidézésekor, akinek kegyéért rabolt és majdnem papot ölt. Sorsának fordulása is hozzá köthető, hiszen végső elutasítása után állt Colin barátjával országot járó csavargónak és ha a szükség úgy hozta, banditának. Szavai szerint: „Otthon voltam én mindenütt, de nem voltam otthon sehol. A verseim, melyeket az embereknek életem mentségeként adni tudtam, megmondták annak az igazságát, akinek épp a borát ittam, de kimondták azokét is, akiktől emez a nekem kínált bort rabolta vagy lopta. Nem tudtam szűkre hunyni a szemem, a világot láttam, azt is mondtam, ezért aztán kivetett magából a világ.” Már csak Leonardo repülőgépet szeretné, amellyel Istenhez szállhat – a darab végén talán el is éri a megszabadító kegyelem: a dulakodás zaját követően kivilágosodó színen csupán az akasztófa köteléből kötött masnin lógó üres, fekete köpenye marad.

A Tejút lovasát Csoóri Sándornak ajánlotta a szerző, beszédes alcímének megfelelően: „ebben a szünni nem akaró esőben”, azaz folyamatos támadások, rendszeres megfigyelés, időről időre bekövetkező tiltások idején. A dráma születésére bizonyosan hatottak az előző esztendőben megjelent *Nomád napló* esszéi (mint ahogy azt is feltételezhetjük, hogy az ugyancsak 1979-ben napvilágot látott első válogatott Csoóri-verseskönyv, a *Jóslás a te idődről* című darabjának „mélyrepülésben egy galamb / vérzi föl hasát a köveken” passzusa a harmadik monodráma címét sugallta), míg hőse, Zrí-

nyi Miklós alakjában az idősebb költőtárs, a szellemi rokon és atyai barát jeles elődjét, a törökkori Magyarországon a szovjet megszállás alatt álló előképét lelhetjük fel. (Két évvel később, 1981-ben Nagy Gáspár is megírta híres lírai „janicsárnapló”-ját, a *Két nyárfa a Hódoltságban*.)

Csengey dramatikus tehetségét jól tükrözi, hogy már nyitó instrukciójában, a poéta és hadvezér sátrának leírásával nemcsak atmoszférát, de voltaképpen a drámai szituációt is megteremti. A feszület és térdeplő Isten, Lipót császár portréja a falon az uralkodó, Magyarország térképe a haza iránti hűségre, a dísztelen, trónusszerű szék gazdája státuszára, a sakk és könyvei műveltségére, írópultja és a *Syrena* a költő-, a fegyverek a katonai szerepre utalnak. Utóbbiakat erősíti a középponti asztal balján éppen hagyott nyírfacsemete (amely női szimbólum, ám védelmező funkcióval is bír – mint kiderül: halott fiú mementója), jobbján pedig egy póznára tűzött török fej. Ha még hozzá vesszük kintről a lángoló Új-Zrínyivár látványát, a főalak viszonyai mellett az is tudható, hogy a drámai történés (nem a cselekményé, hiszen *A cellához* hasonlóan itt éppen a cselekvés lehetetlenségéről van szó) ideje 1664 júliusának eleje. Az ebbe a környezetbe érkező, szimbolikus jelentőségű várának, életműve koronájának veszte miatt feldúlt, eget-földet káromló vezér éppen e megmaradt *van* bizonyossága által nyer megnyugvást, abból merít a további harchoz hitet, erőt: „Hiszen az én sátram ez, gróf Zrínyi Miklósé, a magyar vezéré. Erődítmény, amíg élek. Keríthetik a szemhatárt török meg német őrtüzek, melyek mellett véren szerzett vagy vérrel megvédett falvak cserélnek zsarnokot a cinkelt kocka egyetlen szerencsés fordulásán, amíg ez a sátor áll, lesz olyan hely ebben a hazátlan hazában, ahol tiszta elmében forog a nemzet ügye.” Elveti tehát a bécsi kihallgatás kérésének tervét, kigúnyolja a várakozásra utasító, örök halogató Montecuccolit, a törökfejes kopjához vágja a sasos Habsburg-lobogót. A császár hiteles tájékoztatását, önmaga és övéi védelmét azonban fontosnak tartja, ezért – a valós helyzet feltárásával meg-megszakítva sorait – levélben írja meg, amennyi közölhető a hadjárat hibáiról (köztük Kanizsa bevételének elmulasztásáról) és az ország nyomorúságáról. Ami Villon esetében a mondandóját sokszor ellenpontozó, karikírozó rajz volt, itt Zrínyinél a sakk, annak bábuival pótolja-javítja a keresztény sereg vezetői által meg nem tett hadmozdulatokat, amelyek a végső győzelem helyett vára elvesztéséhez vezettek. A teljes igazságot csak Istennek mondja ki, felpanaszolva a török mellett a nevében hazára törő németek dúlását, a rablásokat, gyilkosságokat – szavaira szélzúgás, vihar az égi válasz, nagy, harcos elődöket előhívó látomás és az emlékezetbe toluló személyes veszteségek sora. Mindezek tovább acélozzák elhatározását a számára rendelt életfeladat elvégzésére: „[...] nem számít már, hogy szabad vagy nem szabad, nem számít már, hogy lehet vagy nem lehet, de tenni, mozdulni, megindulni kell, mert a fénix oly madár, melynek azt a képességet adta Isten, hogy ötszázadik eszten-

dőben porrá égjen, de hamvaiból még azon pillanatban újra feltámadjon, és ha akadna valaki, ki e küldetésre rendeltetvén saját rongy testét féltené a lángtól, s a percnak jöttén magát kigyújtani gyáva, gyenge volna, a mindenható, örökkévaló életnek szakasztaná magvát!... És csillagútra térni gyönyörű kötelesség, nagy fényességgel vágni szemébe a még utánunk születni készülőeknek... Aki ezt teszi, az nem volt hiába, az nem hitelbe vette életét...” S köpenye alatt Magyarországgal, a szűnni nem akaró esőben, harminc lovasával újra nekiindul – immár a Tejútnak is.

A *Mélyrepülés* egyértelműen a Bereményi Géza által Cseh Tamásnak írt *Frontátvonulás* (1979) párja, ahhoz hasonlóan erősen epikus, a történetmesélés dominál benne, amely mégis lazán felépített, mintha csak arra szolgálna, hogy felvezesse és összekösse a jóval hangsúlyosabb dalokat. Míg *A cella* és *A Tejút lovasa* drámaként, azaz irodalmi műalkotásként is megállja a helyét, sőt elsődlegesen annak készült, e harmadik darab érezhetően színpadra szánt szöveg, amely csupán nyomtatott formában közreadásával vált drámává. Ezt jelzi a másik két műben bősz és alapos, a drámában alapvetően az olvasó eligazodását segítő szerzői utasítások hiánya is, hiszen azokat közvetlenül az alkotótársul hívott színésznek-énekesnek adhatta Csengey Dénes, illetve, hogy a *Mélyrepülés* főalakjáról sem tudunk meg semmit (a nevéről, kinézetéről sem), mivel ő az előadásban egyértelműen Cseh Tamással azonos. Az általa elbeszélte történet ráadásul múltbéli (a dráma ideje általában folytonos jelen), többszereplős, több helyszínen játszódik, csupán az előadója egy, ezért került a két másik, valóban *monodráma* mellé. A felidézett történetfolyam egy rendőrségi „reformórszobán” kezdődött, ahol a különleges hangfekvése miatt rendre behozott, majd mindig elengedett Novák Béla legutóbbi kihallgatása zajlott (aki azonban, a *Váalami itt...* vallomása után, – és ez szép tisztelgés nemcsak Cseh Tamás, de Bereményi munkája előtt is – tagadta, hogy felismerné a korábbi dalok alakjainak fényképeit). A törzsőrmester, mielőtt elengedte, megfenyegette, olyan esetet említve (*Etűd*), amikor kilencen vertek meg egyetlen embert. Ám Novák nem ijedt meg az erőszakos felépéstől, sőt eltávozva igazán szabadnak érezte magát: „Egy könnyű érzést vitt magával, olyasfélét, hogy ő szabad, változatlanul, egyfolytában az. Ebben a pillanatban elhitte, amit mindenki beszélt róla, elhitte, hogy az ő torkában valóban van egy kipróbálatlan hangfekvés, elhitte, hogy ha ő ebben a hangfekvésben énekelni kezd, akkor az egész ország elemelkedik a talajszintről, és ezerméteres magasságban fellebeg. Létrejön egy új kontinens, amelyiken ugyanott áll majd a Gellért-hegy, a Parlament, a csillaghegyi strand, a közértek, kocsimák, zöldövezetek, ahol minden a helyén marad, a változás csak annyiban fog állni, hogy beszívható lesz a levegő.” Mire kipróbálta – az *Ausztrália* című dal eléneklésével – a különleges hangfekvést, megérkezett a lakásba, ahol őt várta az ünneplő társaság. A tulajdonost, az éppen felettésének jelentő, büfésből lett színigazgató (A

szélfúttá nő) Joó Zsuzsát arról győzködte, hogy engedje fellépni nagy várakozást keltő előadásával (*Komédia* – a dalbéli „szaltószabadság” Nagy Gáspár remek szóeleménye *Csak nézem Olga Korbutot...* című, 1975-ös verséből, ez a példa is mutatja, hogy milyen gazdag és elágazó a mű utalásainak rendszere). Miközben a hatalom birtokosai az ország lekötésére, lehorgonyzására, tehát az előadás sikerének megakadályozására készültek, alpinisták figyeltek az ablakon át, az egyedül maradt Novák, akárcsak Zrínyi, saját sorsára (*Suttogó dal*), a távoli barátira (*A kiabáló tengerész*), barátokra (*Boldogasszony anyánk*), a kedves nőre (*Előrejelzés*) és a neves elődökre (*Martinovics zsenéiből*, *Petőfi élete*, *Húsz év múlva* – ez utóbbi nemcsak Vajdára, bár nála „mulva” formában szerepel a cím, de Désiré miatt Bereményire is utal) gondolt. S akárcsak Villont, őt is megkísértette az örület, a tudata meghasadásától való félelem (*A fogaim még épek...*). A *Mélyrepülést* végül telefonba énekelte el, mindenkinek adresszálva és közben – bár nem várta, csak titkon remélte – felemelkedett a ház, aminek a lenti nézők örültek, a lakók menekülni kezdtek belőle. A földhöz kötő telefonzsinórt elvágva maga is így tett (*Ha nem találom*), azonban bármerre indult, bárhogya próbálta kerülni az emberek társaságát, mindenképp a törzskocsmájához érkezett. Bent zene szólt (*Ez egy tangó...*) és együtt ropta Novák világának minden alakja, míg belépését, Joó Zsuzsa elutasítását követően, mintha haláltáncra változott volna az örömtánc, el nem tűnt mindenki, hogy végül a besúgó is magára hagyja. Így már megszülethetett utolsó dala, a *Tengerészdal* – „Ennek a dalnak még nem tudjuk a szövegét. Ez egyelőre még csak egy effektus tehát. Úgy érte, hogy a szabadságot próbálom érzékeltetni. Zeneileg.”

Csengey Dénes *Három monodráma* című kötete három különböző, mégis mélységesen rokon emberi, művészi sorsot mutat be, vonásaikban a saját megélt, megszenvedett sorsára ismerhetünk. Hősei mindhárman erejük teljében, tehetségük, alkotó vágyaik teljes vértezetében lépnek elő, építő-jobbító törekvéseiket azonban a hatalom által lábukra kényszerített béklyók, a haza, az otthon cella-, sátor-, szobaszerű szűkössége, megfigyelők hada gáncsolja és próbálja végképp elbuktatni. Lenyesett szárnyuk ellenére mégis megtalálják a repülés, a szabadság útjait, a Holdba, a Tejútra, az égbe, felfelé. Reményt, hitet adó példafelmutatások ezek a darabok, irodalmunk gazdagodott újrafelfedezésükkel, közös kiadásukkal, talán – a rendszerváltozással megváltozott viszonyok, közvetlen aktualitásuk helyett örök üzenetükre tekintve – színházaink is fognak. Most már adott a lehetőség.

(Csengey Dénes: *Három monodráma*, Hítel Könyvműhely, Budapest, 2021)

SZEMES PÉTER

Mi is történik „kicsiben”?

A posztmodern a kortárs irodalomban is jelentős teret nyert. Bár sokan úgy tartják, ennek is vége. Az kétségtelen tény, hogy a személytelenség változatlanul hódít. A lírai szubjektum kénytelen háttérben maradni (húzódni). Az elszemélytelenedésnek számos formai és tartalmi következménye van, néhány dolog érvényesült ebből a módszerből, néhány dolog nem. A kortárs líra vígan virágzott, a posztmodern idejében is. A vallomáosság és személytelenség között számos átmenet található, és költőink éltek is a felkínálkozó lehetőségekkel. (Életművek keletkeztek a hatvanas évek óta ennek a távolító felfogásnak a jegyében.) A „képviseleti elvről és a személyességről” miért is kellene lemondani? És még egy. Hamvas Béla beszivárgása a gondolkodásba. A marxista tanokat felváltja a hamvasi ideológia. Szalai Zsolt a *Falkutatás* című versében írja:

„Akkor hinni kezdtem,
háznak tényleg lelke,
a helynek tényleg arca, szelleme van”

Az ismerős kifejezések olvasás közben máshol is megtalálunk, például Gellén-Miklós Gábor újabb kötete olvasása közben. Harmadik könyve jelent meg a *Napkút Kiadónál*, húsz év alatt lehetne több is. De: lassú érés, megfontolt építkezés. A bemutatkozás a „ragacsos lényekről” szól, a folytatás a „Beérés fokozatairól”. Örömmel láttam, ezúttal Villányi László írt ajánló sorokat az újabb opuszhoz. Ő is kiemelte a „profán teremtetéstörténetet”, amely az indulás motorja. A Szomorú Árnyék (a szerző indián neve) nem találja helyét a világban – a költői én üres folt –, otthontalanságban él, mégis hitre vágyakozik, legalábbis Villányi szerint.

Mivel is kezdődhet egy kötet? Az önteremtés programjával, bár az indulás kétséges, tele kétellyel. És az Éden is eltűnt, bár visszajönne. A megszentelt program azonban kifulladás, „Vaksi képernyőszemével bámul a semmibe.” A csökkentett üzemmód találó kifejezés, amit némi közönnyel vesz tudomásul a potenciális elszenvedő.

Ha végigfutunk a kötetben, rögtön szembetűnik a félrehúzódság, az oldalsó, mellékes perspektívából folytatott megjelenítés. Bár előkerülnek személyes élmények, ezeket csak kommentárként jegyzi, mint akinek eleget van az egészségből. Ez a szemérmes, távolságtartó cinizmus végigvonul a kötetben, mint egyik megvalósuló alternatívája a kortárs líra szelektív szemléletének.

A teremtetéssel kezdődik a gyerekkor, és találkozunk az ifjúság motívumaival. A *Húsvét* előtt és a *Házibuli* ezt a korai szertelenséget idézi. Ami már komolyabb: a család. Kényes téma ez. Sok költő szól szeretettel anyjáról, apjáról, a családi együvé tartozásról. Gellén-Miklós Gábor kíméletlen őszinteséggel nyúl ebbe az érzékeny közegbe, amikor

szülei alakját felidézi. Nem sajnáltatja magát, a kommentár jelleg megmarad. A *Házibuliban* írja le a komikus jelenetet, amikor papucsot kellett húzni a szobába való belépéskor. Ez a szellemi múltjárásra is igaz: ez a mérsékelt szegénység, vagy szocialista jólét jegyében eltelt idő is kitermelte a maga deformációit. Ennek kárhozatos jegye a megsárgult fénykép, amely már készültekor elvesztette a maga időszerűségét. A használt bútorok befelé vérző sebei, részei ennek az alkalmazkodó szegénységnek. És ez nem távozott: „velünk lakott. Helyettünk élt”. Kinőtt, divatjamúlt ruhákban a szemerkélő esőben. A megbélyegzés, a letéphetetlen múlt kísértetei ma is elkísérik. A költő megértően szól apja alkoholizmusáról, a hasznos idióta módjára élő figura így fogadtatta el magát, uralta a terepet, s később, a harmadik ciklusban megszólal a kegyelet, a megbocsátás hangja is: „Isten nagyon szerette aput / mindig volt sör, bor meg pálinka”, bár ebben a kontextusban már a megemlékező megemeli a témát, azért nem tér ki az elrontott évek deformáló hatására. Az anyakép sem különb. Feltűnik a „büdösanyu”, az örökké füstölő gondviselő. Hiánya mégis fájdalmat okoz: a visszazólító üzenet már engesztelő könyörgéssé válik: gyere vissza, „füstöld tele az életemet”. Ezek a visszatekintések azonban nem megrokkantó vallomások, inkább szelíd tallózások a füstölő szegénység díszletei közt.

A küzdelem papírfecnyé válik, amikor a költő azt írja: „Egyszer megírtam a magam versét...” Gellén-Miklós próbálja lezárni ezeket a lélekpróbákat, amiktől azért szívesen megszabadulna. És belátja: „nem lehet egy életen át tolatni”. Úgy látszik, a kívülállás sem old meg semmit. A „Jó Csönd-herceg” némasága talán segítene, de ez nem jut el hozzá. Néha úgy látja, tele a világ olyan „karbantartó” típusokkal: hibátlan fickókkal, akik az ágyban is hibátlanul teljesítenek. Korunk hőse ez az archetípus. Aki mindenben kiválóan teljesít. „Ujja hegyén lazán pörgeti a pillanatot”, „Mindent visz”, mégis aktuálisan nyoma vész, „A semmibe foszlik.” Nagyzoló pózokkal dobálózó verse, a *Jó multság, férfi munka* ironikus idézése a korszerű szerelemnek. De egyszerre a két költőóriás, Petőfi és Vörösmarty is belejátszik a heroikus vállalkozásba, ami gunyoros tiszteletadásra készíti a nagy elődök előtt. Nem hiába írja: „nem kívánok semmit, ami klasszikus”. A félrehúzódon kívül vannak még más eszközök is, amivel mellékvágányra irányíthatók a feltoluló emlékek. Ez a rejtőzködés, a személyiség óvása a kínzó tehetetlenségtől természetes gesztus. (Ahogy ez a *Közben dél is elmúlt* című versben olvasható). „Bontásra ítélt épület lettem,” – írja, s a metafora teljes egészében kibomlik, a „szállongó cementpor” megsemmisüléséig.

Ez a művelet szintén a rejtőzködés processzusa, amely eltünteti a múlt félretolható, kellemetlen darabkait. Az indián név is egy lehetőségként kínálkozik. Pedig kezdetben csak mulatságos ötletként fogadja a baráti ajánlatot. Ám a homályból (árnyékból) felbukkanó baljóslatú metafora

a sors kezének látszik, amivel nem jó ujjat húzni. S kellett a felszabadító klikkelés, hogy a végzetes jóslat gép monitorján a semmibe tűnjön. Fel-tűnik a szövegbe épülő, esztétikává váló saját iniciativa, ami nem csak része a poétikai megvalósításnak, hanem a metafora negatív jelentéskörét – mintegy varázssvessző – is felidézi.

A varjakról írni egy verset című szöveg mesés hangulatot hoz az indítás-ba. Ám a vers itt nem áll meg. Fokról fokra magasabb dimenzióba emeli a kiteljesedő kozmikus katasztrófát. Kétségtelen, az előzmények kiábrándítóak, a kifosztottság érzéséről szólnak, az illetéktelen tárgyak némaságáról, a kommunikáció totális csődjéről. A kétségbeesés segélyhívója sem működik: „A hívott szám / átmenetileg nem kapcsolható.” Meglepetést kelt az utolsó mondat: „Felemeltük a szívünket.” Ahogy már írtam, a posztmodern ezt a felemásságot közvetíti, amibe bőven belefér egy kis régimódi hangulatos díszletelem. A kutatás nem ér véget. *A Tudom, hogy létezik* ennek az egyszeri csodának a potenciális létéről, reményéről ad hírt. (Megnevezetlennül.) Bravúros a játék a körülírással, a közelítésekkel, de el nem érésekkel. „A pusztába kiáltott szó / elveszetten kóborol.” A lemeztelenítő kijelentés csak súlyosbítja a beismerést: „Úgy otthontalan, mint én”. A katolikus mise könyörgésének átvétele jelzi, ide is vezet út a posztmodernből.

A poétikai menekülés nem lehet más, mint öngyötrő vonulás Pilinszky szálkáinak szakralitást ígérő mezején. A magányos telefonfülkék, az el nem homályosuló tükör, a holtak felidézése, a technikai kiüresedés látványos bizonyítékai a kívülállásnak. A költő vezeklése szebbnél szebb sorokat áldoz a lét drámájának. „Öreg vagyok... Nemrég még gyerek voltam.” A ki nem nyíló esernyő, mely nem tárul az ég felé, ez a komikus mozzanat bőven elég a kétségbeeséshez. Ám egyik legszebb része a kötetnek itt fogalmazódik meg:

„Végül el-
dönthetetlen,
hogy a félelem
artikulálatlan hang-
törmeléke mikor áll össze
imává.” (*Szálkák*)

Szálazódik szét – a kötet címe. Sok mindenre utalhat ez a kép, ami a *Családi kör* című versből vettett. A kutakodás többfelé fut, az önvizsgálat kíméletlensége, a korai otthontalanság, a családi diszharmónia, tömémentlen anomália gyűlt föl az évek folyamán. A költő érdeme azonban, hogy a köznapiság szintjéről a magasrendű líra tartományába tudta emelni az élményeket és viszonyokat. Olyannyira, hogy az előző két kötetnél jobbat, érvényesebbet tudott letenni az asztalra. (Még a kortársak mostanában született terméséből is kimagaslik ez a szöveg.) Távolágtartó, személy-

telenítő, de nem mond le a hagyományos líra számos eszközéről sem. Szétszálazta, amit lehet, és szakrális magasságba emelte a születés óta halmozódó félelmeit. A kötet szerkezete így szerencsés ívet ad ki. A kezdet és vég kettőspontját rakva ki a pályavonulat végére. Ahogy a *Rossz szekér* című versében írja a költő, a végtelenbe tartó tétovasággal: „az útnak nincs kezdete, és félek, / hogy nem lesz sehol vége sem.”

(Gellén-Miklós Gábor: *Százazodik szét, Napkút, 2022*)

PÉNTEK IMRE

Élet és irodalom a fekete szárnyak kísértésében

Szeretem, ha egy könyv már a borítójával tud hatni rám. Nem kizárólag esztétikájával, persze az sem másodlagos, sohasem. Az egyedi arculat mellett a tartalmat előre vetítő erejével képes mielőbbi ismerkedésre, lapozgatásra majd olvasásra bírni. Cholnoky László *Fekete szárnyak* címmel megjelent kötetének borítója ilyen számomra. Elegáns formátumú, magával ragadóan nosztalgikus, domináns fekete, barna, okker színárnyalataival sokat sejtető. Egy fiatalember néz ránk az idők távlatából. Úrifü kalappal, fehér, magas inggallérral és bizonyára fekete selyem nyaksállal. A fénykép bal oldala fekete, alig kivehető az arc fele. A világosabb oldal markáns, ifjú férfiút mutat. Karcok húzódnak az arcon, azaz a fotón, jelezve annak régiségét. A kötetet ízlelgetve aztán megtaláljuk azt a felvételt, amelynek kivágata a borítón szereplő. (113.o.) A fénykép a két hírnévre szert tett Cholnoky fivérrel készült, Jenőről és az édesapja keresztnévét viselő Lászlóról. Társaságukban ott láthatjuk testvérüket, Cholnoky Ferencet, aki orvos, nőgyógyász lett Pécsen. (Nem tévesztendő össze az ugyancsak e néven ismert nagybátyjukkal, a jeles orvossal, aki 1854-ben született). A fotó könyvben közölt adatai szerint 1900-ban kapták lencsevégre őket Budapesten, a Garay utca 23. szám alatti lakásnál. A képen éppen nem szereplő testvérük, a frissen Veszprémből a fővárosba költöző Viktor élt ott. Másfél évvel később, 1902-ben lett budapesti lakos öccsük, László. (Viktor és László emlékét „a modern magyar novella úttörőiként” 1972 óta tábla őrzi a házon.) Nem enteriőrben, a lakás valamelyik szobájában, talán a ház külső falánál ül Ferenc és László, Jenő pedig mögöttük áll. Mindhármuknak megadatott a rendezett családi otthon, a széleskörű műveltséget és anyagi biztonságot adó légkör szülővárosukban, Veszprémben. Úrnak, mint később László írta: szinte úr-kvintesszenciának születtek. Három komoly férfiú, enyhe mosolynak sincs nyoma az arcukon, talán nem is illett mosolyogniuk fotózáskor. A legfiatalabb közülük László, aki ekkor mindössze 21 éves, a nagybetűs életbe induló. „Életem akkor még az örömteli új várások rózsalánca volt” – fogalmazott egyik későbbi elbeszélésében. Bátyja, a nála kilenc évvel

idősebb Jenő ezidőben már nevet vívott ki magának tudományos körökben. Viktor íróként volt ismert a fővárosban, míg László ekkortájt még a Kereskedelmi Akadémia hallgatója Budapesten. Még nem követi bátyja irodalmi pályafutását, de hamarosan a literatúrára teszi fel az életét. Nem fejezi be tanulmányait és odahagyja titkári állását a MÁV-nál. Ifjúi hévvel, írói tehetsége tudatában, ekkor még nem gondolva arra, hogy fekete szárnyak települnek majd teljes életére. A borító mind a címdoldali, mind a hátoldali fotójával, ami 1894-ben, Cholnoky László fiatalkorában készült Veszprém piacteréről, a mai Óváros térről, háttérben a Tűztoronnyal, remek választás s egyben remek nyomdai munka, a sejtelmes címmel kellő hangulatot teremtő a könyv olvasásához.

Ha előzetesen nem tudtuk volna, már a tartalomjegyzékre pillantva kiderül, honnan a cím. Fekete szárnyak címet kapta Cholnoky László önéletrajzi töredéke. Ez az Egyenlőség című lap számára készült, a lap több tárcáját, novelláját közölte. Valóban torzó lett az önéletrajza, amiből -vallottan- életének tulajdonképpen története hiányzik. Miért is? A „zseniális, lángeszű” apát ért „rettenetes csapás”, a veszprémi házuk udvarán tartott árverezés utáni időről írta: „Mert az ez után következő dolgok nem voltak egyebek, mint az apám akaratlan testamentumának önmagam előtt való folytonos letagadásai. A hiábavaló letagadásai. Jöttek szép, színes napok, néha-ha igaz, hanem én magam hiszem csak-eljött az elismerés is, amit a bolondok dicsőségnek neveznek. De a legszebb napok alkonyatán, a legdicsőbb éjszakának hajnalán is meghallottam zúgó füllel, hogy valami szárny suhog felettem.” Novellaszerű a töredék befejezése, a veszprémi árveréssel húsz évvel későbbi eseményt idéz. A „feketeszárnýú madár” akkor már többször lecsapott a szép reményekkel indult férfiúra.

Cholnoky László teljes önéletrajzáról nincs tudomásunk. Nem írta meg vagy nem maradt fenn, mindegyik állítás kétséges. És más sem írt róla olyan esszét, mint ő a bátyjáról, Viktorról. Emlékező írása sajátos életrajzféle testvéri szeretettel, nagybecsüléssel. A Nyugat számára vetette papírra, a lap jelentette meg 1917-ben. Nem „pragmatikus biográfia” került ki tolla alól, az affélét „középtértékűnek” minősítette. A biográfusát pedig „fontosarcú idegennek” tartotta, aki „formátlan, nagy lábával belegázol a tündéri szövedékbe”, azaz az alkotás igazi nagy érzéseibe, hangulatába, „gazdag lelki színpadának kulisszáiba”. Az oknyomozó életrajzot megvetette, talán a bátyjáról írt hasonló esszét várt volna magáról. 1925-ből származó, kéziratban maradt naplójából Galsai Pongrác idézi életének rövid történetét a városi tisztii főügyész apa iránti rajongásával, ifjúkora jellemzésével: „...mint suhanc és mint fiatalember rendkívül gyors felfogású, elmés, ötletes, szokatlanul érdekes megjelenésű voltam, telve természetes eleganciával”.

Aki eddig még nem jutott hozzá Cholnoky Lászlóról szóló részletesebb íráshoz, nem forgatta a Veszprémben 1997-ben a Vár ucca könyvek soro-

zatban megjelent kötetet, nem olvasta Hegedűs Géza, Domonkos Mátyás, Nemeskéri Erika vagy Wirágh András valamely esszejét, tanulmányát, kárpótolja a könyv utószava, Egressy Zoltán munkája. Összefoglaló ismertetés ez Cholnoky László hányatott, öngyilkosságba torkolló életéről, irodalmi munkásságáról és a kötetbe válogatott írásokról. Egressy Zoltán alapos ismeretanyaga, ugyanakkor empatikus szemléletmódja érződik az utószón. Én ennek az olvasásával kezdtem a kötettel való ismerkedésemet és jól tettem. Az irodalomtörténeti háttér ismeretében még közelebb kerülhettem hozzám Cholnoky László személye, írásművészete, életének és írói munkásságának plagizálásig való összefonódása bátyjával, Viktorával. Az az alkotó ember került hozzám közelebb, aki ugyan életében nem volt nagy név, ünnepest szerző, országos tekintély s gyorsan is feledték. Írói érdemeit jóformán a „szakma”: íróársai, lelkes olvasói, köztük a Nyugat olvasói ismerték el, tartották számon. Nem tartozott egyetlen írói csoportosuláshoz sem, függetlenségét mindvégig megőrizte. Hogy ez hátráltatta irodalmi ismertségét, elismerését és stabil egzisztenciát sem alakíthatott ki a maga és egyre terebélyesedő családja számára, nem kétséges.

Számba vehető hagyatéka, ha csupán a matematikai adatokat nézzük, igencsak csekély: négy vagy hat regény, pontosabban kisregény (eltérő az irodalomtörténészek besorolása), két novelláskötet és tárcanovellák tömege. Összesen harminchárom lapnak dolgozott, a Nyugattól az Általános Tudósító című nyomtatott újságig.

A Nyugatban 1908-tól egészen 1919-ig publikált, itt jelent meg a jelen kötetbe is beválogatott két karcsú kisregénye, a Bertalan éjszakája és a Prikk mennyei útja, hat novellája, recenziói és latin fordításai. A Bertalan éjszakájáról Cholnoky maga vallotta: „ez tett engem egy csapásra elismert íróvá.” S a mondatot így folytatja 1925-ben kelt önvallomásában: „...és véget vetett a bajoknak, egészen a háború végéig, amikor újra tönkrementem teljesen. Azóta nem tudok talpra állni, mert napról napra kell tengődnöm; (...) Ambícióm sincs ma már más, mint az abszolút, a nirvanai nyugalom.”

A tavaly megjelent Cholnoky László írásaiból válogató kötetben a kezdő mű természetesen a Bertalan éjszakája. Ezt követi a Prikk mennyei útja és a Ritter von Toggenburg utolsó csalódása, amit Egressy Cholnoky egyik legrejtélyesebb művének tart. Ez kevésbé ismert, jó, hogy bekerült a könyvbe. Aztán utolsó regénye, a Tamás, Egy vergődő lélek története, a remekmű, ami után szerzője is az önkéntes halálba menekül. Az özvegye adta ki a férje emlékére 1929-ben. Sokak véleményével osztozom, hogy ez a legjelentősebb alkotása. Ezek a több kiadásból ismert művei egyértelműen Cholnoky László írói kvalitásait, maradandó értékeit tükrözik. A kisregények után az önéletrajzi töredékét majd kilenc novelláját teszi közzé a kötet. Mindegyik az újdonság erejével hat nem kizárólag tematikájával, hanem alkotói módszerük okán. A 19. századi elbeszélő iroda-

lom hagyományaihoz való kötődést jelzik, Cholnoky szívesen alkalmazza bennük, még önéletrajzi töredékében is a narráció anekdotikus formáit. Egyben jelzik a hűséget a szülőföldhöz, Veszprémhez, Arácshoz, a közeli, Cholnoky által ismert vidékhez. Ez lehetett a kötetbe való beválogatás fő motivációja, joggal. A szülőváros és a várostól nem túl távoli szőlőbirtok és helység, az egyik novellában Devecser, másutt Paloznak, Tótvázsony és Nagyvázsony jelenik meg. Veszprém máig ismert utcanevekkel, térségekkel.: a Bumimvölgygel, Cserháttal, Temetőhegygel, Jeruzsálem-hegygel, Csapószerrel, a Flórián utcával, az Anna-téri kápolnával, gimnazista évei emlékeivel. Életrajzi vonatkozások ezek különös, egykor valós figurákkal, mint a Buxbaum házaspár, Kölesy úr vagy Beig Dávid. Élményei mélyen beleivódtak ifjúkorából és témát adtak rövidebb írásaihoz. Nem ismerem ezek keletkezési idejét, feltehetőleg az idősödő férfiú nosztalgiája hívta életre novelláit. Olykor tanító jelleggel, mint Zengedi története címűt, amit utolsó sora szerint a Remény c. lap fiatal olvasóinak írt a kirekesztettségéről, az elfogadásról és nagylelkűségéről.

Egressy Zoltán nem közöl bibliográfiai adatokat ezekről az elbeszélésekről. Arról viszont ír, hogy a 2016-ban Kőbányai János gyűjtésében és szerkesztésében Búzakalász címmel, Zsidó tárgyú novellák zsidó kulturális térben alcímmel megjelent kötet anyagából vette át őket Géczi János, a jelen kötet szerkesztője. Számomra meglepőek ezek a novellák, a felfedezés igazi örömeivel olvastam mindegyiket. Bár tudom, Cholnoky László, bátyjához hasonlóan rendszeresen dolgozott a különféle világnézetű lapok között zsidó folyóiratoknak, így az Egyenlőségnek, a Múlt és Jövőnek, a Reménynek. E témakörű novelláinak alapközege érezhetően, talán a korabeli közszellemnek megfelelően antiszemita. Ezt oldja azonban a zsidó szereplőinek, hőseinek, köztük Zengedinek, azaz Kemény Sándornak, a Buxbaum házaspárnak jelleme, rokonszenves ábrázolása, ugyanakkor az antiszemita Kölesy egyértelmű megvetése.

A könyvben közreadott művek keletkezési ideje nem, vagy nehezen állapítható meg. Ez szinte családi vonás az író Cholnokyaknál. Az utókor irodalomtörténészei számára gondot okoz bátyja írásai esetében is, főleg a gyakran eltérő címváltozatok illetve az életében kötetbe nem került munkái miatt. Cholnoky László 1925-ben így vallott erről: „Ma már alig írok valami újat, a régi novelláimat másolgom, és mérem ki olcsó pénzen”. Bár nekem s hiszem e kötet olvasóinak legalább jelzés értékkel közölhettek volna bibliográfiai adatokat akár az egyes írások végén a megszokott zárójelben vagy a könyv végén a források listájaként. Ez holmi filozofos okoskodásnak tűnhet, viszont érdemes és érdekes tudni, a művek Cholnoky melyik életszakaszában, alkotói periódusában születtek. Ezek az adatok, a háttértudás árnyalhatják az olvasást, az értelmezést.

Cholnoky László megosztó személyiség volt életében, korai halála sem változtatott ezen. A ma olvasója is nehezen viseli a befelé forduló ember

lelki tusáinak aprólékos leírását, az akarat agóniájának érzékeltetését. Megriadhat, ha beleéli magát a történetekbe.

E könyvet, általában Cholnoky László írásait lassan szabad olvasni. Nem a nehezen követhető, bonyolult cselekményük okán, hiszen mind-egyik művének cselekménye viszonylag könnyen és röviden összefoglalható. Vézna keretek ezek, közöttük feszül a lélek drámája. Cholnoky sajátos írói nyelvezete, mondatfűzése, szóhasználata, a belső narráció hihetetlenül részletes ábrázolása, hősei lelkiállapot változásainak érzékeltes leírása köt(het) le bennünket maradandóan. Engem sokadjára is elbűvöl egyedi stílusa, témája ellenére vagy éppen amiatt finom nyelvezete, a reális alapokból építkező fantasztikuma és a kötetbe emelt írásaiból is tettenérhető természetszemlélete.

Ha figyelmesen-olykor kis érlelő, értelmező- szünettel többször- olvasuk a kötetben megjelent műveit, újra s újra felfedezhetjük magunknak Cholnoky Lászlót, az író, az érző embert. Csak némileg, amint enged belelátunk a belső világába, lelkébe, rakoncátlankodó fantáziájába, az elmúlt nosztalgikus visszaélésébe, átélésébe, hangulatába. És lírájába, mert hangja alapvetően költői. Ezt hangsúlyozta 1925-ben, önmaga előtt is tisztázva: „Életem kalandos volta reám mint íróra nézve nem annyira a külső, operett-vagy tragédiászerű külső megnyilvánulásaiban volt fontos, mint azzal a csökönyös, makacs, középponti sajátságával, hogy a pénzem soha, a legragyogóbb napokban sem állt arányban a külső mívoltommal, helyesebben kivoltommal. Úrnak, szinte úr-kvintesszenciának születtem-ezzel szemben még a legpompásabb frakkom, a legnagyobb cilinderem és a legprémesebb bundám is egy született, hivatásos pénztelent, mint itt mondják: pitiánert fedeztetett. Ez az egyik. A másik pedig az, hogy mindig, még a legszörnyűbb percekben is, meg tudtam érteni és élvezni tudtam az életnek- nem a romantikáját, mert az együgyű dolog, hanem-a líráját. A legpiszkosabb lebugokban is mindig mintha távoli, ütemes, lágy zenét hallottam volna, és legszennyesebb szerelmeimben is olympusi istennőkkel paráználkodtam. És aki túl van azon, hogy az élet úgynevezett szépségei és még úgynevezettebb förtelmei között élesen, tankönyvi alapon disztिंगváljon, az mindezeket egészen jól meg fogja érteni.”

Bízom abban, hogy Cholnoky László írásaihoz e kötet olvasóit közel száz év múltán az élet lírájának értéke és élvezete vezetheti.

A könyv A veszprémi Cholnokyak című sorozat részeként jelent meg, amelynek szerkesztője a Cholnokyakkal korábban is foglalkozó, helyi és országos kultuszuknak elkötelezett Géczy János. Eddig két fontos mű jelzi a sorozatot: Cholnoky Jenő önéletírása és Cholnoky Viktor válogatott írásai A sekrestyés címmel. Mindegyik a Pesti Kalligramm és a Művészetek Háza közös kiadásában, a VEB 2023 támogatásával készült, így a harmadik kötet, a Cholnoky László műveiből való válogatás is. Bizonyosságul arra, Veszprém valóban Európa kulturális fővárosa ebben az évben. A so-

rozat eddigi három kötetét összeköti az is, hogy a szerkesztő Géczi János felkutatta és a kötetekbe emelte a Cholnokyak veszprémi témájú írásait, köztük több eddig még nem ismert novellát. S mindegyik könyvnek több forrásból gondosan egybegyűjtött és válogatott a fényképanyaga. A jelen kötet fotói Cholnoky László életét követik, egyben bepillantást engednek a kiterjedt család kapcsolatrendszerébe.

A könyvet lezáró tanulmány szerzőjét, a drámaíró Egressy Zoltánt színmű alkotására készítették a Cholnokyak. A Pannon Várszínház a következő évadában mutatja be a Cholnoky-kód című darabját. Vajon megfejtethető-e ez a kód? Kíváncsian várjuk az ősbemutatót. De addig is, hogy közelebb juthassunk a Cholnokyak kódjához, életük, tehetségük megfejtéséhez, olvassuk a műveikből válogató könyveket.

(Cholnoky László: Fekete szárnyak, Pesti Kalligram-Művészetek Háza Veszprém, 2022)

ÁCS ANNA

Boda Balázs Gábor: Életfa

Kulcsár Ágnes: Báránfelhők

Zongor Gábor: Európai vízköpők találkozója Veszprémben

Szabó László Zoltán: Varázsgömb

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Anno domini 1976

Tűnődés egy levél fölött
(amit Simonyi Imre írt Tamás Istvánnak)

1976. IV. 27.

Pista, Drágám! Itten van ez a /már megint csak néhai gyulai hangulatot, lenyomatot agnoszkáló/ vers. Hozd, ha megnyeri tetszésed. Meg aztán van ottan Nálad sok darab még. A „Gyulai Korzó”-t nagyon szeretem: azt is hozd 7-én legalább. Szeretném hinni, hogy a még Karácsonyra küldött két szonettel nincs baj!?

Tudod, ami Bajcsy-Zsilinszkyt és Szabó Dezsőt tartalmazza, meg hát a magunk kis gyulai ellenállását. Csak a címét, „Szenteste” kellene megváltoztatni „Szégyen, három évtized után”-ra. Alcím: 1944. március 19.

Csodaszépet írtál az ÉS-be már megint! Mondjad, nem olvastál Te valaha egy S. I. nevezetű vidéki reduktortól kisprózát úgy harminc esztendővel ennek előtte!?... Mert nekem egyre gyanúsabb vagy, hogy jó helyekről „lopsz”. Egyszóval: Te írsz ma /Márai, Kosztolányi óta/ a legokosabban ilyen rövidet. Öllelek: Imre bátyád. Nem vagyok jól!!!

A fenti sorokat a *Népszabadság* kulturális rovatának vezetőjeként Tamás István kapta. A Békés megyében szinte remeteként élő és alkotó költő, Simonyi Imre úgy dicséri meg Tamás István kisprózáját, mintha ő maga írta volna azt vagy három évtizeddel korábban: *Csodaszépet írtál az ÉS-be már megint! Mondjad, nem olvastál Te valaha egy S. I. nevezetű vidéki reduktortól kisprózát úgy harmincesztendővel ennek előtte!?...*

S ha ez nem volna elég a maradéktalan dicsérethez, Simonyi a legnagyobb műgonddal alkotó költők, Kosztolányi és Márai publicisztikájához hasonlítja Tamás István lírai prózáját: *Mert nekem egyre gyanúsabb vagy, hogy jó helyekről „lopsz”* Egyszóval: *Te írsz ma /Márai, Kosztolányi óta/ a legokosabban ilyen rövidet.*

Föllapozom az *Élet és Irodalom* 1976-os évfolyamát, és a hetilap lassan sárguló oldalait forgatva elérkezek az április 24-i számhoz. Ott találom meg, amit keresek: mit is olvasott levele írása előtt Simonyi Imre Tamás Istvántól? *Egy plágium jubileumán* – ez volt Tamás István írásának címe. Így már az is érthetőbb, miért tréfálgozik a gyulai költő azon, hogy Tamás István csak a legjobbtól –Simonyitól, Kosztolányitól és Máraitól –, „lop”, vagyis „plagizál”. (Tamás István kisprózája megjelent *Az esti hajó* című,

1979-ben napvilágot látott kötetében.) Tamás István a gyerekkorából egy emlékképet villantott föl, a *Biblia* egyik jelenetét (Apostolok Cselekedetei 8,30: Amikor Fülöp odafutott, hallotta, hogy Ézsaiás prófétát olvassa, és megkérdezte tőle: „*Érted is, amit olvasol?*”), *Hogyan érthetném – felelte –, ha nincs, aki megmagyarázza nékem?*” A történelem a 20. században egy abszurd történettel plagizálta a Lélek kérdését. Tamás Istvánt beidézte a hivatal a házuk elé leöntött bazaltkő kupac ügyében. Az író semmit sem tudott annak eredetéről, de az asztal túlsó oldaláról már szólta a verdikt: „*Magukhoz mindenesetre kimegy a büntetési papír, megindul a szabálysértési eljárás, nálam nem lehet fellebbezni, aztán majd meglátjuk. Megértette?*” A valóság plagizálta az ószövetségi történetet. Simonyi Imre versei is gyakorta a *Szentírás* és a modern idők képeit montírozzák össze: *muzsikáltam néktek s nem táncoltatok / feljajdultam néktek s nem sirattatok.* (Parafrázis bibliai motívumra). Vagy: *Visszatértem tehát közétek / a földre / ide ebbe az ismerős pokolba. // Azóta a jászolban fekszem / szelíd barmok között.* (Jászol és kereszt).

Tamás István kisprózájának harmadik tétele, ami a plágiumokról, a „lopásokról” szól, szívmengető sztori az író ifjúságából: fiatal tudósító volt még, s repülőgéppel vitték a *Bánk bán* bemutatójára. A repülőgép landolt, de az ifjú újságíró mégsem ment el a színházba. Megírta a színikritikát a műsorfüzet alapján. Mindenkinek tetszett. Még a rendezőnek is, aki a bemutató előzetesét egyszerűen kimásolta egy irodalomtörténész szövegéből. Tizenöt esztendő múltán egészen megkönnyebbült szívvel fedték föl egymás előtt az igazságot. A büntelenség örömeivel! Végül a hajdani belföldi járatok gépmadaraitól, amelyek ki tudja, merre rozsdásodtak 1976-ban, szép költői képpel búcsúzott el Tamás István: „*Az igazi repülőgéphalál az lenne, ha utoljára még felzúgnának a motorok, a kerekek kilöknék maguk alól a földet, süvítvé a magasba emelkednének és eltűnnének az égen.*”

Kormos Istvánnak létezik egy verse *Eltűntek az égen* címmel, de az egy lakodalmas menetről szól, és 1943-ban íródott. Hogy újabb plágiumot ne is kutassunk!

Simonyi Imre Tamás István részére szóló postájának borítékján a gyulai pecsétnyomó keltezése:

1976 IV. 27.

Tehát igencsak friss volt kezében az *Élet és Irodalom* példánya, benne a néki oly igen tetsző, Tamás Istvántól való írással a 15. oldalon.

Nem lehetett rossz év ez az 1976-os egyikük számára sem. Simonyi Imre költeményei mellett Tamás Istvánnak több szépírást olvashattuk hétvége a *Népszabadságban* és az *Élet és Irodalomban*. Tamás István a *Népszabadság* április 18-i, vasárnapi számában közölte Simonyi Imre

szonettjét, a *Szombat: vasárnap* címűt, amelyben a költő a gyulai Nyári Színkör épületére emlékezik, no meg arra, hogy ifjú redaktorként ott volt szerelmes egy nyáron át a társulat tizenkilenc éves szubrettjébe, Zsuzsába. (A színkör előadásain a szerepeket – többek között – Rajz János, Mezei Mária, Kiss Manyi, vendégként Páger Antal és Jávor Pál alakították. 1939 nyara volt.)

*Akkor vasárnap délután volt.
Bár szombat este hét körül
kezdődött. A Színkörben táncolt.
„Örvendek” – mondta. – (És örült*

*valóban.) Csak egy kézfogás volt.
S: „Örvendek” – szóltam – míg nevünk
egyszerre mondtuk. S olyan más volt
egyszerre minden. Értünk*

*se kellett pontosan nevünk.
S körülöttünk mindenki: „más” volt!
S bár szabályos bemutatás volt;*

*szabálytalanná lényegült
az a szombat-est hét körül:
mert az már vasárnap volt.*

1976-ban Simonyi Imre felidézte az 1960-ban „írgalmatlanul” lebontott színkör épületet, emlékezett szerelmére, arra a lázas 1939-es nyárra.

1976-ban Tamás István is visszarévedt ifjúságára, egy magányos éjre a váróteremben, ahogyan Dsida Jenő egy másik jeles napon, nagcsütörtökön a kocsárdi állomáson...

A régi római istenek között nagy tisztelet övezte Janust. Ő volt a Nap istene, aki reggel kitárta az ég kapuját, este pedig becsukta. Kezdet volt és vég, s kettős arcával szívesen ábrázolták házuk falán a római polgárok. Balra forduló arca a múltba látott, jobbra pedig a jövőbe nézett. Janus lett az esztendő első hónapjának, a januárnak a névadója.

A kétarcúság tehát Janus esetében épphogy nem valamiféle hamisságot, kéteset jelentett, hanem bölcsességet: múltba nézést és előrelátást együtt, ahogyan azt a klasszikus és a modern költők is értelmezték, nehogy a múlt miatt a jelenben kelljen megbűnhődnünk a jövőt. Szilveszter éjszakáján emlékezünk és tervezünk. 1976-ban az *Élet és Irodalom* első számában Tamás István gondolatban visszavonatozott a múltba, leírta, milyen volt s milyen még mindig – a hetvenes évek közepén – a székesfehérvári váróterem. Izgalmas olvasmány 2023-ban is:

„Akkoriban festették a ma is meglévő freskót a székesfehérvári pályaudvar várócsarnokának galéria-főfalára: jókedvű munkások, munkásnők indulnak nyaralásra, szilvakék ruhában integetnek egymásnak vidáman, homlokukat nem felhőzi gond, mert azt a közösség elsimítja: gyermekek, felnőttek egyaránt örülnek. Meg sem kísértett a gondolat, hogy ez így idioták gyülekezete, de ezt ma sem tudom biztosan, lehet, hogy vannak ilyen szilvakék utazók, boldog pillantásokkal, gyanútlan tekintetekkel a jövődőkbe. Aztán valamire mégis ment a vonat, hajnal felé. Melyik esztendőbe vitt? Az 1954-esbe? Az 1955-ösbe?”

Simonyi Imre az *ÉS* hasábjain márciustól decemberig – öt alkalommal – több mint tucatnyi verset publikált, s Tamás István is rendszeresen közölt tőle a *Népszabadság* mellékletében. A májusi lapszámba a levél tanúsága szerint is mives szonettekét küldött Tamás Istvánnak, s a közös munka révén is látni való: barátság fűzte össze a levél íróját és megszólítottját. Májusban, a 23-ai vasárnapi számban végül az *Őszinte hazugságok* című Simonyi-vers jelent meg:

„És mennyi szép hazugság! szent hazugság!
kegyes hazugság! (s: mégiscsak hazugság).
És hogy elhitték! Hogy kellett nekik
– szegénykének – valamiféle hit.
Ó, azok a hinni-érdemes
teliszívű, őszinte hazugságok,
hogyan van: „Te” meg van „Én”
egyszóval hogy: vagyunk mi ketten
és persze hogy: „senki más soha többé”,
és persze hogy igenis van: „örökké”.

Nem tudtuk – éreztük – a kiscselédnek
az igazat kimondanunk:
az lett volna vétek.”

A *Népszabadságnál* szerkesztő Tamás Istvánnak vagy az *Élet és Irodalomnak* küldött versek megjelentek Simonyi Imre *Gyulai krétarajzok* (1978) és *Forgácsok egy fakeresztről* (1980) című kötetében:

A „Kék Macskában” este muzsika
szólt. És szólott azontúl valami
fojtottabb hangzat is: „Úgy hallani,
valami készül... még huszadika

előtt... talán tizenkilencedikén
e márciusba... kilencszáznegyvennégy
idusa után két-három vagy négy

nappal... igen a maradék remény

*is hernyótalpak alá...” – Muzsika
szólt a „Kék Macskában”... (tán tizenhét-
tán tizennyolcadikán?) ...márciusba.*

*S egy hörgés: „Hiszen élnek még Bajcsyék!”
S egy szalmaszál: „Hisz Szabó Dezső tudja!”
– S a „Kék Macskában szólt a muzsika.*

Gyulai krétarajzok, 1978. (1976-ban megjelent az *ÉS*-ben is!)
Az idézett vers címe: Sarokasztal a „Kék Macskában”.
(1944. MÁRCIUS 19-ÉN. ÉS ELŐTTE. ÉS UTÁNA.)

*

*előttem még az élet – mondta valaki
igen de már hátam mögött is – feleltem én*

Forgácsok egy fakeresztről, 1980. (1976-ban megjelent az *ÉS*-ben is!) Az idézett vers címe: Párbeszéd.

1976-ban többen is vállalkoztak arra, hogy naplószerűen írják meg életük és az ország-világ eseményeit. Tamás István színházi bemutatókra járt, új könyvet recenzált, ami fölkellette emberi és írói érdeklődését. (Volt, hogy újságíró robotként meg kellett írnia a nem szeretem adásról a tv-kritikát.) Ám nagy becsüléssel szólt a vallomásos publicisztikák szerzőiről, Déry Tiborról vagy Bertha Bulcsuról. Utóbbiról így írt 1976-ban: „...*nem felejt és nem változik. Érzelmek nem mutatnak. Mindig annak az oldalán áll, aki ínségben van, aki több szeretetre, figyelemre, megértésre szorul.*”

Simonyi Imre egyik verse is ugyanezt az egyetemes humanizmust hirdeti:

*Mostan már nem „hiszek”
mivel ma már TUDOM:
igen a hitetlenség
igen a gazság az erősebb*

*Ugyanezért ezt suttogom:
BECSÜLET.
Mert én mindig is
a gyöngébb pártján állok.*

(A gyengébb pártján)

(Simonyi Imre: Két szerelem. Bp, 1984. Szépirodalmi Könyvkiadó.
80. p.)

Egy másik levelében Simonyi Imre jelzi is, hogy olvasta Tamás István Bertha Bulcsu könyvéről szóló írását az *ÉS*-ben, ami június 6-án jelent meg: „...*előszóban akartam megmondani, briliáns prózát írtál az ÉS-be! Már a nyár elején is volt egy hasonlóan szép! Pallérozott stílus, nemes írás! Ölellek: Imre*”

Az 1976-os évben remekművek születtek, de akkor veszítettük el – többek között – a novellista Szabó Istvánt, a színészkirály Latinovits Zoltánt, s a következő 1977-es esztendő elvitte Déry Tibort és Kormos Istvánt. Az előző, a '75-ös esztendő pedig Németh Lászlót, akinek életművét – akár Márai Sándorét – Simonyi Imre és Tamás István egész pályája során egyaránt védelmezte:

*S volt: Vásárhelyre vetett Németh László
(S itthon volt még a hazátlanná űzött
Kassai polgár.)*

(Simonyi Imre: 1947, 1948)

*

*Ifjúkor? Tépettség? Foltok? Régi zászló?
Ó, folt-hátán-folt-Márai! Ó, folt-szent-Németh-László!*
(Simonyi Imre: A hazáról az utolsó szó jogán)

*

Tamás István Németh László életeszmenyét olyannyira fontosnak és követendőnek tartotta, hogy a minőség forradalmával szembeállította a silányság ellenforradalmát.

Tamás István 1932-ben született Szekszárdon,
Simonyi Imre az Arad megyei Simonyfalván 1920-ban, ezért a levél aláírása:

Ölellek: Imre bátyád.

Az utóiratfélében csak annyi állt, hogy Simonyi Imre a háromszavas mondat végére három felkiáltójelet tett.

Nem vagyok jól!!!

Ha Janus jövőbe néző arcának profiljára pillantunk, bizony az istenség nem csupán a gyulai és a sümegi várfalakra láthatott, de a fehérre meszelt kórtermekre is.

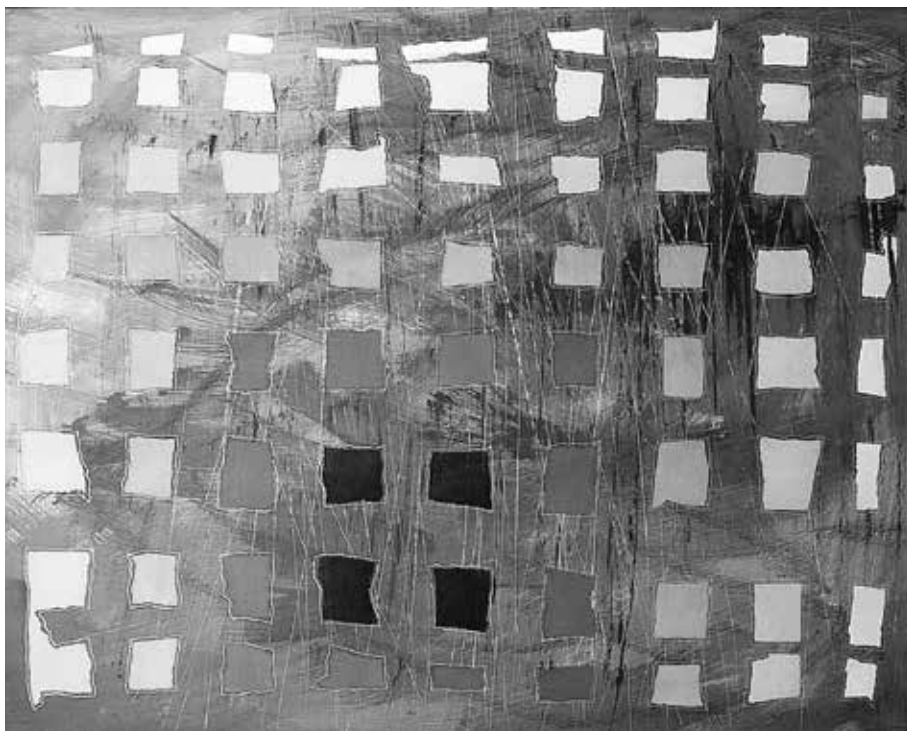
Odalapozok Sarusi Mihály könyvében ahhoz az időszakhoz. 1977-ben írta a következő levelét Simonyi Imre Sarusinak: „*Operáltak egy gyanús dologgal, de a testem különböző pontjain egyéb idegesítő tünetek jelentkeznek. De a nagyobb baj: az idegzetem bomlása, gondolkodó képességem tom-*

pulása s az ezzel járó állandósult szorongás, mi lesz velem? Egy éve lassan, hogy nem tudok dolgozni: teljesen kiürültem, nincs semmi mondanivalóm. Túl nagy terheket viseltem, cipeltem ötvenhat éven át. Az ötvenhetedikben kiderült: nem emberre szabott teher volt az.”

Tamás István sem volt még hatvanesztendős, amikor egyre többször – Zelk Zoltán szép szavaival élve – ama *meszelt égboltra* láthatott csupán. Naplójában (*Anno Domini 1985–1995*) hol a sümegi kórház orvosait, dr. Mészáros Istvánt és dr. Somogyi Józsefet, hol a balatonfüredi dr. Fehér Csabát említi, akik segítettek rajta. Minden baja közepette 1988 májusában derűsen idézte sógorát, Udvardi Istvánt: „*Ötven körül már kell valami betegség, ha másért nem, hogy távol tartsa a többit.*” Ismét – hányadszor – *A varázshegy.*”

A betegek védőszentjéről, Bernadette-ről, drámát is írt. (A két részből álló színmű a veszprémi Kollázs 2000 Művészeti Stúdió gondozásában jelent meg 1997-ben.)

Tapolca, 2023-04-20

Boda Balázs Gábor: Metamorfózis

RÓHRIG ESZTER

Jövőre Jeruzsálemben

Készen állt az útra. Bekattintotta a bőrönd zárját. Egyszerű fekete szoknyát, fehér pamutpólót húzott, nyakában piros indiánsál. Amikor megfogta a csomagját, eszébe jutottak anyósa szavai. Neki nem adták vissza a bőröndjét azok, akikre rábízta, a háború alatt. Korábban meghalt édesanyjától rámaradt leveleket, egy nyakláncot, egy törött fésűt őrzött a gyerekként árván maradt, szépséges tekintetű lány. Az egész háborúból nem a bujkálás, a szakadatlan életveszély volt a legfájóbb emléke. Még csak nem is az, hogy amikor egyszer a sárga csillaggal felszállt a villamosra, lezavarták onnan. Hanem az, hogy amikor végre hazatérhetett, és becsöngetett a szomszédba elkérni a nekik megőrzésre odaadott vulkánfíber bőröndjét, azt mondták neki, hogy itt valami tévedés lehet, mert semmiféle bőrönd önüknek nincsen. Miután ezt elmondta, jó utat kívánt a fiának és a menyének, sokadszorra elismételte, hogy mindig szeretett volna eljutni Izraelbe, de legalább akkor a fia... és szürke papírosba csavart papírdollárosokat adott a csont és bőr, sűrű fekete hajú, göndör szakállú, imádott gyermekének. Anyósa később majd csináltat egy ékköves láncot, hajszálpontos mását az elveszettnek, és leendő lányukra, Hannára hagyja, a kamaszkorában kézzel írt, zsidó szakácskönyvvel együtt.

Éva és a férje halványsárga autóval Görögország felé tartottak. Zsebükben a Servas világszervezet ajánlólevele, amelyet minden szálláshelyükön majd be kell mutatniuk. Meleg volt a nyár, forró augusztus. Athént már ismerték, Pireuszról indult a hajó Haifára. Éva még nem látott ekkora testű hajót, de tengert se gyakran. Szél sem rebtent, sima volt a víz. A halványsárga autót elnyelte a hajó gyomra, eltűnt a rakodótérben. Kabinra nem költhettek, három hét Izrael még ingyen szállással is egy vagyon lesz, a dekkre vettek jegyet és fizettek egy állítható székre felárat, amelyen felváltva aludtak az éjjel. A hajó másnap délben kikötött egy kis görög szigeten, Tinoszon, és néhány órát állt a kikötőben. A férje fel sem akart kelni, nem szólt hozzá. Éva tétován nézett hol a férjére, hol a kikötőn túlra, egy dombtetőn magasló templomra, ahova kígyózó tömeg kapaszkodott fölfelé. Kiszállt, mert érdekelte, mi történik. Az angoljával nem boldogult itt, ahol csak a saját nyelvükön beszéltek, de sejtette, hogy a falu patrónusának, a Tinoszi Madonnának lehet ma az ünnepe. Éva belépett a bizánci templomba. Ikonok mindenütt. Többségük megégett, néhol csak egy arc vagy arcrészlet maradt épen. A szűz a kisdeddal. Krisztus szenvedései. Milyen tökéletlen a földi való és milyen tökéletes a lelki-érzelmi mélységek ábrázolása – írta később a naplójába Éva. Kántáló éneklés, jajveszékelés

töltötte be a levegőt. Tűzött a nap, sehol egy árnyék. A nyüzsgő árusok valamelyikétől vett egy kis, fára festett Mária-ikont, amit ma is őriz, ennyi év után. Éppen akkor ugrott föl a hídra, amikor felharsant a hajókürt. A férje egykedvűen nézett maga elé, ült a földön, vigyázott a csomagjaikra. Évának most jutott eszébe, hogy egész nap nem evett semmit.

Két nap múlva korán reggel kikötöttek Haifában. Takaros üdülővároshoz hasonlított, sok növényvel, narancsligetekkel. Valami megnevezhetetlen, nehéz illat terjengett a levegőben. Éva telve volt várakozással és egyre nagyobb érdeklődéssel. A férje csak ennyit mondott, amikor a szárazföldre léptek: – A világ egyetlen országa, ahová azonnal kaphatok állampolgárságot és útlevelet. – Éva nem egészen értette, miért pont ezt mondta a férje, de elengedte a füle mellett, mert egyfolytában azon járt az esze, hogy fogja megtalálni Szenes Hanna édesanyját, akiről csak annyit tudott, hogy egy itteni szeretetotthonban él. Szenes Hanna kamaszkora egyik bálványa, feltétlenül szeretett volna találkozni az édesanyjával. Felerőltették az autót a dombtetőre, az itteni Rózsadombra, mert ott laktak a haifai szállásadók. Az Erdélyből elszármazott idős, de még ma is gyönyörű asszony kimért volt, távolságtartó, de érdeklődő és beszédes. Büszke a lányára, aki Izrael korcsolyabajnoka – mondta, miközben Éva sűrűn törölgette verejtékező homlokát. Az asszony férje nem örült a vendégeknek. Egy keskeny folyosóban szállásolták el őket. Virágos, jó illatú ágyneműben aludhattak. Másnap megmutatták nekik a várost, fizették a belépőket, este a tengerparton vacsoráztak, Éva többé nem is szeretett volna felkelni a székéről, melynek lábai a nedves homokba fúródtak. Az alkonyi szellő fel-fellibbentette a facölöpökre dobott sátorvásznat, ami napközben bizonyára árnyékot adott. A tenger vize néma volt és mozdulatlan, felszíne egyenes vonalnak látszott. Óriási, narancsvörös korong közeledett felé, de mintha pillanatokra meg-megállt volna. A világ legszebb naplementéje Haifában található – szólalt meg a vendéglátójuk. És lassú, mint az igazi orgazmus..., fűzte hozzá magában Éva.

Másnap továbbindultak Jeruzsálembe. Sivatagi forráságot éreztek, ahogy távolodtak a tengertől. Éva lábát nem is kifejezetten a nap, hanem az autóból áradó meleg sütötte nagyon. A férje megállapította, hogy elromlott a ventilátor, és most ez a rohadt autó valahogy fűt, és nem lehet kikapcsolni. Ez az állapot egészen a hazatértükig tartott. Éva még fiatal volt, bírta a megpróbáltatásokat, mai fejével nem érti, hogyhogy nem vittek el ezt az izzó ócskavasat szerelőhöz a három hét alatt? Vagy azért nem, mert akkor fuccsba megy a szoros útiterv, vagy mert sajnálta rá a pénzt József, a férje. Jeruzsálemben egy régi ismerősénél laktak, egy hétig maradhattak, szinte végig egyedül. Régi épület, évezredes, nyerskő falak, fagerendák, a falban mélyedések, talán imafülkék vagy szentkönyvek lehettek egykor itt. Jósua, az ismerősük egyszer meglátogatta őket, besütött az ablakon a nap, és megcsillant a fény a fegyvere csövén. Katona volt

éppen, és átutazóban két állomáshely között. Vibráló izgalom futott végig Éván, valahányszor a katonaruhás fiatalokat meglátta. Hófehér fogsor, izmos test, széles váll, örökké mosolyognak, állig felfegyverkezve. A sirtófalnál hátracsapott géppisztollyal imádkoznak. Egyik este sült krumplit ettek egy étterem teraszán, körülöttük viháncoló, terepszinű kimenőruhába öltözött fiatalok, géppisztolyuk a széktámlákon himbálózott.

Gyakran hallott orosz szót, később megtudta, ezerszámra költöznek ide a Szovjetunióból, és vagyonokat ér egy zsidó keresztlevél, személyi igazolvány az odesszai feketepiacon, mert menekül onnan aki tud. Éva már eldöntötte, ő itt marad, itt, a több ezer éves kövek között, a sivatag kellős közepén. A levegőben remegő forróság nem engedi többé vissza Budapestre. Pedig a várost csak ezután fogja bejárni. Olvasta, hogy szektorokra, negyedekre szabdalt Jeruzsálem, neki mégis osztatlan egésznek tűnt. Az ortodox negyed közepén laktak, szüntelen imádság éneklő hangjai szálltak be hozzájuk az ablakon. Az arab negyedbe jártak falafelt enni, maguk az itteniek irányították oda őket. A városfalon belül többféle arab negyedben megfordultak, szinte mindenütt bezárt üzleteket láttak. Szívesen fogadták a furcsa párt, az eleven tekintetű nőt és hallgatag férfit, sajnálkoztak, hogy semmi sincs, hát az intifáda, az betett a kereskedőknek. A férje hirtelen kezdte jól érezni magát, és éppen itt, a palesztinok között, ahol olyan édes szóval tudták kínálni a palesztin pizzát, ahogy ők nevezték... Az óriási, sült tésztától illatozó tepsik a földön sorakoztak, macskák járkáltak közöttük, néha rajtuk is, de mindenki, ők is, jóízűen falatoztak és palesztin sört ittak... Éva sok-sok év múlva értette meg a férje arab negyedbeli oldott viselkedését, abban az időben, amikor József réges-régen messze járt, olvasott egy regényt, amelyben ezeket a megvilágosító mondatokat találta: *„Palesztinában elegendő hely van ahhoz, hogy a két közösség egymás mellett éljen anélkül, hogy két államot kellene létrehozni...”* Valószínűleg nem értette és ma sem értheti a férjét. Az is lehet, hogy Ámosz Oznak nincsen igaza, ki is tudná megfogalmazni az érvényes válaszokat...

Az itteni szokások szerint szombaton meghalt az élet, az üzletek zárva tartottak és részben emiatt vissza-visszajártak az arab negyedbe. Éva férjét láthatóan nem vonzotta sem a zsidó múlt, sem a történelem, egykedvűen téblábolt végig a Jad Vasemben, még a gyermekek termében sem mutatkozott rajta semmiféle felindultság. Évát szomjúság kezdte fojtogatni, kiszaladt a gyerekek neveit monotonon ismétlő gépi hang elől a szabadba, és egy falikútnál addig ivott, amíg émelyegni nem kezdett a gyomra. Fölötte egy sáncszerű emelkedőn kávézó teraszát pillantotta meg, ahol héberül beszélő, erősen gesztikuláló, nevetgélő emberek kávézgattak és süteményt majsoltak.

Az óvárosba a damaszkuszi kapun keresztül szeretett bejárni. Nagy élet zajlott itt, piaci árusok mindenütt, zöltség, elgurult, széttaposott para-

dicsomok, gyümölcsgülák és a szúrós kaktuszgyümölcs... Senki nem figyelmeztette, hogy ne fogja meg pusztá kézzel, millió apró túske ment a bőre alá. Fejébe vette, hogy végigjárja a passió stációit. Mint egy eminens kislány, otthon kijegyzetelte, melyik hol található, mit jelent, utánanézett alaposan a Bibliában. Elcsodálkozott, hogy nem numerikus egymásutáni-ságban következtek Jézus szenvedései, jó párnak se híre, se hamva, ideoda tekergett az arabok lakta utcákban, és hirtelen el is felejtette, mit keres. Mászkálgattak, kényükre-kedvükre, míg a siratófalhoz nem értek. Ott ő jobbra, a férje balra ment, mert a férfiak és a nők csak elkülönítve imádkozhattak. A nyugati fal minden apró üregében, repedésében apróra hajtogatott vagy galacsinná gyúrt, megsárgult vagy szétmállott papírdarabkákat látott. Csupa ima, csupa kívánság. Ő vajon mit írna, mivel és mire? Ilyen fiatalon az embernek még nincsenek kívánságai, mormogta magában. Azért elüldögélt a kántálva imádkozók között, szívéig hatolt a sokféle hang és a fájdalom lendülete. Telt, múlt az idő, de a férje csak nem jött. Elébe ment, hátha elkerülték egymást. Éppen egy idős emberrel imádkozott. Tfilin, imaszíj volt a karjára, a homlokára tekerve, és talesz, imasál a vállán. Aztán búcsúzkodtak. József később elmondta Évának, hogy az Ungvárról kivándorolt Karcsi bácsi óva intette a keresztény feleségtől, megeskette, hogy majd csak zsidó nővel fog házasságot kötni. Aztán megáldotta. – Nem akartam megbántani – szabadkozott zavartan a férje. Évának elszorult a torka, aztán elhessegette magától a rossz gondolatokat. Jeruzsálemben jártukban-keltükben gyakran betértek az élelmiszerboltokba. Már ismerték az itteni biztonsági szabályt, előre mutatták nyitott táskájukat a bejáratnál álló biztonsági őröknek. De odabent mindent szabad volt. Hatalmas asztalok roskadásig megrakva, finomabbnál finomabb édességek, bonbonok, csokoládék, pisztáciás, mogyorós táblacsoki darabok körös-körül. Bármennyit lehetett enni, kóstolni, mielőtt a vevő maga papírzacskóba teszi, és leméri a kiválasztott finomságot. A férje ismerte Éva kiapadhatatlan édességéhségét. Blazírt képpel járkált a különleges árukkal tömött üzletben. Amikor kijöttek, néhány lépés után kiürítette a zsebeit, és Éva kezébe tette a kedvenc édességeit. Ezek a „közérttúrák” voltak Éva legszebb élményei. Boldoggá tette a férjét, aki egyetlen falatot nem tartott meg magának. *Álájch, álájch*, mormogta magában... Álajch, alajch, ismételte Éva József szavait, de nem értette, mit jelent.

Bejártak mindent, amit tervbe vettek, megnézték minden kötelező lát-nivalót. Már csak Beér-Seva és Eilat, a legtávolabbi célpont állt előttük. Mind beljebb hatoltak a sivatagba, a forróságba. Mindenütt kis csövek, amelyek kígyókként kúsztak a homokon: a csepegtető's öntözés, e helyi találmány varázsolt paradicsomot a sivatagba. A homokbuckák arany-színben úsztak, feledtették Évával az egyre elviselhetetlenebb hőséget, amelyet a kocsi fűtése megsokszorozott. Kitérőt tettek a Holt-tengernél.

Éva könnytengernek hívta, teste felbukott benne, mint a parafa dugó. A férje egy napernyő árnyékában nézte, még a lábát sem dugta volna be semmi pénzért a vízbe. Furcsa érzés is volt a víz olajos állagában himbálózni, mindenütt kő, kavics, egyetlen szál hínár, állat, semmi élet nem pulzált körülötte. Éva az előtte magasodó hegytetőre, a Massadára nézett, a Bar Kochba-felkelés színhelyére, és magában már lemondott arról, hogy ebben az irtózatos hőségben felmásszanak oda. Beér-Sevában egy fiatal házaspárnál szálltak meg. Nyíltan beszéltek itteni életükről, sem a férfi, sem a szép fiatal nő nem mosolyogtak. Autóval elvitték őket a beér-sevai berber vásárba. Útközben elmesélték, hogy a repülőmérnök férj rendkívül kedvező állásajánlatot kapott Németországba. A feleség, tánc-tanárnő, sokáig ellenkezett, mire beadta a derekát. Izraelben be van tiltva a német himnusz. – Az egész családomat megölték – szölt az asszony –, megfogadtam, hogy míg élek, be nem teszem a lábam abba az országba. Megérkeztek. Alig láttak valamit a porfelhőben, a zajban, állatbögésben pedig nem hallották többé egymás szavát. Elementáris erővel zajlott itt az élet. Aztán elbúcsúztak a kedves családtól és folytatták útjukat Eilat felé. Nem sok idő múlva felforrt a hűtővíz a kocsiban. Éva nem értett hozzá, de azonnal érezte, a halványsárga autó nem bírja tovább a megpróbáltatásokat, és azonnal döntenie kell, hogyan tovább. Ragaszkodott hozzá, hogy forduljanak vissza, holott kettejük közül ő vágyott látni a hájlájfot, eleganciát, a Vörös-tenger csodáját.

Tel-Avivba mentek, egy ismerős családhoz. Éva addig rágta a férje fülét, míg az beadta a derekát, meghallgatást kértek a Szochnutban. Egy toronyház felső emeletére repítette őket a lift. Az irodában csak asztal, két szék, semmi más. Pusztá falak. Egy kétméteres kreolbőrű férfi fogadta őket. Törte, de jól beszélt magyarul. Előzőleg lekádereztek őket, most átadták az önéletrajzukat. A férfi Éva angolját megfelelőnek találta ahhoz, hogy titkárnőként elhelyezkedhessen egy nagyvállalatnál. A férjének segédkőműves munkát ajánlott. Éva nem tudta eldönteni, ez most kódolt válasz volt-e, hogyan kell mindezt érteni. Hiszen látta, a férje csont és bőr, gyenge a fizikai munkához. Aztán a munkatárs elmondta, hogy jobb, ha hazamennek, túlképzettek, nincs szükség diplomásokra, főiskolai tanárra, pszichológusra. Meg amúgy is, túl sok itt az okos ember. Éva mégis úgy érezte, az elutasítás csak ijesztgetés, van esélyük, nagyon is. De látta, hogy a férje tekintete egyre jobban elsötétül, nem akarta tovább feszíteni a húrt.

Másnap indult a hajójuk vissza, Európába. Éva húzta az időt, az utolsó percig. Be-betért a kikötői kis boltokba, beszippantotta az illatukat, mindenben mást árultak, mindből más aroma szállt. Maradék sékeljein vett olajbogyót, csokit, csecsebecséket. A férje hallgatásba burkolózott, nem szólt hozzá, de egyre türelmetlenebbnek látszott. – Szálljunk már fel arra a rohadt hajóra – sziszegte a foga között. Éva hallgatott. Még egy utolsó,

mély lélegzet az itteni levegőből... aztán fellépett a hajóhídra. Fáradtságtól elcsigázva érkeztek Athénba. A Plaka alján találtak végre egy olcsó szállodát. Szent Pál volt a neve. Jártányi erejük nem maradt. Az utazás fáradalmai, a hőség... Egy vaságy, sánta szék és egy ragacos nejlonterítővel takart asztal volt a berendezés, meg a hajópadlón araszoló svábbogár. Éva előzőleg megkérdezte a recepción, kint hagyhatják-e a holmijukat a kocsiban, biztonságos-e a környék? A recepciós kedvesen mosolygott és élénken bólogatott, ami azt jelenthette, hogy nyugodjanak meg, nem lesz semmi baj. Nem volt erejük egy éjszakáért kipakolni a kocsiból. Kipakolta más. Reggel, amikor Éva ki akarta venni a fogkefáját a csomagtartóban hagyott bőröndjéből, csak a pótkereket és egy éket talált benne, minden másnak nyoma veszett az éjjel. A ruhájukat, a maguknak és másoknak hozott apró ajándékokat, a férje új, hófehér leningjét, Éva otthon, a Veres Pálné utcában vásárolt lambada szoknyáját, ami minden lépésnél repkedett a combja körül... azt is ellopták. Szerencsére Szenes Hanna naplóját és verseit a kézitáskájában tartotta, azt nem vették el tőle.

Jövőre Jeruzsálemben... Igen... de mindenképpen bőrönd nélkül lenne jó visszatérni...

Kulcsár Ágnes: Az égen csillagok

DÉRI ANNA

Zajtalanul

Amerre jár, ott pusztítani akar.
Tudom ezt jól, mégis
egyre közelebb hajolok.
Jön majd, aki kimossa belőled
az itt felejtett hiányom –
mondta, mielőtt betette a kaput,
eltelt azóta tizennégy év.
Miért cipellek még a hátamon? –
kérdzem.

Állatok a közértből

Két nő bámul rám a Borsó utcai
buszmegállóban, pedig csak hervadt virágok
vannak a kosaramban, az övéikben halott
állatok a közértből. Meztelen szülték őket is, és
ugyanúgy bömböltek mint én.
Visszabámulok.

Fokok között

A Rudas Gyógyfürdőben egyre
apróbb leszek ahogy lejt a talaj.
Kimászol, csöpögések,
penészes félhomály.
Rád nézek és már nem bánom,
ha összeszakad alattam a föld.

Újpesti víztorony

Életemben először
az újpesti víztoronynál
hagytam valakit magára.

Addig sosem láttam
eltűnni magamat
más szeméből.

Kiköltöztem onnan
nem őrzöm többé
amit nem látok.

Zongor Gábor: Elzászi kehely

SZABÓ ELVIRA

Adóstársak

Két dolog romolhatott el a házasságkötésünk napján, és az el is romlott. Egyrészt az időjárás. A hőségtől sápadt nyár egyetlen esős napját fogtuk ki. A szóban forgó napot megelőző éjjel vihar vonult át az országon, olyasfajta, amiről másnap nagy betűkkel számolnak be a hírek, hogy hány háztetőt repített le, hány pincét áztatott el, hány fát csavart ki és döntött keresztbe valamelyik főúton. Ahogy reggel kinéztünk az ablakon, az eget még mindig elfedték a puha szürke felhők, szabadságra küldve a napot is. Nem bántuk volna, ha ennyiben marad, szürke felhőréteg, de nem esik több eső, és a nap is marad jól megérdemelt pihenésén, nem éget minket szét a szokásos július közepi hőségben.

Másrészt az éjjeli vihar miatt a mi vasútvonalunkon leszakadt egy vezeték, és emiatt nem jártak a vonatok a főváros felől. Ez sokaknak nagy pech volt, mert ez a balatoni vonal is egyben. A sok-sok elakadt nyaraló között a mi két tanúnk is ott toporgott, nekik szigorúan két órára, vagyis kezdésre kellett volna megérkezniük. Késés nincs, mert az anyakönyvvezetőnél nagyüzem van.

A rövidnadrágos, szalmakalapos tömegben, a bőrröndök, utazótáskák, hátizsákok között ott malmozott hát a mi két tanúnk is koktélsruhában és vasalt ingben.

Déltájban már látszott, nagyon látszott, hogy nincs remény, a Magyar Állami Vasutak nem tudja helyreállítani a leszakadt vezetéket, talán alkatrészhiánnyal küzd vagy szakemberhiánnyal, ezért kevés erre még egy fél nap is a nyaralási idény legkeresettebb vonalán. Tanakodtunk, hogyan kéne kijuttatni a fővárosból a tanúkat. Túl késő volt ahhoz, hogy egy autós ismerőst megkérjünk, hozza el őket, ezért végül a taxi mellett döntöttünk. Talán amúgy is illett volna felajánlanunk a tanúinknak, hogy ezt a félórás utat ne vonaton izzadva, hanem kényelemben taxival tehessék meg, ha már ránk szánták ezt a napot. Ennyi költség a várható hozam reményében bőven belefért.

Mire a taxi házhoz hozta a tanúkat, egy óra körül járt. Belefért mindenkinek egy gyors felfrissülés, fésülködés a fürdőszobában, majd egy kávé a konyhában. A párom is és én is egy-egy vajszerű, Kínában gyártott, papírból készült, de cseppet sem papírnak tűnő kalapot tettünk a fejünkre, hogy némi eleganciát csempésszünk az eseménybe, és pontban háromnegyed kettőkor kiléptünk az ajtón, hogy megtegyük a negyed órás sétautat a városházaig. Ha úgy tetszik, megkezdődött a bevonulás. Mellettem a húgom, mögöttem a párom, pontosabban a vőlegény, őmellette

pedig legrégibb-legjobb barátja; az ifjú, pontosabban már nem olyan ifjú pár és a két tanú – az egész násznép. Séta közben előre örültem, milyen jól fog majd mutatni húgom könnyű koktélsruhája és az én laza szabású, virágmintás nyári ruhám a saját készítésű, fapados esküvői fotóinkon.

Öt perce tartott a vonulás, amikor elkezdett csepegni. Három perc múlva már határozottan esett, két perc múlva már szakadt. Mintha a legkeményebb ázsiai monszun szakadt volna a nyakunkba – a fiúk ingére, a lányok ruhájára, az ifjú pár papírkalapjára, amin ugyan nem látszott, hogy papír, de víz hatására azért mégiscsak papírként viselkedett. Az esernyő csak annyit segített, mint az ázsiai monszunban, és különben is, mire előhalásztuk a női táskákból, és kinyitottuk, már mind megáztunk, a fiúk nadrágja tocsogott a víztől, a lányok meztelen lábán patakokban ömlött az esővíz. Ahogy beléptünk a városháza kapuján, nem, nem olyanok voltunk, mint egy megrendült házasulandó pár és a meghatott násznép, hanem mint akik kaptak egy nagy adagot az élet viharából, és ezt elfogadva, nem ellenkezve, alávetve magukat neki, de mégis kitartva, célhoz értek.

Szerencse, hogy csak négyen voltunk kénytelenek így elázni, és a családjainknak nem volt módjuk részt venni az eseményen. Nekünk eredendően is a négyfős megoldás volt rokonszenves, de a család... a család nagyon zokon venné! Ami jogos, hiszen ez az egész céció nekik fontosabb volt, mint nekünk. De amikor egy hónappal korábban egyeztettünk az anyakönyvvezetővel, kiderült, hogy csak a négyfős megoldás jön szóba, már amennyiben az ingyenes megoldást szeretnénk, és nem a kibérelhető gálatermet. Az önkormányzatnak van ugyan házasságkötő terme, amely alapértelmezetten minden házasulandó párnak rendelkezésére áll, hétköznap ingyen, hétvégén díj ellenében, ám ezt tavasszal a helyi iskola rendelkezésére bocsátották, ki tudja, mi célból, és néhány hónap alatt úgy leharcolta az iskola, hogy az önkormányzat pironkodna, ha csak a legkisebb násznépet is beengedné oda. Így két lehetőség maradt: az anyakönyvvezető irodája a városházán, amit hétköznapi munkavégzésre is használ, vagy az elegáns gálaterem, ahol mindenféle rendezvényt tartanak, ám nemcsak hétvégén, de hétköznap sem vehető igénybe térítésmentesen. A mi szemszögünkből csak egy lehetőség jött szóba: az anyakönyvvezető irodája, ahova épphogy befértünk négyen. Családjaink, ha szomorúan is, de elfogadták, hiszen a körülmények szorítása ellen nem lázadhattak; örültek, hogy legalább sor került rá.

Ott ácsorogtunk hát csepegő ruhában, ázott papírkalapjainkat a kezünkbe fogva a városháza folyosóján, mert az anyakönyvvezetőnek szüksége volt pár percre az előző házasulandó pár után. Lomha nyári hétfő volt a városházán, olyan, amikor a dolgozók ebéd után komótosan főznek még egy kávé, mert nincs olyan sok munka, ami miatt sietni kéne, viszont mégsem illik kajakómát kapni a munkahelyen. Néhányan csak téb-

láboltak a szobájuk ajtajában, ők lehetek azok, akik aznap tértek vissza szabadságról, és nem volt nekik sietős felvenni a ritmust. A ráérős nyári hangulat alól egyedül az anyakönyvvezető volt kivétel, aki pont ezekben a hónapokban reggeltől estig feszítetten dolgozik, és egyre a novembert és a decembert várja, amikor végre csökken a házasulandó kedv.

Rugalmasan és tette készen lépett hozzánk, elegáns fehér blúzában nemzeti szín szalag átvetve, ahogy dukál, függetlenül attól, hogy a pár hétvégét vagy hétköznapot választ házasságkötése időpontjául. Bemutatkozott, és kérte, hogy kövessük.

A háromszor három méteres szobában az ablak előtt egy nagy íróasztal állt, rajta papírok kuszán, oldalt a falnál pedig egy kisebb asztal, rajta a házassági anyakönyv. A két asztal a szoba felét elfoglalta; nem, ide valóban nem fért volna be a család, egy szemernyit sem lódítottunk ezzel.

Két perc alatt lement a szertartás. Olyan gyorsan, hogy az anyakönyvvezető is láthatóan zavarban volt a gratulációnál, hogy talán még mondania kellene valamit. Nem kértünk semmi extrát, sem bevonulós zenét, sem idézetet, sem koccintást. Mivel nem jöttek velünk a szülők, nagyszülők, őket sem kellett köszönteni. Nem hoztunk magunkkal gyűrűt, mert ez nem kötelező kellék, így semmit sem húztunk bénázva egymás ujjára. Csak annyi hangzott el, hogy a házasságnak nincs jogi akadálya, és hogy akarjuk-e feleségül, férjül, és itt írják alá, és a tanúk meg ott írják alá. És ezennel házastársaknak nyilvánítom.

És ahogy elhagytuk a kis szobát, egy kicsit olyan érzés volt, mintha csak jöttünk és mentünk volna, mintha nem is történt volna semmi. Szerencse, hogy kaptunk róla egy darab papírt bizonyíték gyanánt.

Átsöpögtünk a helyi olasz étterembe, ahol ugyan hétről hétre tartanak esküvőket, és többféle esküvői menüből választhattunk volna próbavacsorával, de egyszerűbbnek láttuk, ha rendel mindenki à la carte.

A pincérek az étterem udvarán ácsorogtak, közel a belső helyiségekhez vezető bejáratnál, zsebre dugott kézzel vagy a mellkasuk előtt összefont karral, és a párom, pardon, férjem, aki dolgozott anno vendéglátásban, halkan megjegyezte, hogy náluk a teremfőnök azt mondogatta, hogy az a pincér, akinek van ideje álldogálni, valamit rosszul csinál. Ráadásul az összefont kar és a zsebre dugott kéz azt sugallja, hogy az illetőnek dolgozni derogál. Az, hogy tényleg lenne itt eligazítanivaló, csak még határozottabban körvonalazódott, amikor helyet foglaltunk a fedett teraszon, és a felszolgálók közül az egyik ifjú titán felbukkant az asztalunknál, a páromhoz fordult, és megkérdezte:

– Szia, uram, inni mit hozhatok?

Egy pillanatra mind meglepődtünk, hogy ez most mi volt. Egyrészt a tegezés felajánlása az idősebb, illetve a hölgy előjoga, és nálunk mindkét úriembernek volt már egy-két ősz hajszála, míg a felszolgálót láthatóan

csak egy kis nyári diákmunkára szalasztották. Másrészt mi az, hogy nem a hölgyekkel kezdi a kiszolgálást?! Meglepettségünkben a párom is és én is ösztönösen szódát kértünk, éttermi rutin, de szerencsére a vőlegény-tanú észnél volt rendes italt rendelni, sört és aperitifet, így gyorsan mi is módosítottuk a rendelésünket, a párom ugyanolyanra, mint amelyet a tanúja kért, én meg olyanra, amelyet az én tanúm, vagyis a húgom: erdei gyümölcsös limonádéra, amiben áfonya-, málna-, feketeribizli és szederdarabkák úszkáltak.

Mialatt az étlapról szemezgettünk a toszkán paradicsomleves, lazacos tagliatelle, grillezett kecskesajt és marhahúsos ravioli között, fél szemmel azt láttuk, hogy a mi pincérünk a szomszédos asztalhoz lép, ahol a négy szék egyikén egy ötvenes úr foglalt helyet, és az egyik székre könyököl (könyököl!!!), enyhén ringatózni kezd, mint egy laza baráti sörözésen, és ismét elmondja köszönőmondatát:

– Szia, uram, inni mit hozhatok?

Ugyanúgy pár másodperc szünet előzte meg a választ, mint az imént nálunk, az úriember csak ásványvizet kért, és semmit nem fűzött hozzá. Vajon új éttermi norma van elharapózóban? – morfondíroztam, majd becsuktam az étlapot, és nem válogattam tovább, mert már elég élettapasztalatot gyűjtöttem ahhoz, hogy ráérezzek, mikor mit kívánok.

Az ebéd kedélyes légkörben folyt, arról társalogtunk, amiről a legtöbb magyar asztaltársaság: politikáról, arról, hogy el kellene-e költöznünk jobb helyre, vagy hogy árat emeljünk-e a vállalkozásunkban. Ezek akár élet-halál kérdéseknek is tűnhetnének, de egy bizonyos életkor felett az ember nem adja már ezekbe teljes szívét; tudja, hogy úgys adódik újabb lehetőség, és néha azzal teszi a legjobbat, ha csak vár, ám ha eljön a megfelelő pillanat, aggodalmaskodás nélkül megragadja. Egy bizonyos életkor felett az ember nem fesheng többé mindazokon, amiket a világ olyan jelentőségteljesnek tart; hátradől és meghagyja másoknak a feshengést, vagy épp a feszültséget, ő maga pedig arra összpontosít, ami elképzelése szerint előreviszi. Afelé lép előre; mint a nagymacska zsákmánya felé.

A kávénál tartottunk, és én éppen arra gondoltam, talán eloszlanak lassan az esőfelhők, és elmehetnének a városi parkba készíteni pár fotót, amikor esni kezdett, ezúttal nem viharosan, hanem egyenletesen pergő cseppekkel, olyanokkal, amik órákon keresztül egyforma ritmusban érkeznek. És akkor azt mondtam, hogy elengedem ezt a fotózást, amit nyilván én szerettem volna, mert az ilyesmi a férfiaknak tök mindegy, rendeljen mindenki még egy italt, kávét, limonádét vagy amit szeretne, vagy ha megéhezik, még egy desszertet, vagy főételt, mert ezt a hétfő délutánt arra szántuk, hogy ejtőzzünk, és a mai egyetlen elengedhetetlen napirendi pontot teljesítettük. És rendben van az is, ha a mai napon csak az emlékeinkben leszünk megörökítve.

Másnap, kedden a bankos nő már ismerősként fogadott minket. Korábban már jártunk nála személyesen, és ezt a keddi alkalmat egyeztetések sora előzte meg telefonon és e-mailben, azért, hogy lerövidítsük procedúrát, amennyire lehet, bár ez ügyben annak a kifejezésnek, hogy rövid ügyintézés, nincs realitása. A nő, aki úgy korunkbeli lehetett, előre figyelmeztetett, hogy leghamarabb két óra alatt végzünk, és nyugodtan vigyünk magunkkal elemőzsiát arra az esetre, ha elfogyna az energiánk. A legfontosabb, hogy megőrizzük a koncentrációs képességünket.

A keddi alkalomra házi feladatot is kaptunk: elküldték a szerződéstervezetet, mellé a tájékoztatót és mindenféle nyilatkozatot, amit alá kellett írunk, vagy harminc oldal sűrűn szedett sorokban, hogy nyálazzuk át előre, ha tudni szeretnénk, mit írunk alá, mert helyben ezt nem tudnák megvárni. Menet közben aztán egy-két dolgon megakadt a szemünk, amire jobb volt rákérdezni, vagy akár javíttatni. Például rossz ómen lett volna, ha az marad a szerződésben, hogy „az adatok a valóságnak megfelelnek”...

Mi tudatosan gazdálkodunk az időnkkel, ezért beállítottuk az időmérőt, amikor olvasni kezdtünk, és mire a megjegyzéseinket is megküldtük a banknak, már öt óránál tartott a számláló! És ez csak a felkészülés volt annak érdekében, hogy a bankban ne tartson öt órát.

Ott ültünk hát kedden tízkor a bankfiókban. A fehér falak, fehér íróasztalok, fehér kaspókból kinövő zamiopálmák között halkan beszélő ügyfelek olyan benyomást keltettek, mintha e tiszta, decens, visszafogott hely leple alatt sorsdöntő ügyek, sőt sorsfordulók zajlanának.

Az örömszülők kérdezték tőlünk vasárnap, izgulunk-e a nagy nap előtt – nem, mi nem a hétfő miatt izgultunk, hanem a kedd miatt. Gombóc volt a torkomban, nehogy valami hiba legyen, esetleg nem stimmel valami a papírjainkkal, újra kell jönni vagy hiánypótolni, és kifutunk az időből. Még fönt el is kell bírálni a paksamétánkat.

Mivel időpontra érkeztünk, azonnal szólítottak, és kezdődött a tánc. Személyazonosító okmányok, mindről fénymásolat. Anyja nevét, adóazonosítót, születését, macskapisi-pH-t, amit kell, megküldtük előre, de ellenőrizzük most le kétszer, jól vitték-e be őket.

Így tettünk, gyakorlatilag egyenként olvastuk ki a betűket.

Várandósgondozási könyv bemutatva helyben, benne az orvos aláírása és a szülés várható időpontja. Szerződésben mind helyesen szerepel?

Mind, nem volt semmi gikszer.

Nézzük a jövedelmi részt, ennél sem volt akadály. Az összegek magukért beszéltek, az adóhatóság sem cáfolt rá. Mindketten vállalkozók vagyunk, ezért elbíráláskor ezt a részt valószínűleg alaposabb vizsgálatnak vetik alá, sajnos a vállalkozókkal kapcsolatban van egy kis bizalmatlanság.

– Van esetleg olyan hitelük, amit ezzel szeretnének kiváltani? Azt fel kell tüntetni.

– Soha nem volt még hitelünk.

– Nem? Nahát! Nagyon pozitívan veszik számba, ha ennyi idősen még nem vettek fel hitelt! Nem is tudom, találkoztam-e már ilyenekkel.

– Tulajdonképpen ez lesz az első hitelünk, és nagyon sokat gondolkodtunk, felvegyük-e.

– De ez nem is hitel, hiszen szinte nincs is rajta kamat az állami támogatás miatt, ráadásul ha a gyermekük megszületik, már csak kamatmentes kölcsön.

– Tudtommal ügyintézési költséget felszámít a bank minden törlesztőrészletnél.

– Valóban, egy kicsit keres rajta a bank. Apropos, ne felejtsek el a szülés után mihamarabb behozni a születési anyakönyvi kivonatot, hogy létrejöjjon a kamatmentesség. Első gyerek lesz?

– Igen.

– Biztosan olvasták a szerződésben, hogy ha vállalnak kistestvért, akkor elengedik a tőketartozás harmadát, ha pedig két kistestvért vállalnak, akkor az egész tőketartozást – és ezt olyan mosollyal mondta, mint amikor egy ügynök visszautasíthatatlan ajánlatot tesz.

– Hallottuk mindenhol, a média is önti ránk, de ezzel egyelőre nem kalkulálunk.

– Mindenesetre annyit kell tenni, ha majd egyszer aktuális lesz, hogy bemutatják előbb a várandósgondozási könyvet, aztán meg a születési anyakönyvi kivonatot ugyanígy, mint az elsőnél.

Na, de menjünk tovább. Házasságkötés időpontja?

– ...

– Jé, az tegnap volt! Nahát, gratulálok! Elnézést, csak a párok a nagy nap utáni első teendőként nem szoktak a bankba jönni. – Egy kicsit el is pirult a bankos nő, hogy ez így kicsúszott a száján.

– Nem kerekítettünk neki nagy feneket. Ez a nap is csak egy volt a sok közül. Igaz, ha szombaton tartottunk volna esküvőt, és százhusz fő látta volna, az is csak egy lett volna a sok közül.

Fél szemmel az órára néztem, és meglepve láttam, hogy már egy órája ott ülünk. Nem értettem, mivel piszmoztuk el így az időt, az adatok nézegetésével? És még hol a vége?! Csakis tízmillió forint ér meg ekkora macerát.

És jöttek a nyilatkozatok. Oldalakon keresztül. Istenem, de nyögve nyelős! Ugye nincs köztartozásunk, mert az ne legyen. Van-e másik banknál folyószámlánk. Van-e máshol hitel- és kölcsöntartozásunk. Van-e lakás-előtakarékossággal kombinált hitelünk. Van-e uniós költségvetési forrásból származó támogatásunk. Van-e Földvásárlási Hitelprogramból igényelt kölcsönünk. Van-e pócegdör-tisztítási alapról támogatott hitelünk. Nincs. Semmink nincs. Az volt az elvünk, hogy nem költünk el olyan pénzt, ami még nincs meg.

– Apropos, ugye megkapták a Magyar Nemzeti Bank tájékoztatóját a túlzott eladósodottság kockázatáról? Elég, ha szóban nyilatkoznak nekem, hogy elolvasták, egyelőre nem kell erről is aláírni.

– Láttuk a dokumentumot, igen.

Aztán szignózni egyesével minden oldalt. Két példányban. Egyikünk a bal alsó, másikunk a jobb alsó sarokban. De előtte megeszem ezt a kakaós csigát, mert már csillagokat látok.

A bankos hölgy és a férjem türelmesen várták, amíg elmajszolom. Mintha simogatta volna az agyamat a rengeteg cukor! Az eddigi, minden betűt háromszor ellenőrző feszültség helyére most csendes vidámság lopakodott; a bizonyosság, hogy ezen a körön is mindjárt túl leszünk, és a remény, hogy flottul megy minden.

– Tényleg, vajon előfordul, hogy egy házaspár felveszi a babaváró hitelt, elválnak, mielőtt visszafizetik, és nem jelentik be?

– Hát én nem javaslok senkinek sem az ilyen törvénysértést. A jogszabály szerint a válás tényét harminc napon belül be kellene jelenteni itt a banknál, és ha addig a párnak legalább egy gyereke megszületett, a kamattámogatás csak a hitel válást követően megmaradt részére veszik el, ha azonban egy gyereke sem született a párnak a válásig a hitelfelvételt követően, akkor a teljes hitel kamattámogatása elvész, és amit addig igénybe vettek, egy összegben vissza kell fizetni.

– Ha az ember válni akar, jobb, ha végtörleszt.

– Hát jobb. De az előtt is, ha a pár külföldre költözne.

– Nem a külföld a gond önmagában. Legalábbis ha jól értettük a tájékoztatót. A lényeg, hogy mindkét félnek legyen magyarországi lakcímkártyája.

– Igen, ez így pontosabb. Legyen magyarországi lakcímkártya.

– Összességében több gyerek, kevesebb válás, erősebb hazakötődés. Ez a program.

Szignóztunk apránként, oldalról oldalra haladva. A férjem gyorsan kanyarította oda, én összeszorult szívvel.

Végül az aláírás, adósé és adóstársé. Egy másodpercre ottfelvettem a tekintetem a dundin hurkolt betűkön, amiket a nevem helyére kanyarítottam; nahát, milyen erősen nyomtam rá a tollat! Aztán a bankos hölgy elemelte a papírokat, hogy letanúztassa két kollégájával, majd útjára bocsássa felsőbb hatalmak felé. Felálltunk, hogy búcsúzóul kezet fogjunk, és egy pillanatra eljátszottam a gondolattal, hogy diszkréten a táskámba süllyesztem a banki tollat, amivel ikszeltem, szignóztam és aláírtam – emlékül a mai alkalomról. De végül otthagytam.

– És mihez kezdenek a pénzzel? – kérdezte mosolyogva a bankos hölgy.

– Még nem tudjuk.

Dehogynem tudjuk... Igaz, a jogszabály szerint a vállalkozásunkba nem forgathatjuk be. Közvetlenül a családunk gyarapodására kell fordítanunk.

Mint minden ember – és különösen mint vállalkozó szellemű emberek –, mi is szeretünk pénzt keresni. Minél könnyebben, annál jobb. Ezúttal arbitrázs ügylettel. A közgazdaságtani lexikonok szerint az arbitrázs félre-
arázásból származó hozam. Akkor realizálható, ha hiba van a mátrixban. Hogy most hiba van-e? Nem a mi tisztünk megítélni.

Kapunk tízmillió forint kölcsönt, kamatmentesen, hála az állami támogatásnak. Mihez kezdünk vele? Tegyük a pénzt új otthonba, falják fel a téglafalak, a tetőgerendák, a napelemek, a tizenennyolc centi grafitsszigetelés? Nem, nem. A pénzt kölcsönadjuk – az államnak. Az államtól jött, oda tér vissza. Az állam – ez a Janus-arcú pénznyelő és pénzszórdá – igen magas kamatot hajlandó fizetni, hat, nyolc, tíz százalékot is. Ha úgy gazdálkodna, ahogy mi, ha nem költene el olyan pénzt, ami nincs is meg, akkor nem kéne a magunkfajtától kölcsönkérnie. Igaz, akkor pénzt sem kereshetnénk ezúttal.

És mit kezdünk a hozammal? Egy vállalkozónak mindig vannak ötletei.

Persze semmi nincs ingyen. A kis ügyletünkhöz is le kell tenni pár dolgot: hosszú távra kötött házasság, születendő gyerek, korrekt jövedelmi szint, folyamatosan érvényes magyarországi lakcímkártya. Ezek egy része amúgy is meglenne; a többit, nos, bevállaljuk az ügyért.

Mialatt a döntésre vártunk, azon tanakodtunk, mi lenne a legjobb módja az állampapír-vásárlásnak. Már ha a felsőbb hatalmak is rábólintanak... Semmi kedvünk nem volt tranzakciós illetéket fizetni az átutaláshoz. Miért is hagynánk, hogy bármekkora költség csökkentse a hozamot, ha ez amúgy elkerülhető?!

A bankkártyás fizetés ugyan ingyenes, de esetében a napi limit egymillió forint. Úgy döntöttünk hát, hogy tíz napon át naponta egymillióért veszünk állampapírt a férjem bankkártyájáról, a személyes költségeinket pedig ez idő alatt az én kártyámmal fizetjük – elvégre egybekelésünkkel létrejött a vagyonszövetség. Így elejét vesszük, hogy pénzköltést vonjon maga után a pénzmozgás.

Amikor egy hét elteltével a bankos nő elért minket telefonon, a férjem már megkapta az sms-t arról, hogy tízmillió forint érkezett a folyószámlájára. Alig akartuk elhinni, hogy ott főtt olyan bizalomkeltőnek találták a papírjainkat, hogy már az elbírálási határidő felénél kiutalták nekünk a pénzt. Felváltva néztük az sms-t és egymás arcát – a telefon képernyőjén sorakozó nullák voltak rá a bizonyíték: adóstársak lettünk. Ezzel a tízmillióval tartozunk a banknak, az államnak pedig legalább egy gyerekkel.

PAPP-SEBŐK ATTILA

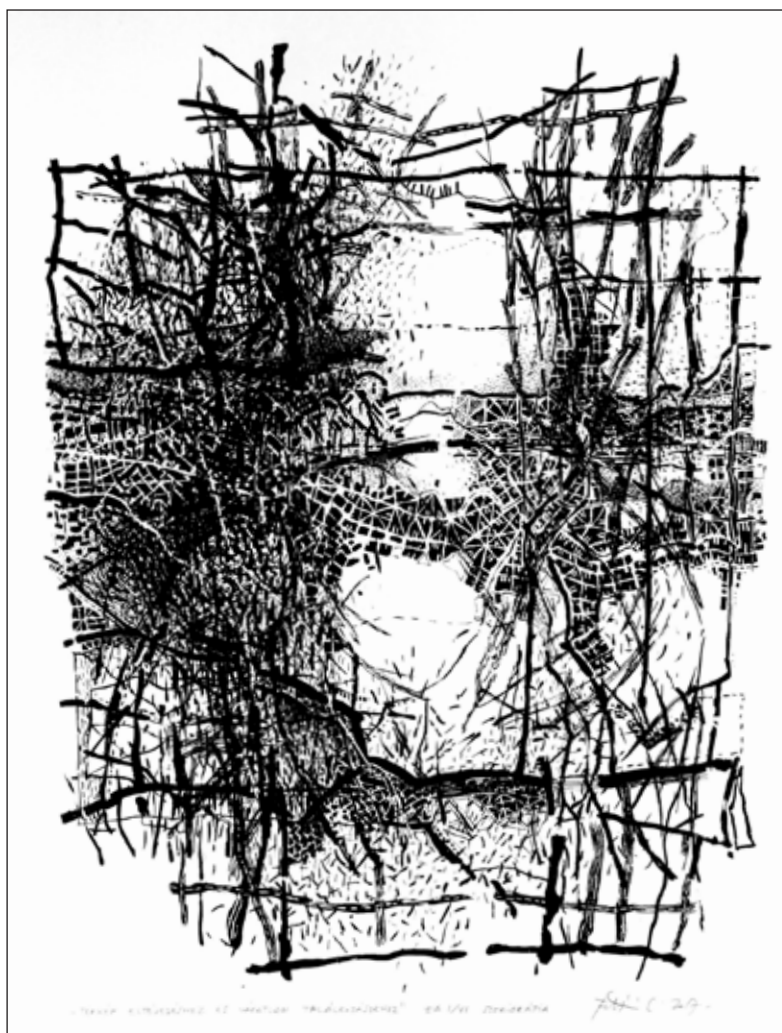
(az anyag emlékezete)

az ismeretszerzés érdekében el kellene hagynom a testemet, vagy legalábbis megállni a tükör előtt, úgy, hogy nem a szemlélő vagyok, hanem maga a tükör, feláldozni a teljes lényemet a saját idegenséggemmel együtt, meghozni a döntést, és elszakadni a kígyó hívó szavától, a gyümölcsöskertektől, ahol a fákon csüngő érett fügeszemek feketék és édesek, és a harapások után pedig sokat gondolkodom rá, hogy elég lenne rámutatni valakire, és azt mondani: add kölcsön a tekintetedet, mert legjobb lenne elhagyni, amit a tudásom birtokában hiszek, választ találni rá, hogy kije, mije vagyok a kozmosznak, nem fogok, minek teszem azt, amit, miközben mások is ugyanezt, ugyanígy, talán ugyanekkor, mert forog bennünk és a mindenség fölött, tárgyalja az önmagába feledkezett embert, a közös tudat, a rétegződés, a formálódás logikája, mint sok kicsi láncszem, egymásba ér, de mind külön is működik, mi ez a félelem, ami szorít, hogy csak hebegek, mi ez a gyötrő lassúság és gyorsulás, ami hatalmával darabjaimra szed, fesseget, és hajt a lényegi rész felé, ami kilátszik a földből, megfigyelhető a fák lombján, az elmúlás, jobb híján arra a megállapításra jutottam, olyan, mintha egyazon agyagból formáznék újabbat és újabbat, a korábbi forma eltűnik, de az anyag örökké emlékezni fog.

(a belső erdő követelései)

arról beszélünk, hogy van egy hely, leszállópályaként tartják számon, rajtunk kívüli erő következménye, és azt képzeljük, hogy a rengetegen keresztül mélyebbre, magasabbra juthatunk, és ha van még férőhely, márpedig a romlás mindenütt táptalajt talál magának, feltekeredhetünk a belső erdő csontfáira, a részletek felderítésénél a közös tudatot vesszük majd igénybe, megtárgyaljuk, mi az, ami nem

hallgat el, a lassan mozgó, önmagába feledkezett
rengeteg mintha másra kötelezne, az érkezőket minden
irányból óvatos lombok fogadják, és a föld sem mond
semmi újat azon kívül, hogy nem kell hinni benne.
eltűntekről hallunk, és a rendre türelmetlenebbekről,
a kidöntött fák lombhullása megijeszt, az erdő
megvárakoztat, várjuk, hogy keljen a nap, az idő
vonulása megriaszt, kiöli belőlünk a megértést,
nem nővünk már tovább, nincs is mink már nőjön,
a belső erdő ránk zárja a mindenséget, és
tovább gyakorolja a hatalmát.

Fábián László: Térkép eltévedésekhez és váratlan találkozásokhoz

KOCH IMRE

Alkonyul

alkonyul
száraz faleveleket sodor a szél
a kertben
felsejlik bennünk
a bizonyosság egésze
az élet íze

ez a keserédés íz
a szánk szögletében

A lengőajtón át

körülövez az elmúlt
és az el-nem-jött idő

a hegy körül
hollók szállnak
ugyanúgy mint rég

felemelt kezünk barázdát húz
az ég alján

Az ötödik íz

az ötödik íz azután érezhető
miután lenyeltük az ételt
kissé szokatlan még a dolgoknak
ez a késleltetett megnyilvánulása

vendéglátói vagyunk
egy különös mulatságnak
s van valami
ami akkor jelenik meg
amikor a vendégek már hazamentek
és vége van a táncnak

Fák között

ez itt a
vad nem járta erdő
mérgező nyálunk
a kövekre fröccsen
fogyó hold az arcunk
tükrök erdeje köröttünk

mindenütt magunkat látjuk

vajon
az vagy-e még
aki voltál

Villanások

a ház a házunk
még áll
de ajtaja és az ablakok
örökre zárva
verőfény az udvaron
a teremtetett táj lombos fáai
az útszélen

oda van már
a meleg nyári záporok után
sárba cuppanó lábujjaink között
átpréselődő sár emléke
gyermekkorunk nyarai
oda

itt állunk
a várakozás jelei nélkül
telve gyűlölettel
a sűrűsödő ég alatt

*

az anyanyelvemen
hallgatsz immár
és leválik rólad
a hallgatás

HAJDÚ LEVENTE

Januári depó

Eszem a megmikrózott
kolbászt az asztal sarkánál.
Nem fér el a laptoptól.

Nem akarok megnyitni
semmilyen más videót, mert
most úgymond csak előeszem.

Ha elképzelem, hogy
szépen megterítve enném
ugyanest, se ízlene jobban.

Most nem.

Tegnap a Lidlben
vettem két bolognais párnát,
azt hittem,
hogy még meleg lesz.
(Költsön kéne kérnem anyámtól egy százast
márciusig)

Nem volt az, de
így is finom volt.
Így is finom.

Azon gondolkodom, hogy
milyen lenne egyszer túlkávézni magam.
Két kotyogós főzet egymás után.

A derekam is kilóg,
fázik, pedig két pulcsi is van rajtam.

A szomszéd lehet, hogy
most fog megkérni,
vigyem le a biciklijét,
mert lezuhant a mennyezet.

Lakatlan sziget

téglaágy
már nyár
még itt
rekedt levegő
be nem töltő oldalak

tengerpart
alacsony gázló
román–magyar
zászlók a vízben
van szabadság

Georges Brassens Park

/ezt tényleg így küldtem el?/

Mire kiérsz már lecsapolják a tavakat
a fákat visszarakják
összehajtva a műanyag ládádba
a köveket összegereblyézik
visszateszik a forgácsok közé
a fűszálakat kötegekbe kötik
a bádogkerítést egymás mellé helyezik
lakatot raknak a ládákra
addigra én már az aszfalt leszek.

KISZELY MÁRK

Pampers

Felébredek. Ezredjére is sápadt halikrák a spotlámpák belsejében a plafonon. Egy jó húsz percig bámulom a ruhásszekrényem oldalát. Nyáladzó gondtalanság ez, mintha az ébredés első szakaszában gyorsan új-rakezdődne az életem. Csecsemő vagyok, egységben látom még a világot. Kényelmesen van bútorozva, de szerdai benne a rendetlenség.

A telefonomban nálam korábban kezdő vagy más időzónából dolgozó emberek üzeneti értesítenek a rakományokról.

Érdekelne-e engem olcsóbb nyomtatópapír-beszállító? Persze, hogy érdekelne, csak nem most. Érdekelni fog. Érdekelni fog majd a reggeli értekezleten, amikor jelentenem kell a részlegemről, és hirtelen elfogy a mondanivalóm.

A reggeli zuhanyzással kísérletezek már második hete. A hajmosós napokon lehetetlen, amúgy működhethet hosszabb távon is.

A zuhanyrózsát kis nyomáson a szám felé fordítom, és teleengedem meleg vízzel, gargalizálok, a lefolyóba köpöm az éjszaka alatt ellustult nyálam.

A samponom kávé, de kávé nem iszok. Nagyritkán lecsúszik egy, ha már nem bírok koncentrált maradni az irodai bürokráciában. Amúgy zöld tea. A zöld teát miniszterelnöknek!

Csodálom a nőket, akik a hullámvasút módjára rázkódó metrószerelvényeken is képesek feldobni egy laza sminket. Hát még azokat, akik félórát utaznak úgy, hogy egyetlen emberi szembe sem néznek bele. Ezeknek a vagonoknak nincs egy olyan atomnyi felülete sem, amire ne szegeződne tekintet csak azért, hogy ne valaki szemébe.

Itt vannak ezek az öltönyös srácok. Jó pontokat mennek gyűjteni. Emlekezni, hogy szereti a reggelijét a team leaderük, proaktív megoldásokat javasolni, egyenes háttal ülni a kantinban, otthagyni a maradékot az asztalon. Az ilyeneknek csak akkor van egy rendes merevedésük, ha az anyjuk is zöld lámpát ad a vérük tódulásának. Vándorszínészek. Azt sem tudják, mikor van előadásuk. Nincs ennek semmi értelme. Elképzelem, ahogy lángok borítják be az utasteret. A megszokottnál sokkal lassabb robbanás. Van időnk felfogni a közeledő vég természetét. A tűzben ott kavarognak az apró csavarok, csapágygolyók, a vagonok közti ajtók kilincsei. Nem számított erre egyikünk sem. Az a férfi még nagyon szerette volna befejezni a sudokuját, de a semmiből érkező hő elolvasztotta a kezéből a golyóstollat. Porrá lettek mind az üres négyzetek, kilencesek, hatosok.

Eltűnik a vigyor az öltönyösök arcáról. A hajtóerő messzire löki a határidőnaplóikat.

A sminknek is annyi. Vagy alóla a bőrnek, húsnak, csontnak, velőnek. Egy szép lány gyönyörű szilánkjai fúródnak a detonációtól messzebb állók tüdejébe. Szerves hulladékok mindenütt.

Aztán nekem is csak sötétség.

Mi a helyzet? Kérdezi mindenki az irodában. És én mit is mondhatnék? Örülök, hogy élek.

Semmivel nem tudom magyarázni, hogy mit keresek a munkahelyemen.

Nem érdekel a piac ezen része. A kollégák törtető, faszari alakok. A fizetés sem annyira csábító. Amilyen pozíciókkal kecsegtet a karrier progresszió, azokkal meg inkább riogatni lehetne engem.

A naptáram persze tele fontosabbnál fontosabb találkozókkal. Bár senkivel sem találkozok igazán, csak a képernyőmön jelennek meg. A konyhájukban vannak, besétál a gyerekük, és megmutatja a köldökét. Fiatal technikusok kávézókból lépnek be. Szomorú.

A lépcsőház egyik teljesen forgalmatlan részére szoktam leülni ebéd-szünetben. A közeli élelmiszerbolt menüit eszem végig. Egy szendvics, egy szénsavas üdítő, egy rágcsa. Sonka, tojás, kóla, csipsz, saláta, kolbász, kókuszvíz, rizsfelfújt. Néha egy banán.

Havonta egyszer pizzanap van. A lelkes és szánalmas portásunk szervezi. Leadjuk nála a pénzt, ő pedig rendel a kártyájával a közeli pizzériából. Ilyenkor kénytelen vagyok a pornófilmdíszletekből lopott bútorokkal berendezett ebédlőnkben étkezni a többiekkel.

Az aktuális termékeinkről viccelődnek. A céghez nem kapcsolódó dolgokról egyszerűen képtelenek társalogni. Úgy képzelem, ha egyszer, mondjuk, odaülnék Travishez, az ügyfélszolgálatoshoz, megkérdezném, hogy mit csinálna, ha elaludna egy éjszakai buszon vagy hova utazna el, ha tudná, csak három hónapja van hátra, azzal a csenddel válaszolna, amitől még én érezném magam kellemetlenül. Ki az a hülye, aki nem az olaszok elrontott számláján nevet a héten? Én.

Tornyokban állnak az üres pizzásdobozok.

Minden műszak végén a nyári szünetre csengetnek ki nekem. Egyetlen perccel sem vagyok hajlandó tovább maradni az elvártnál. Isten kegyelmezzen annak, aki ilyenkor akar megállítani beszélgetni. Egyszer kaptam egy telefont a HR-estől a társaságkerülesem miatt. Ő is említette, többen kiemelték, hogy azonnal elhagyom a munkahelyet a munkaidő lejártával. Nem érzem úgy, hogy ez jogilag számon kérhető lenne bárkin is. Ez az időpont konkrétan azért van, hogy az ember tudja, mikor kell elhagynia a munkahelyét.

Most szokjak rá a cigire, hogy elszívhassak egyet Peterrel a kocsija mellett, és hallgathassam, hogy mennyit költ a biztosítására? Beszúrnának még egy kérdést a cseh műanyagokról? Vagy ránézetnének még egy email-re? Egy utolsó utánira?

Hagyjuk már ezeket! Vegyenek akkor ide egy másik embert, aki képes egész nap alkalmazottként viselkedni. Öt óra harminctól ugyanolyanok vagyunk mind. Én is, a targoncás, meg a CEO is.

Visszafelé utazás.

Ahogy az lenni szokott mindenkivel, ebbe az irányba rövidebbnek tűnik.

A metrómegállótól gyalog megyek haza. Álmos és boldog a forgalom. Sokan végeznek ebben az időszakban. Csordogálnak a lakásuk felé, elveszik a gyerekeket különóráról, beugranak még venni valami gyorsan melegíthető vacsorát.

Aztán holnap ugyanez. Keresztülfutok az úttesten, és megbotlok a lakásom előtti padkában. A méretes hasalást sikerül alapszintű fájdalomásra tompítanom karjaimmal. Fekve maradok, venni egy nagy levegőt, elcsitítani fejben az ijedtséget. A ruhámat hirtelen a hátam közepéig fújja fel a szél. Kint az egész seggem, nézhetik a buszról a kedvenc bugyim bársonyát.

És akkor itt van ő.

Az egyetlen, aki ma rám mosolyog. Nem érdekli a pucér hátsóm.

Nem kéri a havi beszámolót. Nem bámulja cipője orrát helyettem.

A szemembe néz. Mosolyog. Mosolyog. Mosolyog a világoszöld aurájával. Sárga, fehér szavakat hasbeszél. Gagyog, mint egy újszülött.

Aztán ugyanaz a szél, ami a ruhámat, tovább fújja őt is a többi szeméttel, amit az utcákra hánynak ezek a rohadék emberek.

Kavarog a levegőben. Könnyed, üres pelenkacsomag.

JANÁKY MARIANNA
Imbecillis szerelem
(drámaszatíra-pantomim)

1. Jelenet

(A kótyagos nap már 9-kor felhőkkel takarja el arcát a kisvárosban. A butik próbafülkéje szűk, mint egy cella. Vastag függönyökön kevés levegő. Egy ötvenes nő próbálja lehúzni magáról a vékony selyemruhát. Szuszog. Kint a fülke előtt egy húszas éveiben járó, csinos, fiatal nő nézi a kivetítőt a divatbemutatót. Halkan dúdol, és toporog.)

Eladólány: „Plakátokon masíroznak az igazi hősök... Milliókkal együtt lélegzel, tudom, érzed. Lehetnél Te is, lehetek én is az az egy, az az egy, az az egy.” Jó lesz valamelyik? Biztos jó lesz valamelyik! *(Toporog még akkor is, amikor a függöny elé kicsúszik a magas sarkú cipő.)* Valami baj van? Valami baj van, asszonyom? *(Az eladólány széthúzza a függönyt, beles és kiáltozni kezd.)* Jaj, rosszul lett a hölgy! Jöjjön már valaki!

(Három-négy eladó rózsaszín arccal futva odaszalad. Az ötvenes nő eszméletlenül oldalára dőlve ül, bugyiban, nyaka köré tekeredve a ruha. A melltartó csak az egyik mellét takarja, húzza felfelé egy beleakadt gomb. Egy csinos negyvenes eladó lehajol, pofozgatja az ötvenes nőt, hiába.)

Eladónő: Hiába pofozom, hívja valaki a mentőt!

(Egy fiatal eladólány is leguggol.)

Eladólány: Mintha a volt tanárnőm lenne! Fektessek le! Főzzön valaki kávé! Hozzon valaki vizet! Valaki hívta a mentőket?

(Mint méhek duruzsolása hallatszik az igen, igen. Lefektetik egy vállfárról lekapott kabáttra az ötvenes nőt. Minták gyűrődnek össze alatta, de a nő derekán lévő redők kisimulnak. Épp odaér szinte repülve egy eladó. A vér arcából a lábába futott, és egy másfél literes ásványvizes palackból locsolgatja a lábainál fekvő testet, arcot.)

Éva: Álmodtam. Szeretkeztem.

Eladólány: Nem álmodott, asszonyom, rosszul lett! Fáj valamije? Hívtuk a mentőket.

Éva: Bepisiltem? *(Szirénahang. Próbál felülni.)* Nedvességet érzek.

Eladólány: Nem hiszem, nem látszik semmi, csak rosszul lett!

(Két harmincas férfi pantomimszerű mozdulatokkal, kezükben a hordágygal jön be a butikba.)

Egyik mentős: Hol van?

(Egy eladólány az ajtóban pantomimezve mutogat. Az eladók az ötvenes nő körül izgatottan topognak.)

Egyik mentős: Utat, hölgyeim!

Másik mentős: Engedjenek már oda! *(Leguggol, mindenkit félretol.)* Hallja, amit mondok, asszonyom?

Éva: Persze, igen.

(Próbál felülni, de feje lebukik. Az egyik mentős felemeli magasra az ötvenes nő lábát, a másik kínkeservesen letekerí a kígyóként feltekerőgőzött ruhát, és az áldozat tarkója alá gyűri. A padlón elmaszatolódott vér.)

Másik mentős: Beverte valamijét?

Éva: Nem tudom. Nem érzek semmit.

(Az Egyik mentős előveszi a vérnyomásmérőt.)

Egy eladólány: Szegény! Hoztam egy kávé!

Egyik mentős: Menjenek már arrébb! Inkább ásványvizet hozzanak még!

(Egy eladólány odanyújtja a palackot.)

Másik mentős: Igyon pár kortyot, asszonyom! Most bevisszük a kórházba. 80/60 a vérnyomása. Nem hagyhatjuk itt, nem vállalhatjuk a felelősséget!

Éva: Ne, ne! Jól vagyok!

(A mentőkocsiban minden ismeretlen az ötvenes nőnek. Fehér szag van. A mentősök ásítva, pantomimszerű mozdulatokkal, rácsatolják az ötvenes nőt a mentőágyra, vércukrot mérnek, reflexet vizsgálnak, felveszik az adatkat.)

Egyik mentős: Hogy hívják? Hol lakik? Hány éves?

Másik mentős: Azt hiszem, az anyám barátnője, de rég nem láttam! *(Szinte magában mondja, azután egyre hangosabban.)* Volt hasonló rosszulléte? Itt van a tb-kártyája? Van valamilyen gyógyszerallergiája? Betegsége? Mit ivott, mit evett ma? Bevette a gyógyszereit?

Éva: Jól vagyok, láthatják, beszélek, válaszolok mindenre. Csak kicsit rosszul lettem, nem kell a kórházba vinni! Kérem, ne vigyenek be! Mindjárt teljesen jól leszek! Ettem, ittam rendesen, a gyógyszereim is bevettem. Nincs allergiám, táskámban a tb-kártya, mobilomban a gyógyszerek felírva. Magas vérnyomás, pajzsmirigy-alulműködés.

Másik mentős: Nyugodjon meg, asszonyom! Értse meg, nem hagyhatjuk itt! A cukra rendben, de a vérnyomása túl alacsony. Sok oka lehet. Be kell vinnünk, nem vállalhatjuk a felelősséget! Kit értesíthetünk?

2. Jelenet

(Egy átlagosan berendezett, negyedik emeleti lakás előszobája.)

Éva: Kapcsold fel a villanyt! Ne azt, az a csengő, tudod?! És tényleg, tényleg jól vagyok! És köszönöm, hogy hazahoztál!

Ica: Szép a papucsod!

Éva: Igen, az 59. születésnapomra ajándék a lányoméktól! Hallottad, hogy csak kiszáradás! És ígérem, tényleg befejeztem ezt a fogyókúrát! Csak egy baj van, hogy ma ötkor kellett volna találkoznom vele. De lehet, azért lettem rosszul, hogy ne találkozhassak vele! A ruha meg, lehet, nem is tetszett volna neki.

Ica: Talán jobb is így. Írj egy SMS-t, hogy közbejött valami. És egyél, igyál valamit!

Éva: Félelmeink kurvábbak a magányunknál! Nevessek vagy sírjak?

Ica: Nyugi! Pihenj! Ha rám hallgatsz, egyedül maradsz, leszarod a pasikat, ne érdekeljen senki! Ha élni akarsz, magad maradsz. Hagyd a társkezesést! Sok lesz már, magas a szám... Na, csajszi-kám, aludj jól, puszi! *(Megölelik egymást.)*

(A lift jön felfelé irigykedve, duzzogva. Az ötvenes nő belép a konyhába, nem kapcsolja fel a villanyt. Elkezd melegíteni a tűzhelyen valamit, közben a félhomályban pantomimezve ide-oda lépked.)

Éva: A magány lábosból etet? Csúszkáltam az ágyon le-föl a mentőben, pedig leszíjaztak, a kanyarokban egyre inkább rosszul éreztem magam, a lányom láttam, odajött, éreztem, megfogja a kezem, hirtelen azt láttam, azt láttam, hogy egy kislányt vizsgál, az meg verni kezdi a hátát, mintha dobolna rajta, én meg kiabálok, más orvost választok, maga nem angol, hallom az akcentusán, aztán a fiam is ott volt a mentőben, hogy lehet, hogy Amerikából itt van, lefogja az anya kezét, ne bántsa a húgomat, menjenek haza, csak asztmája van, minden rendben lesz, van rá gyógyszer, és kinőheti, de a húgom ne bántsa! *(Pukkan egyet a tűzhely. Elalszik a láng. Magához tér az ötvenes nő. Bambán odamegy a tűzhelyhez, elzárja, meggyújt egy gyufát, végül elfújja.)* Jó lesz így langyosan. *(Szopogatja a csontokat.)* Egyszer csak a mentősök ott hagytak a lift előtt, majd jönnek önért, mondták, a táskám, a ruhám, kérdeztem, ott van maga mellett, felelt az egyik, aztán odajött Ica, láttam, a gimiben órákon egymás hátára írogattunk, egyszer lebuktunk, és a tanár felolvasta, amit a cetlire írtunk, náluk a talpunk is összemértük, nem

voltak otthon a szülei, még a nagyujjunk is egyforma hosszú, sokszor neveltünk, Gyulába vagyok szerelmes, mondta, de nem ezért ájultam el először életemben, csak előtte mindig én vártam rá a sulis előtt, már az általánosban is, és... és együtt mentünk mindig haza, virágzott: színes ruha, harisnya, festék, kigombolt kabátban télen is, sapka nélkül, fagykoszorúhajráf, neveltünk, de a kucsmám nem szerette, usánka-hasánka, mondta, akár a derekad, az esküvőmön fülembe súgta, hogy mi mindig megmaradunk egymásnak! Meg azt, hogy miattam beteg ne legyél! Vagyis erotomán. Neveltünk. *(Pantomimezve bemegy a hálszobába. Lehúzza a redőnyt. Vétköző gyöngesség, meztelen gyöngédség a tükörben farkasszemet se néz.)* Tizenhat éve váltál el, egy éjszaka a férjed lerántotta fejedről a paplant, és nagymamád nipp cukortartójából a kristálycukrot az arcodba borította, elmesélted, elmutogattad, drága barátnőm, hogy az arcodhoz kapsz, két kézzel törölgeted, kiabálsz, de hang nem jön ki a szádon, így hull szét az életünk!, kiáltotta István, mondtad, és a cukortartó a könyvespolcon még ott van, mint nálam egy cumi, már tudom, hogy aki verset ír, fürdeti magában a szavakat, mint a pár hónapos csecsemőt az anyja. *(Az ágy megnyikordul, amikor az ötvenes nő pantomimszerű mozdulatokkal rádől. Bekapcsolja a diktafont.)* Én válás után írni kezdtem, meg– és átbaszok minden férfit, mondtam röhögve, jó, akinek legalább értetlenjei vannak, mint fél pár cipő a hitem, aminek feslik a bélése, pár éve letört az egyik szandim tízcentis sarka, az utcán nevetségesnek éreztem magam, taxirokkantságom elmúlt, amikor beültem, jóképű volt a pasi, te meg, Ica otthon az ajtó előtt vártál, nem szólt, zokogtad, elment, egy cetli maradt a konyhaasztalon utána. Sajnálalak, de engem nem hagyott el az irónia, csúszttam lefelé a harisnyám már az előszobádban: vénasszonyok egy szegényházban...

(Csöng a mobilja. Összerezdül, felveszi.)

3. Jelenet

(Az orvosi rendelő várójában fehér műanyag székek egymás mellett katonásan.)

Ica: Dehogy jött meg újra! És rákos se vagy! Ugyan, ilyen hülyeségekre ne is gondolj! Eszedbe jutott Thomas Mann *A megtévesztett* című elbeszélése, amiben egy öregedő nő összejön egy fiatal férfival, és azt hiszi visszajött a menzese?

Éva: Igen.

Ica: Jaj, de menj már, téged szólítottak!

(Az ötvenes nő pantomimszerű mozdulatokkal megy az ajtóhoz, majd belép.)

Háziorvos: Szia Éva! Csüccs, rég voltál! Gondolom, utánezte a tüneteknek a neten, de nem kell megijedni. Az első kérdésem az lenne, mit ettél az utóbbi egy-két napban? *(Nem hallható a válasz.)* Hát akkor nyugi, a barátnőd nyers céklasalátája a ludas. A feleségem is gyakran készíti fokhagymával tejfölösen, és engem is megtréfált először. Egyetek jól, ha tudtok, a többi nem számít! *(Nevet.)* De megvizsgállak alaposan korodnak megfelelően, ha már eljöttél, és a széket mintát küldd el ebben a dobozban a biztonság kedvéért.

(Az ötvenes nő az utasítások szerint beáll a rendelő közepére, mondja a számokat, behunyja szemét, előre nyújtja kezeit, majd fél lábon áll, meghajol, leguggol. A háziorvos végigsimítja a gerincet, a hátat, lapockát.)

Éva: Elég már, sok ez nekem. Kérlek, nyugtass meg! Nem akarok hisztizni, de félek. *(Mosolyog.)* Jó nagy K a mosoly. Én nem vagyok az. *(Nevet.)*

Háziorvos: Semmi bajod, szerintem biztos, csak a betelain vöröstre festette a széket és a vizeled is. Minden rendben lesz, bár a gerincet teljesen kiegyenesedett! Mióta? Bocs, nem emlékszem, masszázsa, kezelésekre a fürdőbe beutaltalak már? Kellene. És úszni, jógázni. Teljesen le vannak tapadva a lapockáid!

Éva: *(Könnyben megkönnyebbülve nevet.)* Fogok azért még szállni? Akár a kishalálba? Vagy mégse? A magány a legnagyobb kurva. A világ minden nap megdughatja!

Háziorvos: Múltunkra tekintettel, drága költőnőm, tudod, segítenék, de nagyon jó a házasságom.

(A felújított kisvárosi fürdő az ötvenes nőket is szívesen nézegeti. Sokat fogott. Mosolyognak a csempék is. Párolog a kénes víz. Egy kis medencében, a víz alatti tornán ötven pantomimszerű mozdulatokkal tornagyakorlatokat végeznek. Két hetvenes egy harmincas és az ötvenes nő, plusz egy maga elé ejtett tekintetű negyvenes férfi. Csak a fél testük látszik. Ráfeksznek a vízre. Színes szivacsburkák, sárgák, pirosak, zöldek, lilák emelkednek ki a lábaik közül. Halk zene szól, a gyógytornász utasításokat ad pantomimszerű mozdulatokkal.)

4. Jelenet

(Izzad a kórházi kétágyas szoba, a nyár a szoknyáját épp levette már. Egy paplan lassan hullámszik, az ötvenes nő mozog alatta.)

Orvos: Hogy van?

Éva: A masször, kisimogatta a lepedőt, és felsegített az ágyra, kezei húsz percen át csattogtak, akár a karikás ostor, fahéjillatban a fájdalom vé-

giglovagolt a hátamon, a gyógytornász megdicsért, csak a lábait jobban tegye szét, úgy-úgy, hajlítsa be a térdét és tapsol, keze a vízben marad, mint búzakalász hajlongtam, a derékalj barna és meleg volt, akár fiatal költő barátom, a tus alatt potyogtak az iszapcsomók.

Orvos: Hallja, amit mondok? Hogy hívják? Mi történt?

Éva: Nem tudom. Legurultam a hegyről. Olyan szép lefelé a táj.

Ica (*aggódva az orvosnak*): Mi baja? Félrebeszél?

Orvos: Valószínűleg igen. Semmi komoly, enyhe agyrázkódás. Szerencsére nem mutatott ki a CT semmi elváltozást. Maga is angoltanár? Ön hozta be, úgy tudom. Jó, hogy most történt, ugye, a nyári szünetben!?

(Az ötvenes nő megpróbál kimászni az ágyból. A levegő áll körülötte, alig tud nyelni.)

Ica: El ne ess, babám!

Éva: Nem vagyok az unokád! Hagyd már abba velem ezt a gügyögést! Kértelek már! Amúgy meg mit akarsz? Csak törülköztem... a kádban..., megjelent a szemem előtt valami kis fekete valami, azt hittem, valami bogár, muslinca vagy valami hasonló repül a szemem előtt, hessegetni kezdtem, de nem volt ott semmi, de az a valami mégis ott volt, és jött újra meg újra. Megvakulok, gondoltam, de eltűnt, de utána megint jött, eltűnt, visszajött. Lecsuktam a szemem. Összeestem... a puffanást még hallottam. Nem láttam csillagokat, mint az autóbalesetemkor.

Ica: Az orvos szerint semmi komoly, egy apró retinaleválás, korral jár, nem kell hisztizni! Csak akkor hívd, de akkor azonnal, ha nagyon erős fényt látsz felvillanni. Most megyek, de bejövök holnap is!

(A negyedik emeleti konyhában két nap múlva reggel a porszemek már forgolódnak a levegőben. Kávéillat les be a szobába. Az ötvenes nő pantomimezve kimegy a konyhába.)

Ica: Csóka, hali! Jó reggelt! Korán ébredtél! Jól vagy?

Éva: Jól, igen, és köszí, hogy itt aludtál.

Ica: Ugyan! Jó, hogy most történt és nem iskolaidőben.

Éva: Igaza volt az orvosnak. Megszoktam. Csak akkor látom, ha a látótérbe kerül a levált üvegtestdarab vagy mi. Légykaki. (*Nevet.*) És nem találkozom többé egy társkeresős pasival se, megígérem!

Ica: Mert? Te mondtad, hogy ez mennyire olvasott, és még velem se tudsz beszélgetni a kortárs irodalomról... csak vele!

Éva: De, de csak érettségije van, mondtam. Én meg a legnagyobb sznob, akit ismerek. És tíz évvel fiatalabb. Igaz, ez nem zavar.

(Ica támoilyogva kettőt-hármat lép a mosogató felé.) Kicsit rosszul érzem magam. Hányingerem van. (Elejti a csészét, összeesik. Pár kávécsépp szeplő a földön és az arcán, a lelke pedig már elszállt.)

Éva: Mi van? Rosszul vagy? Mi történt? Valami baj van?

5. Jelenet

(Az ötvenes nő megjelenik a lépcsőn lágy, kecses léptekkel, akár egy pantomimművész. A ház bejárata előtt egy férfi álldogál, kezében virágcsokor.)

Egy férfi: Mit mondjak? Sajnálom, tudom, mennyire szeretted a barátnőd. Örülök, hogy nekem küldtél először SMS-t. Kiviszlek szívesen majd a temetésre. De azért, ugye átadhatom? Boldog születésnapot!

Éva: Mindig én voltam rosszul, ő mindig segített, és ő halt meg?! (Szírog.)

(Az ötvenes nő szokatlanul élénken emelgetve lábait indul a lift felé, és szagolgatja a rózsát. Visszafordul.)

Éva: Te meg mit csinálsz? (Nevet.)

Egy férfi: Csak a lábaid nyomába léptem, és hozzáértem véletlen.

Éva: Ez a sarkam volt! Esküvőre nem készülök. (Nevetnek.)

(Az ötvenes nő papucsá orra beleakadt a lépcső szélébe. Megbotlik, a férfi hátulról elkapja. Egy ajtót a huzat valahol becsap. Hamarosan az erkélyen fölöttük a csillagok a pezsgő buborékaival együtt kezdenek szaporodni.)

Éva: Még nem tudod, hogy néha írok. Amatőrök portálján már több versem és kisprózáim is megjelent. Felolvashatom a legújabbat?

Egy férfi: Persze. Sőt! Talán szerelmes. (Nevet.) Tíza víz, partot mos. (Összeverseltek, nevetnek.)

Éva: Várj, kihozom a laptopot. (Kapkodja a lábát.)

(Az Egy férfi megszívja az orrát, mert a nő szele megcsapta.)

Éva: Itt is vagyok. Kortyolgasd közben nyugodtan a pezsgőt. A címe Hűség hangokra. (Tart egy kis hatásszünetet.) A márványmintás asztalon használt kávéscsészék lustálkodtak. Nyugodtan bemutatkoztunk egymásnak. A pincérnő csikorgott. Ismerős nicknevek, elképzelt arcok. Szoknyáinkra fekete-fehér DNS-mintákat rajzoltak a fények. Rendelés után feléjük kacsintottam: Hát ürügyet sajnos én gátlástalan mindig találok, hogy néha napján... (Nevet.), de most már nem fogom megszakítani magam. Neked se kell majd, ha... (Nevetnek.) Figyelj jól, és egészségedre!

Egy férfi: Csupa fül vagyok, leszek! És igyál te is előtte még egy kortyot!

(Szinte táncolnak fantáziagondolataik kortyolás közben. Az ötvenes nő meleg combjától szerencsére nem gyulladhat ki a laptop.)

Éva: Na, figyu, folytatom az olvasást!... Azért ne higgyétek, hogy nimfomániás vagyok, vezettem be a társalgást. A kávézóban büszkén szólt a dalt. Az én kedvesem egy olyan lány, akit farkasok neveltek, és táncolt egy délibábbal, majd elillant csendesén. Öt meghívott vendégem felvonnultatta a legutolsó divatot. Rögtön találtam nekik hívó szót: Melles, Faros, Nimfo, Röhécs, Kékharisnya.

(Az ötvenes nő megáll, nem tudja folytatni. Leteszi maga mellé a kanapéra a laptopot, és az asztal felé nyúl. A pohár szinte felemelkedik.)

Egy férfi: Csodás vagy! Jöhettek mind! Tiétek lesznek ingyen, bérmentve! *(Nevet.)*

Éva: Haha, Ica helyett majd téged szeresselek? *(Nevet, átkarolja az Egy férfit.)*

(A pezsgőbuborékok a csókolózó nyelveken ölelkeznek. Hajnalban a nyitott ablakon át a kótyagos nap felhővel takarta be a pihegve alvó hatvanéves, újjászületett Évát.)

Farkas István László: Attrakció

RÉV TAMÁS

Brie

Nézd, milyen patinás ez a sajt, mondtam Petrának, ő meg a fürdőszobából kiabált, hogy ha zöld, akkor dobd ki. Pedig tudhatná, hogy a brie nem zöld, hanem fehér. Teljesen jó volt amúgy, csak kicsit már mintás lett a széle, ilyenkor az íze is karakteresebb, mint máskor.

– Be ne hozd azt a rohadt sajtot – mondta Petra.

Még mindig a zuhanyzóban állt, a zuhanyfüggöny miatt nem látta, hogy későn szólt. Bent voltam a fürdőszobában, és persze hoztam a sajtot is.

– Nem kell úgy ordítani, itt vagyok melletted – csitítottam, de csak hangosabb lett.

Nem tudom, végül min vesztünk össze. Az tűnt fel, hogy egyedül vacsoráztam, csend volt a konyhában, még a gyerek se jött elő sajtot kunyerálni. Először a gyereket kerestem meg, a szobájában volt, riadtan felkapta a fejét, amikor benyitottam.

– Azt hiszem, összevesztünk anyával.

A gyerek bólintott.

– Éhes vagy?

Megint bólintott. Sajtot nem kért, csak sonkát és pirítóst. Amíg evett, bementem a fürdőszobába, hogy megnézzem a feleségemet. A kád előtt állt mezítláb, törülközőbe bugyolálva. Az arca haragos volt: vörös és merev. Jobban megnéztem, inkább vöröses-barnás volt és fémesen csillogott. De nem csak az arca, hanem a bőre és a törülközője is átvette ezt a nehezen meghatározható színt. Petra mintha észre se vett volna, egy mögöttem lévő pontra fókuszált. Közelebb mentem, meg se mozdult. Megpöcköltem a combját, kemény volt.

– Hát, megint megtörtént – mondtam a gyereknek. Tele volt a szája, ezért csak bólintott.

– Akkor ma nem kell fogat mosni? – kérdezte egy kis szünet után.

– Ma is kell, sajnos – mondtam – Készíték még egy pirítóst, amíg azt megeszed, rendbe rakom anyát. Holnap én viszlek az óvodába.

Átvittem Petrát a hálósobába, lefektettem az ágyunkba, és gyönyörködtem benne. Hozzábújtam, kemény volt és hideg. A dereka íve szép, de kemény, könyöke hegyes, az arca még mindig mozdulatlan. Felemeltem, kivittem a konyhába, az ablak felé fordítottam, mintha csak nézelődne.

– Milyen esetlen – mondta a gyerek, de én lepisszegtem.

Csak altatás után tértem vissza a feleségemhez. Meg se mozdult, amíg rendbe raktam a konyhát. Mosogattam, összeszedtem a kint felejtett játékokat, összesöpörtem a morzsát az asztalhoz. Amikor végeztem, megfor-

dítottam Petrát, hogy az asztal felé nézzon. Az arca hideg volt, semmiféle érzelmet nem tudtam leolvasni róla. Talán össze se vesztünk?

Igaza volt a gyereknek, a szobor tényleg esetlen. Passzív és illetlen. De az arca! Jórészt barna, de az orra körül megjelent néhány zöld folt, a szája kék, nem tudni, mit mond majd, ha megszólal. Talán mégis morcos, bár-hová rakom a konyhában, a jelenléte sugárzik, érzem a hidegét.

– Valami baj van? – kérdeztem Petrát, de nem válaszolt.

– Majd megbeszéljük holnap – mondtam, talán csak magamnak.

– Esetleg ennél valamit? – kérdeztem újra.

Petra nem mondott semmit, meg se moccant, mégis legurult a törülköző. Ezt igennek vettem. A törülköző újra a régi lett: világoskék volt és puha. De Petra hideg maradt, hideg, fényes és barna. Először sonkás pirítóssal kínáltam, de nem reagált. Kentem neki egy újat, még paprikát is tettem rá, ahogy szereti, de még az orrát se fintorította. Végző kétségbeesésemben elővettem a sajtot a hűtőből. A szája elé raktam, de arra se reagált. Letörtem egy darabot, és rákentem az ajkaira. Szótlatlanul tűrte. Kentem egy kis sajtot a hasára is. Elégedett voltam magammal.

Másnap reggel Petra ugyanott állt, mint előző este, de a sajt helyén, fraktálszerű foltokban megjelent a patina. Imádom ezt a zöldet, ez a remény színe. Szétkentem egy kis sajtot a saját hasamon, de nem onnan tűnt el. Lezuhanyoztam, és felkeltettem a gyereket, hiszen be kellett érni az óvodába. Nem tudtam, mi lesz a szoborral, de a biztonság kedvéért elől hagytam egy kis sajtot.

(2022)

TÉLFFY ÁRMIN

Az első szerelmes vers

Elmesélem az életed
elejétől végig. Miközben hallgatod,
szépen lassan – olyan óvatosan,
ahogy csak te tudsz – beköltözöl az életembe,
világot gyújtasz, megkérsz, fogjam meg
a kezed, mostantól sétáljunk mindig együtt
Homérosztól Tolsztojig, hogy te lehess
az én Pénélopém és Anna Kareninám.
Otthonra lelsz a gondolataimban,
ahogy én rejtőző szépséged titkos zsákfalujában,
ahová csak mi ketten tudjuk a járást.
Úgy iszom a szavaidat, mint egy
éhes kisfiú, aki boldogan veti rá magát
a megtalált, selymesen rugalmas anyamellre.
A közöttünk gomolygó ködben
nem látod, csak érzed, hogy benned vagyok,
és, akár egy tű hegyén, egyensúlyozunk a semmi fölött.
Ahogy együtt olvasunk mindent, egyre szebb leszel,
az olvasó szem mindható szépség ez,
ahogy bölcsen végigfut szerelmünk titkos pergamenjein.

Minden, szentek

A halál, irodalmias képével, vágyat
ébreszt bennem, bárcsak folytonos
lábadozás lenne az élet, a teljes gyógyulás
reménye nélkül. Céltalan ücsörgés
otthonom előtt, ahová bármikor
visszavonulhatok az egészség
agresszív támadásától. Ahogy a halottak
próbálnak áttörni az időn, ütéseik
olyan közelinek tűnnek, hogy egymástól
jól elkülöníthetők, mindegyik másként
visszhangzik belül. Segítenék nekik,

de még nem hagyja a sok, ostoba véletlen,
és gyanítom, mikor megtérek oda, majd
nem jut eszembe semmi vagy épp csak az.
Olykor könnyebbek vagyunk az életnél,
mint haragvó tengerek fölött a sirályok, amíg
az üres hullámok elnyelik őket.
Talán könnyebb a halottak helyett is élni
e homályos világban, derengő kétségben,
mint emlékezni rájuk. Távoli, vidám hangok,
amiket átítat a novemberi eső szomorúsága.

Télffy pogózik

Mikor élek, távolodik a horizont.
Mintha olyan koncertre vetődnék,
ahol együtt pogózunk: Szindbád,
Pecsin, meg én. Yeah, everybody's
going crazy... semmi sincs a helyén,
az egész mégis váratlanul igaz. Most
úgy élek, mintha egy halott szerző
stílusa sodorna szebb múltak felé.
Sokkal jobb sötétben tapogatózni,
mint látni, mondod a rád bízott
szavak csiszolása közben. Úgy
írsz, ahogy egy melós tömi magába
az életét. Neked hagyom, hogy
közelebből ismerj félre, mint a többiek.

SZÁMUNK SZERZŐI

Nagy Gábor (1972, Körmend) József Attila-díjas költő, szerkesztő, az irodalomtudomány doktora. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete: *Hosszú záridő* (Hitel Könyvműhely, 2021).

Korpa Tamás (1987, Szendrő) költő, kritikus, szerkesztő. A Debreceni Egyetemen szerzett diplomát. Legutóbbi kötete: *Házsongárd live* (Erdélyi Híradó – Kalligram, 2022)

Fekete Richárd (1986, Pécs) költő. A Veszprémi Egyetem MFTK oktatója. Legutóbbi kötetei: *Bányaidő* (József Attila Kör – Prae, 2015) és *Módosítás* (Scolar, 2022)

Juhász Tibor (1992, Salgótarján) költő és prózaíró. Debrecenben él. Legutóbbi kötetei: *Salgó blues* (Scolar, 2018), *Amire telik* (Scolar 2021)

Szauer Ágoston (1963, Pápa) Szombathelyen él és dolgozik. Legutóbbi kötete: *Körülírás* (Napkút, 2021)

Jacques Ellul (1912–1984) Bordeaux-ban született francia szociológus és jogtudós. A Bordeaux-i Egyetemen tanított. *L'empire du non-sens. L'art et la société technicienne* című könyve Párizsban jelent meg 1980-ban, több nyelvre lefordították.

Vilém Flusser (1920–1991) cseh származású filozófus, Prágában született. Évtizedekig Brazíliában élt, majd Franciaországba költözött.

Losonczi Alpár (1958, Témérin), vajdasági magyar filozófus, közgazdász, egyetemi tanár. Az Új Symposion harmadik nemzedékének volt tagja. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 2018-ban választotta tagjai közé.

Hózsá Éva (1953, Szabadka) irodalomtörténész. Egyetemi tanulmányait Szegeden végezte. Az Újvidéki Egyetem egyetemi tanára. Szabadkán él.

Mosonyi Kata (1949, Mosonmagyaróvár) tanár, kritikus, költő. Pécsen él.

Hörcher Eszter (1984, Budapest) irodalom- és művészettörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktori iskolájának hallgatója. A budapesti Holokauszt Múzeum munkatársa.

Bence Erika (1967, Bezdán) egyetemi tanár, irodalomtörténész. Az Újvidéki Egyetem BTK magyar tanszékén tanít. Kupuszinán él.

Szemes Péter (1979, Zalaegerszeg) irodalomtörténész. Kaposváron él és dolgozik.

Péntek Imre (1942, Lenti) Babérkoszorú- és József Attila-díjas költő és szerkesztő. Székesfehérváron él.

Ács Anna a Laczkó Dezső Múzeum egykori munkatársa. Veszprémben él.

Németh István Péter (1960, Tapolca) irodalomtörténész, tanár. Szülővárosában él.

Röhrig Eszter (1954, Budapest) *Nem leszek elérhető, soha többé* című regénye a Napkút Kiadónál jelent meg 2022-ben.

Déri Anna (2002, Körmend) az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar hallgatója.

Szabó Elvira (1985, Székesfehérvár) Budapesten él.

Papp-Sebők Attila (Sepsiszentgyörgy, 1997) költő, egyetemista. A BBTE pszichológia szakos hallgatója. Első, Távolodási kísérletek című verseskötetén dolgozik.

Koch Imre (1954, Somogy megye) felsőfokú kereskedelmi végzettsége van. Az ifjú korában írt verseitől eltekintve, nagyjából 54 éves korában kezdett el írni. 1976-óta Székesfehérváron él. Három verses kötete jelent meg: *A Nap sárga arca* (Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2008), *Rendezett álom* (Kódex Kiadó, Pécs, 2010), *Az Isten álarcosbálja* (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2019).

Hajdú Levente (1991, Debrecen). A MOME-n, az ELTE-n, a BABES-BÓLYAI-n, a Sorbonne-on médiaművészetet, művészetelméletet, filmelméletet, filozófiát tanult. A Fialat Képzőművészek Stúdiója Egyesület vezetőségi tagja. Budapesten él és alkot

Kiszely Márk (1991, Debrecen) zenészként végzett az Mztst Kőbányai Zenei Stúdióban. Londonban él, prózákat ír.

Janáky Marianna (1955, Hódmezővásárhely) legutóbbi kötete: *Szív alakú nyom a homokban*. Makón él.

Rév Tamás (1982, Budapest) programozóként dolgozik Budapesten.

Télfy Ármin (1996, Budapest) a PPKE magyar-angol szakos hallgatója.

A Vár Ucca Műhely számait a következő üzletekben biztosan meg tudja vásárolni

Relay Café 1446 Aréna – **1148 Budapest**, Hungária körút 48.
Inmedio 2410 Óbuda Auchan – **1033 Budapest**, Szentendrei út 115.
Inmedio 2401 Bp Campona – **1223 Budapest**, Nagytétényi út 37-47.
Inmedio 2417 Bp Pólus Center – **1152 Budapest**, Szentmihályi út 131.
Inmedio 2103 Soroksár Auchan – **1239 Budapest**, Auchan Soroksár, Bevásárló utca
Inmedio 2441 Budaörs Tesco – **2040 Budaörs**, Kinizsi út 1.
Inmedio 2102 Budaörs Auchan – **2040 Budaörs**, Auchan, Sport utca 2.
Inmedio 2104 Törökbálint Auchan – **2045 Törökbálint**, Torbágy utca 1. B/420
Inmedio 2135 Budakalász Auchan – **2011 Budakalász**, Omsz Park 1.
Relay 1113 Érd Stop Shop – **2030 Érd**, Budai út 13.
Inmedio 2126 Solymár Auchan – **2083 Solymár**, Szent Flórián utca 2.
Inmedio 2101 Fót Auchan – **2151 Fót**, Fehérkő út 1.
Inmedio 2847 Dunakeszi -Fót Té – **2120 Dunakeszi**, Fóti út 120.
Inmedio 2150 Maglód Auchan – **2234 Maglód**, Eszterházy János utca 1.
Inmedio 2105 Sz.miklós Auchan – **2310 Szigetszentmiklós**, M0, Háros utca 120.
Relay 1101 Tatabánya MÁV – **2800 Tatabánya**, Győri út 1.
Inmedio 2506 Komárom Igmándi u – **2900 Komárom**, Igmándi út 11.
Inmedio 2112 Salgótarján – **3100 Salgótarján**, Erzsébet tér 5.
Inmedio 2305 Mezőkövesd – **3400 Mezőkövesd**, Mátyás király út 101.
Inmedio 2303 Miskolc Auchan ex – **3500 Miskolc**, Pesti út 9.
Inmedio 2327 Miskolc Auchan – **3527 Miskolc**, József Attila utca 87.
Inmedio 2707 Debrecen Malom... – **4027 Debrecen**, Füredi út 27.
Inmedio 2702 Debrecen Auchan – **4031 Debrecen**, Kishatár utca 7.
Inmedio 2715 Debrecen Tesco – **4031 Debrecen**, Kishegyesi út 1-11.
Inmedio 2706 Fehérgyarmat – **4900 Fehérgyarmat**, Kossuth tér 3-5.
Relay 1702 Szolnok MÁV – **5000 Szolnok**, Vasútállomás, Jubileum tér
Inmedio 2809 Szolnok Auchan – **5000 Szolnok**, Szandaszőlős, Felső Szandai rét
Inmedio 2920 Szolnok Volán Üzlet – **5000 Szolnok**, Ady Endre út 15.
Inmedio 2805 Orosháza Vásárcsarnok – **5900 Orosháza**, Könd utca 47-49.
Inmedio 2830 Orosháza Tesco – **5900 Orosháza**, Vásárhelyi út 23/a.
Inmedio 2220 Kecskemét Auchan – **6000 Kecskemét**, Dunaföldvári út 2.
Inmedio 2209 Csongrád Fő u – **6640 Csongrád**, Fő utca 2-4.
Inmedio 2202 Szeged Auchan – **6722 Szeged**, Zápor utca 4.
Inmedio 2508 Bonyhád – **7150 Bonyhád**, Szabadság tér 12.
Inmedio 2902 Kaposvár Pláza – **7400 Kaposvár**, Kaposvár Plaza, Berzsenyi utca
Inmedio 2504 Pécs Árkád – **7622 Pécs**, Árkád, Bajcsy-Zsilinszky utca
Inmedio 2109 Szfvár Auchan – **8000 Székesfehérvár**, Holland fasor 2.
Inmedio 2002 Pápa Kossuth u. 3 – **8500 Pápa**, Kossuth Lajos utca 30.
Inmedio 2915 Nagykanizsa TESCO – **8800 Nagykanizsa**, Tesco, Boszorkány utca 2.
Inmedio 2613 Győr Vásárcsarnok – **9001 Győr**, Herman Ottó utca 25.
Inmedio 2632 Győr Árkád – **9001 Győr**, Árkád, Budai út 1.
Inmedio 2602 Sopron – **9400 Sopron**, Széchenyi tér 13.
Inmedio 2608 Szombathely Szűrcs – **9700 Szombathely**, Szűrcsapó utca 4.
Inmedio 2612 Kőszeg Városház u – **9730 Kőszeg**, Városház utca 5.

Keresse lapunkat a Relay vagy az Inmedio üzleteiben!

valamint kapható az Írók boltjában (Budapest, Andrássy út 45.)
és Veszprémben a Művészetek Házában.